ENERGETSKI RAT: SKRETANJE JUŽNOG TOKA

BiH 4 KM; Hrvatska 19 KN; Makedonija 150 DEN; Crna Gora 2.00 EUR; Slovenija 2.80 EUR; Austria, Greece 3.00 EUR; Germany 3.50 EUR; Switzerland 6.00 CHF

cena 200 DIN

01164

9 770353 802002

VREME

broj 1248

4. decembar 2014.

INTERVJU:
SLOBODAN ŠNAJDER

O HRVATSKOJ KULTURI, SRPSKOM JUNAŠTVU I JUGOSLOVENSKIM SABLASTIMA

POKLONI ME OD SRCA!

Delta City poklon kartica

Iskoristite jedinstvenu Delta City poklon karticu i iznenadite one koje volite poklonom po meri! Dopunite poklon karticu željenim iznosom i vaši najbliži će moći da u svojoj omiljenoj radnji u Delta Cityju u Beogradu odaberu poklon baš po svom ukusu.

SPORTINA · TOM TAILOR · ESPRIT · SIX · TOM TAILOR Denim · TT · BIPM · ANDREJEVIĆ

CONCEPT · BOMAR · Jasmin · aDORÉ · CARPISA · DEXY CO kids · BK

S&L JEWELRY & WATCHES · Naturino · navigare · BARBOLINI · TV shop · sa style at home

Distributeri:

PostFin · POŠTA · TRAFIKA · VIP MENJAČNICE · GiftOnCard

deltacity.rs

DeltaCity

VREME

BROJ 1248
4. decembar 2014.

izdavač
NP "VREME" d.o.o.
Trg Republike 5, Beograd

direktor
Stevan Ristić

pomoćnik direktora
Vojislav Milošević

finansijski direktor
Daniela Vesić

glavni urednik
Dragoljub Žarković

odgovorni urednik
Filip Švarm

pomoćnici glavnog urednika
Jovana Gligorijević, Momir Turudić

sekretarijat
Ana Aleksić

redakcija
Aleksandar Anđić (foto), Muharem Bazdulj, Dimitrije Boarov, Slobodan Bubnjević, Sonja Ćirić, Zora Drčelić, Slobodan Georgijev, Nebojša Grujičić (kultura), Andrej Ivanji (svet), Jelena Jorgačević, Tatjana Jovanović, Jasmina Lazić, Zoran Majdin, Radmilo Marković, Saša Marković, Ivana Milanović Hrašovec, Milovan Milenković, Milan Milošević, Tamara Nikčević, Teofil Pančić, Saša Rakezić, Mirko Rudić, Tamara Skrozza, Zoran Stanojević, Tatjana Tagirov, Dragan Todorović, Tanja Topić, Biljana Vasić, Miloš Vasić, Marija Vidić, Ljubomir Živkov

dokumentacija
Dragoslav Grujić (arhiva)
Jelena Mrđa (foto)

tehnička redakcija
Ivan Hrašovec (ur.), Tanja Stanković, Vladimir Stankovski, Slobodan Tasić;
lektori: Katarina Pantić, Živana Rašković, Ivana Smolović;
korektori: Nikola Dragomirović, Marko Tasić, Stanica Milošević

internet izdanje
www.vreme.com
Marjana Hrašovec

prodaja i pretplata
Nikola Ćulafić, Milan Radović

računovodstvo
Slavica Spasojević

marketing
Aleksandar Aleksić (direktor)

e-mail: redakcija@vreme.com
telefon redakcije: 011/3234-774
telefaks: 011/3238-662

štampa
Rotografika, Subotica

ISSN 0353-8028
COBISS.SR-ID 16907266

SAVET ZA ŠTAMPU
Brzo, besplatno, pravično.

04 Zoom: Tužni jok Južnom toku

06 Energetski rat: Tužni kraj Južnog toka

12 Turbulencije u regionu:

Balkanske strasti na putu u Evropu

15 Nuspojave:

Digitalni cinkaroši i histerija moralisanja

16 Intervju: Dragan Šutanovac

18 Pravo na nasledstvo:

Krov nad glavom za ženu tuđeg prezimena

22 Istraživanja: Živeti sa sobom i azilantima

24 Intervju: Vladimir Gajić

27 Lisica i ždral: Rusi i ja III

KULTURA

28 Intervju: Slobodan Šnajder

39 In memoriam: P. D. Džejms (1920–2014)

40 Izložba: Tito je voleo Sandokana

42 Knjige i hrana:

Podsećanje na životne radosti

43 Reč o delu: „Ubica L. M." Lasla Martona

44 Koncert Herbia Hancocka:

Bluz trgovačkog putnika

45 TV Manijak: Provokacija

SVET

46 Slučaj Ferguson u SAD:

Surovo buđenje iz američkog sna

49 Papska poseta Turskoj: Gestovi dobre volje

51 Vreme uspeha

60 Pošta

61 Navigator:

Manifest internet komunalizma

62 Vreme uživanja: Tramvaj

Prvi put otkako se pita, Aleksandar Vučić je saopštio da uslovi koje Srbija treba da ispuni na evropskom putu nisu baš isključivo kosovski i ekonomski, i da će osim odnosa sa Prištinom, što se dosad kandidovalo kao uglavnom „jedino nerešeno" političko pitanje, biti tu još mnogo politike

PIŠE: ZORA DRČELIĆ

"Znamo kolika je bila cena da se položi javnobeležnički ispit i znamo kolika je bila 'upisnina' – 100.000 evra da dobijete javnobeležničku kancelariju, ili da platite pola, a da pola plaćate iz prihoda. To je razlog što samo dvojica knjigovođa rade knjige svim notarima u Beogradu, da bi ih kontrolisali"

PIŠE: TATJANA TAGIROV

Učestala ubistva crnih građana od strane policije digla su Ameriku na noge, nakon što se pokazalo da američka pravda nije slepa, već se rukovodi belom i crnom bojom kože policajaca i njihovih žrtava

PIŠE: JASMINA LAZIĆ

Na naslovnoj strani: Slobodan Šnajder
Foto: D. Mišić/Večernje novosti

DRAGOLJUB ŽARKOVIĆ

Tužni jok Južnom toku: Sirak među vihorima i šta će ostati od politike "i Evropa i Rusija" ako smo teglu sa zimnicom načeli još u oktobru

Ako Aleksandar Vučić bude rekonstruisao kabinet, a verovatno hoće, ja bih mu savetovao da se Vulinu zahvali makar zbog ambicije da popunjava sve televizijsko vreme dok je "otac na službenom putu"

VULIN KAO ANTIBIOTIK: NA SVAKIH OSAM SATI, ALI NE DELUJE

Računajući vikend i tri dana posete Izraelu, Aleksandar Vučić, osim izjavama, nije nas počastvovao nekim smatranjem, razmatranjem, teškom reči, zakletvom ili šta već izgovara puneći negativnim poenima listu "Istinomera", sajta koji političare drži za reč, odnosno meri odnos između obećanog i ostvarenog.

U taj prazan prostor, fudbalskim žargonom govoreći, klizećim startom utrčao je Aleksandar Vulin, omnipotetni ministar za sve, svašta i ništa, vrhunski tvorac teorija zavere protiv Vučića i "njegove porodice".

Evo kako ja nisam uspeo da se odbranim od te napasti. Setim se u nedelju da na "Pinku" ima "Teška reč", kad tamo Vulin i neki fudbaleri. Slušao minut, dva i video da lupetaju. Pritisnem ono crveno dugme na daljincu. U ponedeljak ujutro ustanem i uključim televizor da vidim vesti uz prvu kafu, ali kako je bio ugašen na "Pinku", to isto se uključi. Osam ujutro – kad tamo opet Vulin, samo promenio odelo, verovatno mu je Željko Mitrović jedno pozajmio iz fundusa i još mu raspremio krevet i od kuće doneo posteljinu da ovaj prespava u studiju kad već tamo mora da provede i povečerje i buđenje.

Poučen iskustvom, u utorak ujutro prvo promenim kanal, kad na RTS-u, opet oko osam, Aleksandar Vulin. On je, bre, kao antibiotik, uzima se na svakih osam sati, samo što od njega neće ništa da vas prođe. Biće vam još gore.

Ovaj put je obrazlagao, kao da je reč o Alajbegovoj slami, zašto neka dva miliona evra nije dao nevladinim organizacijama nego je rešio da ih uplati u fond za bolesnu decu, a mogao je, ako su mu već toliko jaka diskreciona prava, da ih uplati i samom sebi. Duševan čovek. Ali, nije valjda u ministarskoj moći da prekraja budžet po sopstvenom nahođenju, da zakonom određen rashod pretvara u prihod sopstvenoj popularnosti i da to još za naše pare telali po svim televizijama. Ovako ispade da on mnogo voli decu, a, kako se ponaša, rekao bih da je mogao i da ih pobije. Politička svojevoljnost simptom je poremećenog društva, a Vulinov primer samo je upečatljiviji od drugih primera, jer se ovaj zaneo, pomislio da je uhvatio Boga za bradu, da je došlo njegovih pet minuta, pa neće da sjaše kao ni onda kad je onomad sa sličnim žarom radio nešto slično za one druge.

Ako Vučić bude rekonstruisao kabinet, a verovatno hoće, ja bih mu savetovao da se Vulinu zahvali makar zbog ambicije da popunjava sve televizijsko vreme dok je "otac na službenom putu".

LOŠE SLUTNJE: OD TRANSVERZALE DO SLEPOG CREVA

Neko u redakciji primetio je da se Južni tok, kako danas stvari stoje, premetnuo u Tužni jok. Zgodna je to pošalica, ali tu ništa nije smešno. Otvaran više puta, sahranjen je odjednom. Putin je drugim rečima potvrdio biznis procenu Alekseja Milera – stvar je mrtva. Jedino još Dušan Bajatović gaji nadu da bi u velikom raspletu hladnoratovskog rata energentima i rutama transporta gasa, pre svega, moglo doći do nekog rešenja kojim Srbija ne bi bila potpuno zaobiđena.

Po informacijama, koje slute lošu budućnost, rezerve gasa u Banatskom Dvoru već se troše. To je, kako se to živopisno opisuje, kao u sirotinjskoj kući gde domaćica već u oktobru počne da otvara tegle sa zimnicom da bi prehranila porodicu.

Tome je posvećena tema ovog broja "Vremena", ali rasplet energetskog čvora bitno će uticati i na ekvidistanci-

foto: FoNet

jalnu spoljnu politiku Srbije svedenu na banalni dualizam "I Evropa i Rusija". Ohrabreni su glasovi onih koji su tvrdili da nas Rusi varaju u svakom poslu i posebno u poslu oko energetske stabilnosti Srbije. Amerikanci možda pobeđuju, ali nije jasno kako ćemo napraviti zaokret ukoliko ta pobeda bude konačna i kako ćemo predajom energetskog sektora u bilo čije ruke obezbediti stabilnost. Slutim da duge zime tek dolaze i da će ta strategijska bitka u novom hladnom ratu ubrzati opredeljivanje Srbije koje će isključiti svaku vrstu nesvrstavanja pa i vojne neutralnosti.

NAJAVLJENA SASLUŠANJA: NEKA SE SPREMI...

Milan Beko se oporavio, a onaj zgodan pušač s crnogorskim naglaskom i greškom u rasporedu hromozoma, na čauri nađeni ženski tragovi DNK, pucač kome je spala kapuljača, dakle – amater, još nije uhvaćen.

Ministar policije Nebojša Stefanović zarad višeg cilja žrtvovao je ugled službe: već mu se zbog brzopletog insistiranja na diletantsvu čoveka koji je pokušao da ubije Beka podsmevaju kako ne može da uhvati jednog podrobno opisanog amatera koji je ostavio veliki broj materijalnih tragova.

Koji je to bio viši cilj, odnosno zašto je, ne samo u izjavama ministra policije, insistirano na tome da ovaj pokušaj ubistva ne liči na one sačekuše iz devedesetih godina kada su stradali mnogi ljudi iz sveta politike i biznisa, a najčešće oni koji su s obe noge bili i u politici i u biznisu?

Najprostiji odgovor, koji je nekako najteže razumeti, bio bi sadržan u iskazivanju želje ovih koji su sada na vlasti da se ne dovede u sumnju da država funkcioniše, da institucije rade svoj posao i, konačno, da nije na dnevnom redu preraspodela političke i poslovne moći.

Devedesete kojih se sa jezom sećamo, upravo su o tome svedočile, pa je dosta nezgrapno i pokušaj ubistva Milana Beka, posredstvom medija koji vide samo ono što im nadležni jave, okarakterisan kao lični obračun, maltene neka banalnost – od osvete ljubomornog muža do narudžbine nekog iz prapočetaka Bekove karijere.

Mediji koji su udarnički svedočili o amaterizmu počinioca i veri nadležnih da je njegovo hvatanje isto što i žednom da popije čašu vode, naglo su ućutali i ta tema je, posle enormne doze spinovanja, gurnuta pod tepih.

Ne bih ja voleo da se devedesete vrate ni u tragovima. Imamo loše kolektivno iskustvo s tim godinama koje nije sadržano samo u političko-mafijaškim obračunima, ali čini mi se da je činjenica da se, sa stasavanjem nove političke elite, pojavila i bitka za preraspodelu poslovne moći koja se institucionalno odvija užasno sporo sa stanovišta onih koji veruju da je sada došlo njihovih "pet minuta".

Ali, prošle nedelje potvrdila se još jedna banalnost: nije majka karala sina što se kockao, nego što se vadio. Tako je nekako i sa srpskom policijom.

Prvo su tvrdili da je na Milana Beka pucao neki amater, a sad očajnički dižu ulog u toj priči i privode na saslušanja ljude koji su ikad trgovali s Bekom, a onih koji nisu, u Srbiji, pa i dalje, gotovo da nema.

Pitanje je, međutim, zašto policija od toga pravi cirkus?

Recimo da je prirodno da se i taj trag sledi. Da je, na primer, pucano u vođu neke navijačke grupe, bili bi ispitani i saslušani članovi grupe, ali i protivničkih grupa. To spada u rutinske postupke policije.

Dođe lepo inspektor i postavi pitanja, ali nije još bilo kao u slučaju Beka da se saslušanja najavljuju, da se pred ulazom u zgradu policije montiraju od ranog jutra novinarske ekipe i da onda, po pravilu, procure informacije sa saslušanja.

Stanko Subotić odbio poligraf. Isto tako i Miroslav Mišković, s tim što je u njegovom slučaju pridodato još da je "bio vidno nervozan". Jok, nego će da bude srećan i opušten na saslušanju makar ono bilo u "svojstvu građanina".

Pretpostavljam da je saslušano još ljudi iz sveta biznisa, ali za neke se očigledno upriličava cirkuska predstava, a to ne biva bez nekog razloga.

Meni se čini da je spolja gledano razlog banalan: provlače se kroz blato ljudi čija imena imaju neku težinu i policija tako stvara utisak da ne radi amaterski, već, eto, ozbiljno se bavi onim što je u početku bilo okarakterisano kao amaterizam. Doktore Stefanoviću, vama je Danica Popović blaga kazna. ¶

KRAJ JUŽNOG

Gasovod Južni tok je kolateralna šteta novog hladnog rata između Zapada i Rusije. Dok Moskva pokušava da ruski gas preusmeri na Tursku i Aziju, vrtoglavi pad cene sirove nafte nanosi ogromne gubitke ruskoj privredi. Ugroženi su i Iran i Venecuela. Najveću korist imaju SAD, ali pitanje je do kada

Od pada predsednika Ukrajine Viktora Janukoviča i ruske aneksije Krima nije prošlo ni deset meseci. U tom kratkom periodu "ukrajinska kriza" prerasla je u "novi hladni rat" koji je poprimio obeležje globalnog energetskog rata.

Sve to se dešava u godini u kojoj se obeležava stogodišnjica od atentata u Sarajevu i dvadeset pet godina od pada Berlinskog zida. Unapred pripremljene svečane govore o "lekciji koju je čovečanstvo naučilo", "ujedinjenoj Evropi" i "kraju bipolarnog sveta" poklopili su izveštaji sa ratišta na istoku Ukrajine. Pred kraj 2014. godine ne govori se više o "miru kao istorijskom zaveštanju", već o novom globalnom pomeranju kao 1914, o novom ratu u Evropi. Zapad optužuje predsednika Rusije Vladimira Putina da vodi "ekspanzionističku" politiku i potpiruje rat u Ukrajini. Rusija za isto to optužuje NATO. Vojnu konfrontaciju Zapada sa Rusijom zbog Ukrajine, naravno, niko ne uzima u obzir.

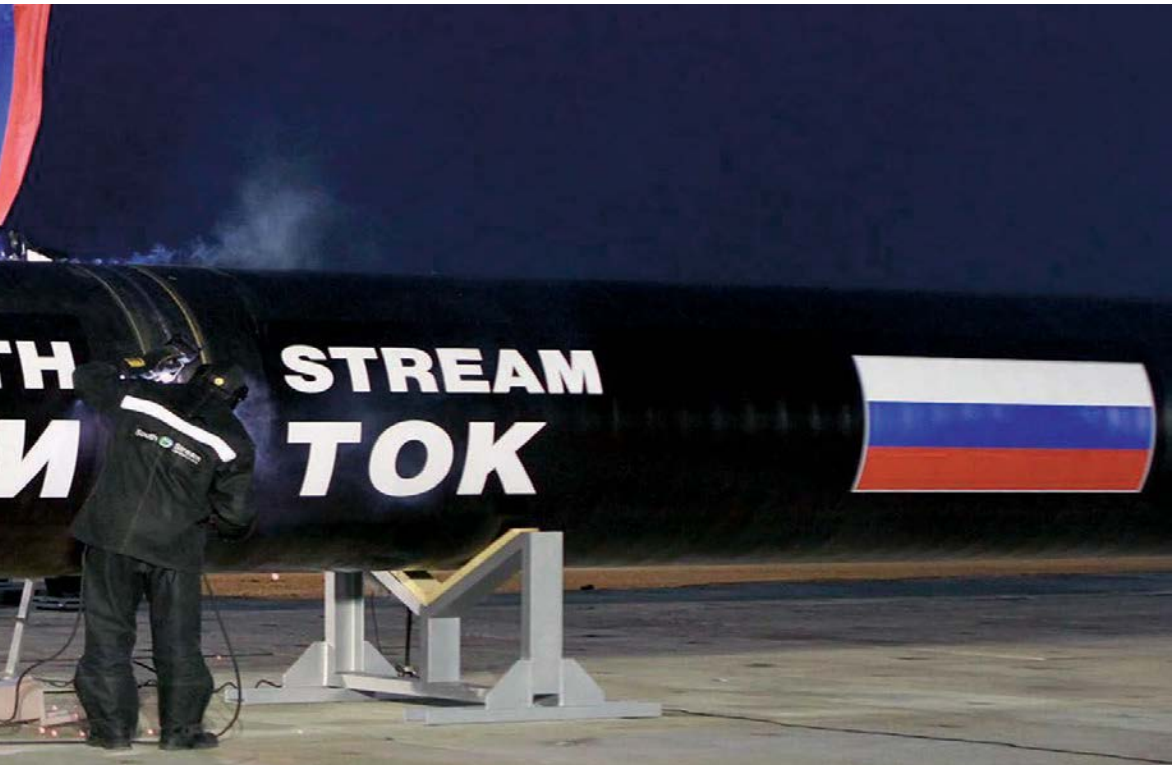
Zapad je Rusiji uveo dva obruča ekonomskih sankcija ne bi li je prisilio da promeni politiku prema Ukrajini; Moskva je uzvratila istom merom. Linija privrednog fronta ubrzo se pomerila tamo gde Rusiju najviše boli: na cene sirove nafte i gasa na svetskom tržištu, od kojih zavisi ruska privreda. A prva konkretna žrtva energetskog rata je po svemu sudeći gasovod Južni tok, u koji je Srbija polagala toliku nadu.

TURSKI ZAOKRET

Da od Južnog toka neće biti ništa najavio je Vladimir Putin tokom posete Ankari prošlog ponedeljka. "Pošto još nismo dobili dozvolu Bugarske, mislimo da u aktuelnoj situaciji Rusija ne može da nastavi realizaciju projekta Južni tok", rekao je Putin. Još konkretniji bio je šef Gasproma Aleksej Miler: "Projekat je okončan. To bi bilo to."

Putin i predsednik Turske Redžep Tajip Erdogan na zajedničkoj konferenciji za novinare rekli su da su ugovorili izgradnju morskog gasovoda kapaciteta 63 milijarde kubnih metara gasa godišnje, a ruski Gasprom i turska kompanija BOTAS potpisali su odgovarajući ugovor o razumevanju koji se tiče izgradnje tog gasovoda. Još nije, međutim, sasvim jasno da li to znači izgradnju posve novog gasovoda ili, što je verovatnije, postepeno produženje i povećanje kapaciteta već postojećeg Plavog toka (*Blue Stream*), koji

TOKA

GODINU DANA RANIJE: **Svečani početak izgradnje Južnog toka**
foto: FoNet

ispod Crnog mora ide od stanice Beregovaja do stanice Durusu kod Samsuna i dalje kopnom do Ankare. Rusija će od 1. januara 2015. Turskoj isporučivati gas po šest odsto nižoj ceni od sadašnje, uz obećanje da će biti još snižavana u meri u kojoj se realizuju zajednički projekti. Putin je u Ankari zapravo ponovio svoju staru poruku Evropljanima: "Možete da kupujete gas od nas, a možete i da dođete u Sibir da sečete drva."

Najava "turskog zaokreta" bilo je i pre Putinovog puta u Tursku, kada je Gasprom saopštio da je u Moskvi 1. oktobra postignut dogovor direktora kompanije Alekseja Milera i Tanera Jildiza, ministra za energiju i prirodne resurse Turske, da se kapacitet gasovoda Plavi tok što brže moguće poveća sa 16 na 19 milijardi kubnih metara godišnje. Prošle godine je preko tog gasovoda Turskoj isporučeno 13,7 milijardi kubnih metara gasa.

Pored gasa za Tursku, oko 50 milijardi kubnih metara gasa trebalo bi da idu do granice Turske i Grčke, gde Rusija najavljuje izgradnju gasnog centra za snabdevanje jugoistočne Evrope gasom.

GASPROMOVA RAČUNICA

Prema mišljenju energetskih eksperata koje citira agencija RIA Novosti, dosadašnja ulaganja Gasproma u realizaciju Južnog toka neće sasvim propasti, pošto će faktički gas koji je trebalo da ide Južnim tokom biti preusmeren prema Turskoj i dalje. Na teritoriji Rusije Gasprom je već prilično investirao u projektovanje i izvođenje radova na gasovodu Južni koridor, kojim se gas dovodi do ruske obale Crnog mora.

Ruski eksperti tvrde da mogu da nastanu problemi sa cevima zakupljenim za Južni tok, i sa već ugovorenim radovima na podmorskom delu gasovoda, ali da će to biti preusmereno na "turski gasovod".

Po mišljenju direktora Instituta za energetska istraživanja RAN Vjačeslava Kulagina, saradnja Ruske Federacije sa Turskom daje mogućnost za transport gasa ne samo u Evropu već i u Aziju. Analitičar ruske Sberbanke KIB Valerij Nesterov podseća da pored šteta Gasprom u novim okolnostima može da računa i na pozitivne efekte: biće mu potrebno manje resursa, koji su dovoljno napregnuti zbog velikih projekata u sibirskom programu, na Jamalu i Sahalinu. Azijski pravac ruskog energetskog izvoza je u svetskim medijima postao veoma vidljiv tokom protekle godine.

Predsednik Putin i kineski predsednik Si Đinping potpisali su 21. maja memorandum o razumevanju o gasu i razgovarali o strateškoj saradnji, a Gasprom i Kineska nacionalna naftna korporacija (CNPC) su posle deceniju dugih pregovora zaključili sporazum o prodaji Kini 38 milijardi kubnih metara gasa godišnje tokom narednih 30 godina, putem istočnog gasovoda Snaga Sibira (*Sila Sibiri*) dugog oko 4000 kilometara, kapaciteta 61 milijarda kubnih metara gasa iz Jamalo-Neneckog okruga na istoku Rusije. Vrednost tog ugovora iznosi 400 milijardi dolara, a spekuliše se da je cena gasa negde između cene ruskog gasa za EU (380 dolara za 1000 kubnih metara) i nešto niže cene turkmenskog gasa. Prvi deo gasovoda Jakutija–Habarovsk–Vladivostok dugačak je oko 3200 km. Najpre je bilo objavljeno da je puštanje u rad tog prvog dela gasovoda zakazano za 2017, a da »

NOVO GASNO SAVEZNIŠTVO:
Predsednici Rusije i Turske Vladimir Putin i Redžep Tajip Erdogan
foto: AP Photo

gasovod Irkutska oblast – Jakutija (oko 800 km) treba da se realizuje kasnije, ali je naknadno objavljivano da taj zapadni krak "dobija na ubrzanju".

Rusija u izgradnju gasovoda Snaga Sibira i osvajanje Koviktinskog i Čajndinskog izvorišta na istoku Sibira treba da uloži oko 55 milijardi dolara. Kina Gaspromu treba da plati 25 milijardi dolara kao avans za gasni ugovor, a u neophodnu infrastrukturu na vlastitoj teritoriji da investira 20 milijardi dolara.

TRAŽILI STE, GLEDAJTE

Evropljanima se povremeno podgreva strah da će Rusi za njih zavrnuti gasnu slavinu. U Moskvi je, međutim, na kartama pokazivano da gas za Kinu ide iz drugih izvorišta, a ne iz onih iz kojih se snabdeva Evropa.

Obrazlažući najavu o napuštanju Južnog toka, Vladimir Putin je istakao i da je stanovište Evropske komisije bilo kontraproduktivno: "Pošto EU nije htela da podrži izgradnju gasovoda, Rusija je primorana da se povuče iz projekta Južni tok. Zapravo, ne samo da Evropska komisija nije pružila nikakvu pomoć u realizaciji projekta već je i stvarala prepreke."

Neke agencijske analize govore da je Južni tok žrtva ukrajinske krize, a biće, zapravo, da je Južni tok "mrtvorođenče ukrajinske krize". Posle turskog gasnog zaokreta, agencija RIA Novosti konstatuje da razvoj događaja pokazuje je Rusija tvrdo rešila da ne izvozi gas isključivo preko Ukrajine i da zato i dalje traži alternativne mogućnosti. Bez obzira na to što je otkazala Južni tok, ona je našla drugi način da izbegne zavisnost od Kijeva, smatra direktor Instituta za energetska istraživanja RAN Vjačeslav Kulagin, koji procenjuje da će rešenje Moskve predstavljati iznenađenje za Evropu, pošto se Brisel nadao da će ograničenja koja se tiču izgradnje Južnog toka primorati Rusiju da osnovne količine gasa i dalje šalje preko Ukrajine. Novi ruski plan predviđa da Evropa postane zavisna od Turske, čega se Brisel pribojava.

Kulagin kaže da je to potencijalno opasno za Evropu, ali da je za to sama kriva, po principu da ko drugome jamu kopa... Predstavnik ruskog Ministarstva inostranih poslova Aleksandar Lukaševič izjavljuje: "Posledice zatvaranja projekta Južni tok treba da izračunaju oni koji su ga srušili."

KOLATERALNE ŽRTVE

Po računici Vladimira Putina, zbog gubitka Južnog toka Bugarska će pretrpeti štetu od oko 400 miliona dolara i treba da traži kompenzaciju od Evropske unije.

Srpska strana nije dobila zvanično objašnjenje ruske strane o obustavljanju izgradnje Južnog toka (kao što izgleda da nije ni bugarska, ni austrijski OMV koji je nedavno potpisao ugovor s Gaspromom). Srpski premijer Aleksandar Vučić je konstatovao da je vest loša za Srbiju i da ona "nikako nije doprinela takvoj odluci", te da "plaća cenu sukoba velikih".

"Država Srbija je više od šest, pa i više, sedam godina uložila u taj projekat. Mnogo truda, mnogo rada od tih prvih potpisa kada su prisustvovali još (Boris) Tadić i (Vojislav) Koštunica...", rekao je Vučić ponovivši ocenu da je to dobar projekat kojeg se Srbija nije odricala ni pod najvećim mogućim pritiscima. Vučić najavljuje da će po povratku sa sednice Saveta bezbednosti u Njujorku o tome razgovarati sa ruskim predsednikom Vladimirom Putinom i drugim ruskim zvaničnicima. Generalni direktor Srbijagasa i kopredsedavajući u kompaniji Južni tok Srbija Dušan Bajatović posle svega ipak smatra da će Južni tok ipak biti izgrađen nakon što je "lopta prebačena u evropsko dvorište" i da će se Rusija i Evropska unija dogovoriti oko realizacije tog projekta pošto su predstavnici Evropske komisije već za 9. decembar zakazali sastanak sa zemljama učesnicama u Južnom toku da bi se tad raspravljalo o nastaloj situaciji. Vučić se, navodno, konsultovao s mađarskim premijerom Viktorom Orbanom, koji podržava Južni tok, radi usaglašenog regionalnog pristupa na briselskom sastanku, a i pred razgovor s Putinom. Bivši predsednik Srbije Boris Tadić, pozivajući se na jedan razgovor s Putinom o eventualnosti da "Južni tok ipak ne bude realizovan", preporučuje sadašnjim vlastima da razgovaraju s ruskom stranom o fer rešenju.

Da li će Vučić od Putina dobiti odgovor koji će se razlikovati od odgovora koji je Prota Mateja dobio kada je tražio

džebanu za Karađorđeve ustanike: "A mi s turkam zdjes prijatelji..." Odgovarajući na jedno novinarsko pitanje tokom posete Beogradu 16. oktobra, Putin je najavio "turski zaokret" kada je izgradnju gasovoda Južni tok uporedio sa ljubavnim odnosom: "To je kao sa ljubavlju, ona može biti srećna samo ako oba učesnika tog divnog procesa žele da nastave te odnose... Ne možemo sami da gradimo cevovod vredan više milijardi dolara, ako to naši partneri ne žele", rekao je Putin podsetivši da su slične okolnosti bile na početku izgradnje Severnog toka, za koji su sad svi zainteresovani.

Putin je zapravo još iz Beograda poručio Evropljanima da odluče da li im treba Južni tok, kao što su odlučili da im treba Severni tok. Rusija u pregovorima sa EU traži da Južni tok ima isti status kao Severni, to jest da bude izuzet iz ograničenja koja predviđa takozvani Treći energetski paket, po kojima mora biti razdvojena proizvodnja od distribucije gasa i da onaj ko gradi gasovod mora deo kapaciteta da prepusti konkurenciji, što Rusi nisu voljni da čine.

ZAOBILAŽENJE UKRAJINE

Dok je Brisel (Energetska komisija) ponavljao da nije protiv projekta Južni tok već da samo traži da on bude građen u skladu s Trećim energetskim paketom EU, Putin je u više prilika ponovio da mu se ne čini logičnim da Gasprom polovinu kapaciteta gasovoda koji izgradi svojim parama prepusti konkurenciji. Ponavljao je i da će drugačije rešenje biti skuplje, nagovestivši isporuku gasa Evropi i drugim pravcima, ali tada nije bilo jasno na šta misli. Jedan od naslova u ruskim izveštajima o novom gasnom obrtu govori da Rusija i dalje gleda kako da zaobiđe Ukrajinu kao tranzitnu zemlju, što možda znači da Kremlj procenjuje da će ukrajinska nestabilnost i napetost u tom regionu potrajati duže.

Dok se kod srpskih energetičara još gaji nada da bi Južni tok nekako ipak mogao da bude oživljen (vidi okvir – intervju sa Vojislavom Vuletićem, generalnim sekretarom Udruženja za gas Srbije), agencija Rojters citira Pjera Noela, stručnjaka za energetsku bezbednost u londonskom Međunarodnom institutu za strateške studije (*International Institute for Strategic Studies*): "Ne mislim da Putin blefira. Mislim da se on stvarno prilagođava fundamentalno novoj geopolitičkoj situaciji u Evropi."

Neposredni povod za gasni zaokret je ipak, kako izgleda, ne toliko ukrajinska kriza, koliko tekući naftni rat. "Smanjenje cena za gas indeksiranih prema nafti (čija cena na svetskim berzama pada) i manja prodaja izgleda da dovode Gasprom "u crveno, što ga primorava da smanjuje svoj investicioni program", procenio je Mihail Korčemkin iz pensilvanijske konsultantske kuće Istočne evropske gasne analize (*East European Gas Analysis*).

NAFTNI RAT

U drastičnom padu cene sirove nafte teoretičari zavera su odmah prepoznali pokušaj Amerike da u eri novog hladnog rata ekonomski slomi Rusiju, čija privreda zavisi od izvoza nafte i gasa. Moskva je za 2014. projektovala prosečnu cenu nafte od 104 dolara po barelu. Računica kaže da po svakom dolaru ispod te cene Rusija gubi dve milijarde dolara, u tekućoj godini gubitak Rusije bi mogao da iznosi do 100 milijardi dolara, piše nemački "Špigl". Zajedno sa padom vrednosti rublje i odlivom kapitala, ukupan gubitak bi mogao da dosegne 130 milijardi dolara.

Vojislav Vuletić, generalni sekretar Udruženja za gas Srbije

Južni tok nije konačno obustavljen

Da li je izgradnja Južnog toka konačno obustavljena?

Ne bih rekao da je ovo konačna odluka o odustajanju, zato što to nije ruski, već evropski projekat. Mislim da je ovo Putinova poruka koja glasi: Hoćete li da mi ovo što smo se godinama dogovarali radimo ili nećete? Kapital je 50 odsto ruski, 20 odsto italijanske kompanije ENI, 15 odsto francuskog EDF-a i 15 odsto nemačkog Vinteršala. Do sada se samo briselska Komisija izjašnjavala, pravila smetnje i saplitala taj projekat. Niko od energetičara Francuske, Nemačke, Italije i Austrije nije rekao ništa protiv. Vidite kako je reagovao premijer Mađarske Viktor Orban: "To je nama od koristi i mi hoćemo Južni tok." Pošto je Bugarska tu najtanja, nju su Amerikanci "stisli" i morali su da pristanu na njihove ucene. U suštini, traži se od Evrope da napravi pritisak na Bugarsku.

To je sada, zapravo, sukob između EU i SAD?

Tako je. Amerika bi ovog trenutka zaratila sa Rusijom, do poslednjeg Evropljanina, figurativno rečeno.

Ako se ne nastavi gradnja Južnog toka, kakve će Srbija imati posledice?

Posledice bi bile velike. Mi imamo tzv. linijski gasovod, snabdevanje kod Horgoša, i sve do Vranja gasovodni sistem. Bilo kakva havarija da se desi na tom gasovodnom sistemu, južno od mesta havarije svi ostaju bez gasa. Kada bi Južni tok došao, bilo bi snabdevanje sa dve strane, i ogromna količina gasa bi bila na našoj teritoriji, a ne kao sada, da zavisimo od toga da li će Ukrajina nešto da uradi, ili Mađarska, a mi uvek ostanemo kratkih rukava.

To bi bilo snabdevanje sa dve strane, ali iz istog izvora?

U svakom slučaju, pouzdanije bi bilo kada bi postojao neki drugi partner, ali ovog trenutka njega nema. To je problem. Međutim, još je veći problem briselska Komisija, koja se ne ponaša korektno i profesionalno. Pogledajte planirani gasovod TAP – *Trans Adriatic Pipeline* – to je gasovod koji treba da ide od Azerbejdžana do Južne Italije. Njega gradi *British Petrol*. Taj gasovod je ugovoren prošle godine i za njega ne važi Treći energetski paket, zbog koga Evropska komisija stalno sapliće Južni tok. Znači, za ovaj gasovod koji grade Englezi ne mora, a za gasovod koji grade EU i Rusija mora da važi Treći energetski paket. Ni za Severni tok ne važi ovaj paket – ovaj gasovod je napravljen na osnovu ugovora između Rusije i Nemačke i ide Baltičkim morem, ne dodirujući teritorijalne vode nijedne zemlje koja bi mogla da taj ugovor sapliće, kao što to sada radi Bugarska.

RADMILO MARKOVIĆ

»

Cenu nafte određuje politika

Na pitanje dokle će cena nafte da pada, Tomislav Mićović, generalni sekretar Udruženja naftnih kompanija Srbije, kaže da "jedino možemo da se osvrnemo i pogledamo šta se istorijski dešavalo sa cenom nafte. Kada je nafta 2011. godine otišla na 110 dolara, bilo je vrlo pouzdanih pretpostavki, zasnovanih na analizama značajnih ekonomskih činilaca, da više nikada nafta neće pasti ispod 110 dolara po barelu. To je bilo pre samo tri godine, tako da niko ne može da kaže da će ovo sadašnje stanje trajati još dugo, ili da će da se vrati na staro."

Mićović objašnjava da je cena sirove nafte oduvek u velikom delu imala tzv. špekulativni karakter i da su na nju uticala politička dešavanja u svetu, tako da na dijagramu cene nafte tačno mogu da se prepoznaju regionalne krizne situacije i veliki ratovi. "Očigledno je da smo mi sada u jednoj takvoj, predkriznoj i kriznoj situaciji, i da se to odražava na cenu nafte", kaže Mićović. Najviše su ugroženi oni regioni u kojima je cena eksploatacije nafte velika. To su, osim američkih uljnih i gasnih škriljaca, čija je tehnologija eksploatacije nešto skuplja, i nalazišta u Severnom moru i u polarnom krugu. "Vezano za škriljce, postoji tehnologija *gas to liquid*, dakle proizvodnja derivata nafte iz gasova, i ta će tehnologija biti ugrožena, da ne pričamo o obnovljivim izvorima energije, koji su se u poslednjih 50 godina u više navrata budili i gasili. Svi obnovljivi izvori energije pri niskoj ceni nafte ne mogu da budu isplativi, jer su po pravilu skuplji", kaže Mićović.

On dodaje da najveće gubitke imaju naravno najveći izvoznici, a Rusija je jedan od njih. "I naša domaća nafta, tih milion tona koje smo vadili, nema više tu vrednost, ne može da se valorizuje onom vrednošću kao pre pada cene, već samo sa trenutnom vrednošću", kaže Mićović. R. M.

Drugi pak tvrde da je na cenu nafte negativno uticao manjak potražnje zbog zastoja u rastu azijske i lošeg stanja evropske privrede, koja se čak kreće na ivici recesije. I, pogotovo, što su uprkos tome SAD nastavile da crpu naftu ubrzanim tempom, prošle godine prestigle Saudijsku Arabiju i postale najveći proizvođač nafte na svetu. Za samo šest godina SAD su povećala proizvodnju nafte za 70 odsto. Posledica svega toga je da je samo od juna cena nafte pala za 28 odsto, na 72 dolara po barelu.

Sjedinjene Države su izrasle u naftnu velesilu zahvaljujući nafti dobijenoj iz naftnih škriljaca, pa stručnjaci govore o "revoluciji naftnih škriljaca". Posledice za privredu SAD su nesumnjivo bile pozitivne: smanjen je trgovinski deficit; niže cene energenata pogoduju reindustrijalizaciji; prosečan Amerikanac štedi na nafti, novac troši na drugom mestu, što pospešuje privredu. U trećem kvartalu 2014. godine rast privrede u SAD iznosio je 3,9 odsto, o čemu čak i Nemačka kao najjača privreda Evrope može samo da sanja. Udeo dvanaest članica OPEK-a u uvozu nafte u SAD pao je na 40 odsto, najmanje u poslednjih trideset godine. Sjedinjene Države su 1976. iz zemalja OPEK-a podmirivale čak 88 odsto svojih potreba. I spoljnopolitičke posledice pada cene nafte su povoljne za SAD, jer štete "neprijateljskim" zemljama kao što su Rusija, Iran i Venecuela.

SAUDIJSKA RAČUNICA

Prošle nedelje sve su oči bile uprte u Beč, gde su zemlje članice OPEK-a odlučivale šta da preduzmu zbog pada cene sirove nafte. Na insistiranje Saudijske Arabije, nisu učinile ništa, odnosno odlučeno je da se proizvodnja nafte nastavi istim tempom. Iako stručnjaci tvrde da prosečna godišnja cena nafte ne sme da bude manja od 84 dolara po barelu, kako Saudijska Arabija ne bi pravila gubitke, saudijski ministar za naftu Ali al Naimi ocenio je to kao "mudru odluku". Naravno, "mudru" za Saudijsku Arabiju, koja za razliku od drugih članica OPEK-a raspolaže deviznim rezervama od oko 735 milijardi američkih dolara, te preko cene nafte može da se obračuna sa svojim neprijateljima u regionu.

U "bliskoistočnom hladnom ratu" Iran, takođe član OPEK-a, glavni je konkurent Saudijcima, obe države teže povećanju svog uticaja na Jemen, Liban, Siriju, Irak i Bahrein. Šiitski režim u Teheranu je za 2014. kalkulisao sa cenom nafte od 100 dolara po barelu i pad cene nafte ga teško pogađa. "Saudijci obaranjem cene nafte vode rat protiv nas", izjavio je potpredsednik iranske Energetske komisije Naser Sudani, "hoće da nam se svete zbog Sirije, Iraka i Jemena".

Još jedan razlog što Saudijska Arabija nema nameru da smanji proizvodnju nafte i time podigne cenu na svetskom tržištu, jeste to što upravo niskim cenama ugrožava primat nove svetske naftne sile, SAD – dobijanje nafte iz naftnih škriljaca je, naime, višestruko skuplje od ispumpavanja nafte. Saudijska Arabija povećanom proizvodnjom hoće srednjeročno da sačuva svoj udeo na tržištu. Smanjivanjem proizvodnje, samim tim povećanjem cene nafte, Saudijska Arabija bi "indirektno potpomogla proizvodnju nafte iz naftnih škriljaca u SAD", tvrdi stručnjak za sirovine Ole Hansen iz banke Saxobank. Uprkos onima koji tvrde da SAD i Saudijska Arabija zajednički hoće obaranjem cene nafte da unište rusku privredu, Saudijci na SAD, baš kao i na Iran i Rusiju, na kraju krajeva gledaju kao na konkurente na svetskom naftnom tržištu.

Analitičari u Vašingtonu tvrde da se skupa metoda dobijanja nafte iz naftnih škriljaca za SAD isplati samo ako cena nafte nije niža od 80 dolara po barelu, a i u tom slučaju zarada je minimalna.

Obaranje cene nafte geostrateški u ovom trenutku odgovara političkim saveznicima SAD i Saudijskoj Arabiji. Rijad se raduje pogubnim posledicama po Iran, SAD posledicama koje imaju i Iran i Rusija, a pre svega imaju privrednu korist. U nekom trenutku će, međutim, zbog čisto ekonomskih interesa ovo trenutno savezništvo prerasti u tržišnu borbu. "Pad cene nafte nas uznemiruje, ali se suštinski nije mnogo toga promenilo", kaže generalni sekretar OPEK-a Abdala el Badri. OPEK računa sa tim da će najkasnije posle 2018. godine SAD morati da smanje proizvodnju nafte iz naftnih škriljaca. Rijad smatra da duže od SAD može da izdrži pad cene nafte. Šta god se trenutno događa, naftni kartel i dalje raspolaže sa oko tri četvrtine svetskih naftnih rezervi. ¶

MILAN MILOŠEVIĆ
ANDREJ IVANJI

NOVI MINI.
SADA SA 5 VRATA.

SVET IZGLEDA POTPUNO DRUGAČIJE OD KADA MINI IMA 5 VRATA.

www.MINI.rs

Delta Motors, Radnička 8, Tel: 011/ 353 99 31

MINISrbija

Balkanske strasti na putu u Evropu

KAMEN SPOTICANJA U POLITIČKIM ODNOSIMA REGIONA: Vojislav Šešelj
foto: Beta

Prvi put otkad se pita, Aleksandar Vučić je saopštio da uslovi koje Srbija treba da ispuni na evropskom putu nisu baš isključivo kosovski i ekonomski, i da će osim odnosa sa Prištinom, što je do sada bilo "jedino nerešeno" političko pitanje, biti tu još mnogo politike

Trebalo je celih 30 dana da se premijeru Aleksandru Vučiću demonstrira da je baš politika, a ne ekonomija, u stvari, ona koja i dalje definiše budućnost Zapadnog Balkana. Na početku predavanja na Londonskoj školi ekonomije (LSE), 27. oktobra, desetak dana pošto je ispratio predsednika Rusije Vladimira Putina s vojne parade u Beogradu, srpski premijer je rekao ovako: "Mislim da politika više nije tako važna, ekonomija je ta koja definiše budućnost Zapadnog Balkana." Ama baš se namestilo da istog dana, 27. samo sledećeg meseca, na konferenciji za novinare povodom Rezolucije koju je Evropski parlament doneo o Vojislavu Šešelju izgovori u delu rečenice, ovako: "Mnogo više od svih reformi i poteškoća me brine politika i ono što se dešava u Ukrajini i u regionu kada je neko nezadovoljan napretkom Srbije." Ta je rečenica, čini se, prošla dosta nezapaženo, jer je u njegovom govoru bilo mnogo drugog materijala zgodnog za masne naslove, ali je veoma važna, takoreći. Dobro je podsetiti na nekoliko događaja koji su sustizali jedni druge prethodnih nekoliko nedelja. Prvo, poseta albanskog premijera Edija Rame Beogradu i diplomatski "rovac" koji je bačen pred Srbiju Raminom izjavom o Kosovu; drugo, još jedno zaoštravanje u odnosima Beograda i Zagreba u epizodi "Šešelj u Beogradu", koje je kulminiralo evropskom Rezolucijom o Vojislavu Šešelju i odlukom hrvatskog premijera da ne dođe na beogradski samit 16 lidera; treće, izjava Mila Đukanovića da je Gavrilo Princip bio terorista. Četvrto i peto su dve kontradiktorne izjave Serža Bramerca za manje od dve nedelje: prva, da se Haško tužilaštvo neće žaliti na odluku o privremenom puštanju na slobodu Vojislava Šešelja i druga, da haški tužilac poziva veće da opozove odluku o puštanju šefa radikala. Za to vreme, Šešelj je govorio uglavnom ono što je govorio godinama u sudnici, ama baš ništa novo...

HRVATSKA IZA SVAKOG ĆOŠKA

Elem, prvi put otkako se u Srbiji pita, Aleksandar Vučić je saopštio da uslovi

koje Srbija treba da ispuni na evropskom putu nisu baš isključivo kosovski i ekonomski, i da će osim pitanja odnosa sa Prištinom, koje se dosad kandidovalo kao uglavnom "jedino nerešeno" političko pitanje, biti tu još mnogo politike: "Ovo je trebalo da predstavlja nešto kao nauk za građane naše zemlje da dobro vidimo kako se odnose prema nama, šta je to što stvarno misle o nama i kako nas doživljavaju i sa koliko muka i teškoća objektivnih, ali i nekih kojima se nismo nadali ćemo se tek suočavati na našem evropskom putu i u bliskoj budućnosti svakako", kazao je Vučić.

Ukratko, ovim se Hrvatska kandidovala, upozorio nas je premijer, da nas na briselskom putu čeka iza svakog ćoška. I to bi bilo skoro u redu, premijer je vlasan da kaže šta čeka društvo koje je izabran da predvodi. Dozvolio je sebi, međutim, nediplomatsku, ali za unutrašnje prilike populističku emotivnost. Srčano je pitao i zašto rezolucija nije doneta kada je hrvatski fudbaler Josip Šimunić ustaškim pozdravom skandirao na fudbalskoj utakmici, zašto rezolucija nije doneta u slučaju pevača Marka Perkovića Tompsona, koji peva ustaške pesme, ili o generalu Anti Gotovini, koji je optužen za najteže zločine: "Zašto niste doneli rezoluciju, već se dočekuju kao heroji? Kakvo je to licemerje Evropskog parlamenta i evropskih parlamentaraca? Šta hoćete? Da ćutimo? Da rušite Srbiju neistinama i falsifikovanjem činjenica? I da Srbija ne sme da vam odgovori i da niko iz Srbije ne sme da vam odgovori jer će da čuva svoju karijeru?", upitao je Vučić.

Šta se dogodilo? Šta bi s onim velikim naporima moćnog zapadnog sveta i celog regiona da se održe i ojačaju tako krhki odnosi na Zapadnom Balkanu? Ko je tu kriv i za čije pare? Mora li Vučić da nevoljno i mimo plana "ratuje na dva fronta": unutrašnjim ekonomskim reformama i regionalnom obračunu na koji ga gotovo svakodnevno čikaju, iz Brisela i Vašingtona, ohrabreni susedi?

KRAJ MEDENOG MESECA

Sagovornik "Vremena" blizak Nemanjinoj 11, smatra da je u pitanju nesumnjiv kraj medenog meseca između Vučića i njegovih sagovornika na Zapadu i da se polako približavamo kulminaciji pritisaka povodom naše pozicije oko Rusije i Ukrajine.

"Ne može se reći da je pojačavanje tog pritiska neočekivano, ali nevolja je u tome što se arsenal mogućih odgovora na takve pritiske dramatično sužava. Šta je puštanje na slobodu Šešelja, a sada najava njegovog vraćanja u Sheveningen drugo nego kratkotrajni snažni udarac po Vladi Srbije sa ciljem da se unutrašnje i regionalne prilike destabilizuju i da se za tu destabilizaciju okrivi Srbija. Naravno, sve govori i o tome do koje mere je dostignuta normalizacija odnosa u regionu – tigar od papira. Pokušavaju da nas vrate u matricu dežurnih krivaca i to je najveća opasnost. Oceniti prilike u regionu kao pogoršane je lako, ali srpska je odgovornost, ovog puta, minimalna. Isto je sa Južnim tokom. Rusko odustajanje naneće nam ozbiljne štete, ali ni to se ne može pripisati neumešnosti Vučića. U toj geopolitičkoj igri bili smo konstruktivni koliko je važna konstruktivnost male zemlje, sve ostalo je u domenu više sile."

Da regionalna ujdurma prozivki bude gušća, postarali su se Ivica Dačić i hrvatski evroparlamentarci u direktnom sukobu, ali i hrvatski novinar Denis Kuljiš koji je vrlo elegantno, ponovo priskočio u pomoć srpskom premijeru Aleksandru Vučiću. Paradoks balkanske ujdurme i jeste u tome što se čini da je Kuljiš obavio mnogo bolje posao ministra spoljnih poslova Srbije od samog Dačića, zvaničnog šefa srpske diplomatije, koji je, po običaju, zabrljao. A evo kako je sve bilo.

KO JE RAZBIO PROZOR

Srpski vicepremijer je iskoristio sastanak ministara zemalja Zapadnog Balkana da progovori još koju reč sa hrvatskim evroparlamentarcima o Šešelju, Hagu i Rezoluciji Evropskog parlamenta koju su inicirali. Hrvatski "Večernji list" prenosi da je Dačić govorio desetak minuta, što je "neuobičajeno" za "goste iz trećih zemalja koji su pozvani pred Odbor za spoljnu politiku Evropskog parlamenta". Ponovio im je Vučićeve reči da Srbija nije »

Jovo Bakić, sociolog

Režija velikih

foto: A. Anđić

U regionu su prisutni jaki i vrlo živi nacionalizmi, ali i spoljnopolitički uticaji na te nacionalizme. Kada velikim silama odgovara da ti nacionalizmi budu utišani, onda se radi na njihovom utišavanju, kada im odgovara da ih podstaknu, onda će ih podsticati. Konkretno, otkad je izbila ukrajinska kriza i otkad Srbija pokušava da se postavi što neutralnije u toj krizi, krenuo je pritisak prvenstveno od Sjedinjenih Američkih Država za destabilizaciju vlasti u Srbiji. O ovoj vlasti možemo misliti dobro ili loše, ja mislim loše, ali očigledno je u konkretnoj stvari reč o vrlo perfidnom podsticanju okolnih nacionalizama protiv Srba, to je igra koja traje već četvrt veka. Kad je Srbija poslušna onda se drugi nacionalizmi drže pod kontrolom.

Mi smo, u regionu, krivi zato što pameti nemamo. Kada nacionalizam pomuti pamet onda je lako instrumentalizovati. A pamet se neće steći još za dugo vremena na Balkanu. Vojislav Šešelj jeste neko ko je napravio mnogo zla u prošlosti, ali na ovaj način karikaturalno divljanje na njegov povratak kao što rade vlasti u Hrvatskoj, znači biti potpuno slep za političku stvarnost u regionu I podsticati najniže strasti u Hrvatskoj.

Naši političari treba da budu hladniji no što su, ali oni vode ovde unutrašnju politiku jer je njima osnovni cilj da se ne izgubi popularnost koja se u ovom trenutku uživa, zato se dobrim delom na pomalo primitivan način podstiče nacionalizam tipa "nećemo biti vreća za udaranje". Ali treba razumeti Nikolića i Vučića, preplašili su se kao tetrebi kad se Šešelj vratio ovamo. Njihove reakcije su reakcije straha od gubitka moći i popularnosti koje može da izazove Šešeljev povratak.

učestvovala u puštanju Šešelja. Rekao je da je cilj puštanja Šešelja na slobodu izazivanje političkih nemira u Srbiji, da je izjavljivao kako je Šešelj pitanje prošlosti i da zato ne zna otkud komentari kako se Vlada Srbije o tome nije izjasnila i da mu je žao što je njegova poseta Hrvatskoj, koja je bila zakazana na dan puštanja Šešelja – otkazana. "Na vaš zahtev", dodao je on. Hrvatska evroparlamentarka Ruža Tomašić je komentarisala Dačićevu aroganciju ponovivši: "Mi smo jednostavno tražili da se vođstvo Srbije ogradi od Šešelja. Pošto znamo šta je bilo. Znamo da je Dačić bio najbliži saradnik Šešelja", rekla je Tomašićeva. E onda je šef srpske diplomatije, pomalo brzopleto i bez mikrofona, pitao: "Mislite na Vučića ili Dačića?" i time rekao sve o poslovičnoj srpskoj "solidarnosti u inostranstvu" po onoj poznatoj kad deca razbiju prozor: "Ma nisam ja, to je bio onaj drugi". Možda bi bilo trunku doličnije da je podsetio gospođu Tomašić da je njegov bivši šef preminuo u Hagu 2006, te da ga je Tomašićeva pobrkala s Šešeljem. To bi bilo precizno, a ne bi dovelo u pitanje lojalnost srpskog šefa diplomatije premijeru Srbije – pred komšijama. Još se istakao komentarima da "svako ima svog Šešelja" i ukazao na izjavu Tomašićeve da je Hrvatska zemlja za Hrvate, a da svi oni kojima se to ne sviđa mogu da se pakuju i da idu.

"Ne dopuštam da mi ona deli lekcije iz demokratije", rekao je Dačić. Razume se da je polemiku zaključio predsednik Spoljnopolitičkog komiteta EP Elmark Brok, koji je pozvao da se prošlost ostavi tamo gde je i rekao još nekoliko prigodnih rečenica o nediskriminaciji koja je kao princip ugrađena u temelj EU, i da EU ne može da rešava probleme iz prošlosti.

Denis Kuljiš je u političkoj analizi ("Danas") pred izbore u Hrvatskoj napisao da Zoran Milanović nije odustao od dolaska u Beograd zbog slučaja Šešelj nego zato što je to deo njegove "izolacionističke kampanje kojom državu (Hrvatsku) pretvara u bantustan što je konzekventno uzrokovalo kolaps ekonomije u trenutku kad je zemlja pristupila EU".

Kuljiš, zatim, nabraja s kim je sve još pre dolaska na vlast Milanović odbijao da se sretne, od američkog ambasadora ("tvrdeći da ovaj nije na njegovom protokolarnom nivou"), pa kad je postao premijer, odbio je susret s predsednikom Gazproma Aleksejom Milerom, "a u Australiji, koju je neslužbeno posjetio, s predsjednikom uprave najveće na svijetu banke za investicije u infrastrukturu, koja je namjeravala uzeti koncesiju za hrvatske auto-ceste – i to za dvije i pol milijarde dolara, o kojima sad možeš samo sanjati". O Milanoviću i Srbiji, Kuljiš zaključuje ovako: "Kompleks inferiornosti koji je Milanović razvio i sakriva agresivnim ispadima svojstvenim ranjenoj psihi, premijer sad iskazuje odlukom da ne ide u Beograd, gdje će se skupiti tucet europskih premijera i moćni kineski reformistički predsjednik vlade Li Kećang, kreator nacionalne ekonomske politike i drugi čovjek tehnokratskog 'petog naraštaja' Politbiroa KP Kine. Jezikom stripa – glavna manga, Galactus lično. Zašto dolazi u Beograd? Otvorit će novi pančevački most i formalizirati ugovor o gradnji superbrzog (TGV) željezničkog kompleksa na liniji Beograd–Budimpešta–Beč. Time će pruga zaobići pravac Zagreb – Beograd kao transfernu dionica magistrale Solun – Hamburg. Našom prugom vozit će se ugljen i slični tereti, koji još taljigaju kroz Zagreb i zagrebački gradski centar. Osim toga, u Beogradu se očekuje potpisivanje ugovora o gradnji auto-ceste Banjaluka–Jajce, koja bi se u perspektivi spojila s Dalmatinom kod Dugobaba iznad Splita i polovicu hrvatskog auto-puta učinilo dvostruko manje isplativim u odnosu na današnje stanje, kad je ionako neisplativa. Govori se i o drugoj kineskoj termocentrali u Bosni – prva se već gradi kod Doboja. Također, spominje se investicija u četvrtu generaciju mobilne telefonije kroz državnu kompaniju M:tel. U Beogradu će, dakle, biti riječi o golemim poslovima. Zato onamo i dolazi dvanaest ili petnaest europskih premijera. Svi premijeri susjednih zemalja, osim Hrvatske – ali naš se ne želi s njima igrati..." Kad Srbija ima Kuljiša, lako joj je za Dačića.

No, s Dačićem ili bez njega, ovo na Zapadnom Balkanu izgleda kao prava nameštena kafanska tuča koja započinje tako što manji dripac opsuje mater većem dripcu, koji odmah krene da ga bije, a onda u kafanu uđu petorica još većih dripčina i razbiju onog što ga je mali isprovocirao. Ili da je neki berlinski ili briselski zvaničnik rekao da treba prihvatiti kosovsku realnost, ne bi se ništa strašno desilo, niko tu ni na koga ne bi ton povisio. Međutim, teško je kad to kaže albanski premijer Edi Rama, kao što više boli kada Milo Đukanović broji terorizam u krvi Gavrilu Principu. Kao što i Hrvatski šamar – najviše boli. ¶

ZORA DRČELIĆ

Ivo Visković, bivši ambasador u Berlinu

Reči meriti apotekarskom vagom

foto: Dragan Kujundžić

Na Balkanu se stvari lako pokvare, a teško popravljaju. U normalizaciju odnosa u regionu uložile su svoj ugled i vreme i zapadne sile i same članice regiona. Uspostavljen je jedan dobar ali fragilan odnos i dovoljna je jedna neodmerena izjava da to poremeti. Zato treba odmeravati svaku reč, apotekarskom vagom, pre no što je izrečena. Naprosto, međunarodni odnosi u regionu nisu isti kao neki drugi međunarodni odnosi. U konkretnim događajima nema nevinih, nema izvesno crnih ili izvesno belih aktera. I zapadne sile umeju da poremete region. Nije dobro kada se bilo kome drži strana, to odmah upućuje na zaključak o dvostrukim standardima, te da se EU ne odnosi prema svima na isti način. Za samu Rezoluciju u Evropskom parlamentu trebalo je više takta, odgovornost je eksplicitno svaljena na Srbiju kad je reč o Šešelju. Objektivno, ona nije kriva za puštanje Šešelja, kao ni za ono što je Šešelj govorio. S druge strane, političari na Balkanu potpadaju pod pritisak očekivanja javnog mnjenja.

TEOFIL PANČIĆ

Digitalni cinkaroši i histerija moralisanja

Vučić, Šešelj, Nikolić Tomislav, Radomir & Dragica & tašta, Dačić, Vulin, Čeda bez cenzusa i stida... Ne, stvarno ne mogu njima sada da se bavim; ne ove nedelje. Ali, bez brige: neće oni daleko, to jest, neće oni nikuda. O čemu god da govorimo, oni i slični su tu negde. Oni su hodajuće metonimije jednog *dubokog moralnog kvarenja*, jedne nagriženosti koja je premrežila celo društvo kao gusta paučina, tako da se ne mere dihat' od nje.

U društvu ovako ogrezlom u nemoral, pasjaluk i murdarluk svake vrste neretko secikesama i barabama više zavidimo nego što ih se stvarno iskreno gnušamo; bojim se da je to mnogo veći problem od stanja u policiji, tužilaštvu i sudstvu zajedno. Megjutoa, istovremeno sa neverovatno visokom rezistentnošću na megakriminal svake vrste: politički, ekonomski ili koji god već, povremeno nas zahvate simptomi moralne panike, manifestovani kroz nadrimoralističko histerisanje. Koje može da se začne bilo gde, ali uvek nekako kulminira u medijima. Zlosrećna žrtva tih povremenih *ispada patološkog poštenja* uvek je neki jado koji je ukrao bananicu u samoposluzi ili štrbnuo grozd sa pijačne tezge; izređamo se lepo na njemu kao banda moralnih silovatelja, pa teramo dalje, nekako *olakšani*. A prava banda za to vreme i dalje nam tera kamione i avione kroz uši...

Kako smo uzročnika svih svojih problema locirali i linčovali u liku vozača hitne pomoći koji je u nedoba kupio džak kiselog kupusa

Čemu ovaj decembarski lament? Pravo da vam kažem, smilio mi se nekako (su)građanin Đ. P., vozač Službe za hitnu medicinsku pomoć u Novom Sadu. Narečeni je mučenik ovih dana, pod punim imenom i prezimenom, gdegde i sa fotografijom, osvanuo prvo na poznatom NS informativnom portalu, a posle i u nekoliko tiražnih dnevnih novina, kaštigovan kao, otprilike, onaj-zbog-kojeg-mi-pošteni-tako-loše-živimo.

Nu, čto slučilos? Đ. P. je vozio transportno vozilo (to je ono koje ne prevozi pacijente) hitne pomoći iz Futoga za Novi Sad, usput negde na tezgi ugledao dobar futoški kupus za kiseljenje, kupio jedan džak i stavio ga u gepek, odvezao je kući – to je ionako usput ka njegovom službenom odredištu – i spokojno te kvalitetno nastavio s obavljanjem svojih poslova & radnih zadataka.

Kad ono, šta? Neki Savesni Građanin (to se kadgod zvalo: cinkaoš) sav važan, sa svoje terase ili tako odnekud, uslikao mobitelećim uređajem Grešnika u sramnom činu tovarenja kupusa, te odaslao digitalni corpus delicti u razna medijska Tamo Gde Treba, i linč građanina Đ. P. mogao je da počne. A ovde, bato, što može da počne, to i počne (osim tzv. normalnog života). Za sada je suspendovan u firmi, iako svi cokću, odmahuju glavom, krše prste i govore kako se radi o "dugogodišnjem primernom radniku".

E sad, šta smo ovde imali? Čovek je iskoristio izvesne javne resurse koji su mu povereni u izvesnu privatnu svrhu; to nije nešto zbog čega ćemo ga tapšati po ramenu, a kamoli dati mu orden. Međutim, priča ima i drugu stranu. Svojom majušnom kupusastom "privatizacijom" vozila Đ. P. nije proizveo doslovno nikakvu javnu štetu (e, pazi sad kad mi se javi neki Genije sa "nanetom simboličkoom štetom"!), nije oštetio vozilo, nije ugrozio interes nekog pacijenta koji je čekao pomoć sa srcem u petama dok je ovaj kpusario, nije potrošio dodatno gorivo, nije uostalom ni učinio neku po sebi kompromitujuću stvar (kupovina kiselog kupusa u ovoj zemlji je za sada legalna) i sve u svemu, niko od nas ne živi ama ni za mrvičak gore zato što je Đ. P. popustio trenutnom impulsu i kupio jebeni kupus, kad mu je ovaj već bio tako neodoljivo *usputan*.

Ali, znate šta? Da sam bio na njegovom mestu, i da mi je stalo do kiselog kupusa, moguće je da bih i ja postupio kao i on (možda i ne bih, ali to nikada nećemo pouzdano saznati). I to savršeno mirne savesti, jer nikome ne bih time naneo nikakvu štetu. Ta, radili su ljudi, i još uvek rade, mnogo "štetnije" stvari od ove, a opet sitne i nebitne, bar ako se ne preteruje; šta, vi nikada niste iskoristili telefon preduzeća (javnog ili privatnog) za privatni razgovor?! Ma da, niste, how yes no... Samo što se ranije od tih d'izvinete pizdarija nije pravila "priča za novine".

U čemu je onda razlika između nekad i sad? Tehnološki, u drastično uvećanim mogućnostima cinkarenja: svaka šuša može danas da te špijunira i snima sa klozetskog prozora (umesto da se bavi onim što normalni ljudi rade u klozetu). Suštinski, u stanju moralne dezorijentacije koja se manifestuje u histeričnim ispadima ove vrste. Šta je sledeće? Postavljaćemo bilborde sa uvećanim fotografijama i ličnim podacima odurnih prljavih nacističkih zlikovaca koji su prešli ulicu na crveno ili zapalili cigaretu u vozu?

Kultura sveprisutne DIY (do it yourself) digitalne potkazivačine otkriva svoj raskošan staljinistički potencijal, a "klasični" mediji je slepo slede, u panici da ne zaostanu. A sve to u društvenom kontekstu u kojem svaka dobro "ušemljena" planačka zamlata na misteriozan način stekne imovinu koju zajedno ne poseduju svi profesori nekog prestižnog prestoničkog fakulteta. I nju onda mirno krcka (ako ne stane na žulj većoj barabi od sebe) bez da je klozetski špijuni hvataju u nepočinstvu. Valjda zato što se ne bavi kiseljenjem kupusa – im ko to da radi za njega, sve sa transportom.

I za kraj, apel novosadskoj Hitnoj: ljudi, ne ugađajte raspomamljenoj, a licemernoj svetini, nego ostavite čoveka na miru. Neka mu primerena kazna bude da napravi tepsiju sarmi za "radni kolektiv" i vrlo građanstvo. ¶

Nova vojska u komšiluku

"Eventualno formiranje vojske na Kosovu od strane privremenih institucija imalo bi nesagledive posledice po mir i stabilnost u regionu. Ono bi, praktično, van snage stavilo Kumanovski sporazum, a suštinski dovelo pod veliki znak pitanja i Briselski sporazum o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine, što svakako nije u interesu Srbije"

Ujeku višemesečne borbe unutar Kosova i Metohije po pitanju formiranja nove vlade Kosova oglasila se predsednica Atifete Jahjaga, koja je obećala da će u najskorije vreme doći do formiranja vojske Kosova, čime bi se zaokružila državnost ove teritorije pod upravom međunarodnih snaga bezbednosti. Srpska javnost se poslovično ne bavi previše situacijom na Kosovu i Metohiji tako da nije bilo reakcija na ovakvu najavu iz Prištine niti smo saznali da li se nešto čini da do tog formiranja vojske dođe i da li Srbija ima ikakve mogućnosti da na taj proces utiče, bilo pozivanjem na odredbe Kumanovskog sporazuma, bilo na neke elemente Briselskog sporazuma.

Srpske vlasti su nebrojeno puta nedvosmisleno saopštavale da nikada neće priznati "Republiku Kosovo", ali izgleda da imaju nedovoljno snage da utiču na bilo koje procese u "južnoj srpskoj pokrajini". Zato izgleda da je pretvaranje Kosovskog zaštitnog korpusa, koji je neka vrsta "lake vojske", u pravu vojsku prećutano i da su jedine reakcije stizale od pojedinih predstavnika srpske zajednice sa KiM koji su se očekivano usprotivili takvim najavama.

Na samom KiM administracija u Prištini ima problema da formira novu vladu koja bi kao jednu od prvih stvari trebalo da donese odluku o stvaranju vojske, što bi valjda trebalo da pokaže ozbiljnost tih institucija i njihovu sposobnost da u punoj meri upravljaju tim delom teritorije Republike Srbije.

"Vreme" je razgovaralo sa nekadašnjim ministrom odbrane Republike Srbije Draganom Šutanovcem, koji je tokom svog mandata imao prilike da razgovara sa različitim akterima iz NATO-a i drugih međunarodnih institucija i koji i danas važi za čoveka koji je dobro informisan u ovoj oblasti.

"VREME": Na početku, vaš komentar na najavu da će se ubrzo pristupiti formiranju vojske Kosova?

DRAGAN ŠUTANOVAC: Zabrinut sam zbog takve vrste najava. Društvu u kome cveta organizovani kriminal, koje gotovo ništa ne proizvodi, u kome stopa nezaposlenosti vrtoglavo raste i u kome su ugrožena elementarna ljudska i manjinska prava, formiranje vojske je ono što je najmanje potrebno. Godinama unazad govorim da Kosovo više nije vojni problem. I danas smatram da se te okolnosti nisu promenile, zato ne vidim smisao formiranja vojske Kosova.

Šta se, u međuvremenu, promenilo, pa je danas izvesnije da će do formiranja vojske doći?

Na samom Kosovu i Metohiji promenilo se mnogo toga, nažalost, ne nabolje. Ono što se promenilo nabolje jesu odnosi Beograda i Prištine. Dijalog koji je doveo do svojevrsne normalizacije odnosa je dodatni argument da Kosovu vojska nije potrebna. Sa druge strane, postavlja se pitanje zašto međunarodna zajednica ne insistira pre svega na jačanju kriminalističke policije koja bi adekvatno mogla da odgovori potrebama kosovskog društva u celini, već prećutno daje saglasnost na ideju formiranja vojske. Podsećam da je nedavno ubijen žandarm Novica Sinđelić, a mi još ne vidimo rezultate istrage "kosovske" policije na rasvetljavanju tog tragičnog događaja.

U kojoj meri je izjava iz NATO-a da je to unutrašnje pitanje Kosova – kontroverzna?

Tu izjavu, datu na veoma niskom nivou, tumačim kao probni balon da se ispita koliko će biti snažna reakcija Srbije. Zato je veoma važno da zvanični Beograd partnerima u Briselu nedvosmisleno stavi do znanja da je za Srbiju apsolutno neprihvatljivo formiranje vojske Kosova. Njime bi van snage bio stavljen Kumanovski sporazum od 9. juna 1999. godine, što bi svakako imalo dalekosežne posledice po mir i stabilnost u čitavom regionu. Verujem da po ovom pitanju srpska vlada može da računa na široku podršku u diplomatskoj aktivnosti sprečavanja realizacije ove neprihvatljive ideje. Od vlade očekujem da najhitnije zauzme potpuno jasan stav po pitanju mogućeg unilateralnog kršenja Kumanovskog sporazuma. Kao ministar odbrane koji je u periodu 2007. do 2012. uradio dosta toga na približavanju Srbije zapadnim saveznicima, bez zadrške pružam podršku na sprečavanju realizacije ove neprihvatljive ideje.

Prema vašim saznanjima, na koji način NATO utiče zapravo na formiranje VK?

NATO, odnosno pojedine članice ovog saveza, jednom je već učinio grešku pomažući u formiranju OVK iza koje su ostali zločini protiv albanskog, srpskog kao i drugog stanovništva na Kosovu i Metohiji. Moramo učiniti sve da naše partnere ubedimo da bi formiranje vojske Kosova u velikoj meri obesmislio proces normalizacije na relaciji Beograd–Priština.

Ukoliko dođe do formiranja VK, da li će to biti kosovska ulaznica u NATO?

Punopravno članstvo Kosova u Severnoatlantskoj alijansi podrazumevalo bi da našu južnu pokrajinu, kao nezavisnu državu, prvo priznaju zemlje članice NATO: Grčka, Rumunija, Slovačka i Španija. Međutim, podsećam da je još 2003. godine rukovodstvo privremenih organa sa Kosova, nakon što je tadašnji srpski premijer Živković u Vašingtonu ponudio pomoć u vidu vojnog angažovanja u Avganistanu, takođe ponudilo pripadnike svojih bezbednosnih snaga za angažovanje u Avganistanu. Nije tajna da su Kosovske bezbednosne snage (KSF) godinama uvežbavale interoperabilnost sa

Foto: Aleksandar Anđić

NATO-om i da bi formiranjem vojske Kosova ta vojska mogla da bude i partner, ali i saveznik Alijansi, to je realnost.

U kontekstu srpskih unutrašnjopolitičkih prilika, kako je moguće tumačiti ovakav razvoj događaja na Kosovu? Ovo je zaokruživanje državnosti koje će i Srbiji pomoći da "prihvati realnost" ili u Srbiji ne postoji nikakvo interesovanje da se utiče na bilo koje procese na Kosovu? Da li Srbija na bilo koji način može da utiče na ovaj proces?

Srbija hitno mora da pokrene niz diplomatskih aktivnosti kako bi mogla da utiče da se ovako negativni procesi zaustave, što bi, protivno Kumanovskom sporazumu između NATO-a i Srbije i Rezoluciji 1244 SBUN, bilo formiranje nekakve vojske na Kosovu. Ovo je *par excellance* pitanje nacionalne bezbednosti oko kojega su se, usvajajući Strategiju nacionalne bezbednosti u Narodnoj skupštini, saglasile sve relevantne političke partije u našoj zemlji. Podsećam, Kumanovskim sporazumom Srbija je obezbedila mir ali i izgubila suverenitet, kako nad KiM tako i deo suvereniteta unutar centralne Srbije na kopnu (unutar 5 km od administrativne granice) i u vazduhu (25 km). Formiranjem kopnene i vazdušne zone bezbednosti Vojska Srbije izgubila je pravo da se

NATO, odnosno pojedine članice ovog saveza, jednom su već učinile grešku pomažući u formiranju OVK iza koje su ostali zločini protiv albanskog, srpskog kao i drugog stanovništva na Kosovu i Metohiji

samostalno i bez odobrenja komandanta KFOR-a angažuje u tim zonama. Srbija i 15 godina nakon potpisivanja Sporazuma poštuje tu odluku i moramo zahtevati da svi potpisnici Sporazuma imaju isti odnos. U suprotnom, Srbija mora da nađe način da zaštiti svoje vitalne interese. Neprihvatljivi su dvostruki aršini po kojima Srbija treba da ima "razumevanje" za suprotnu stranu, a da je njen status, u isto vreme, formalno-pravno isti kao dan nakon potpisivanja Sporazuma 1999. godine. Vlada Srbije je prećutnim odobravanjem izmeštanja kontrole leta iz KFOR-a u Mađarsku već pokazala veliku dozu kooperativnosti, a da zauzvrat, koliko znam, naša strana nije dobila nijedan ustupak. Tako, na primer, Srbija još ne može da postavi radar za civilnu kontrolu avio-saobraćaja na Kopaoniku. Ukoliko neko želi da sa Srbijom gradi partnerske ili prijateljske odnose, to mora da bude zasnovano na istim osnovama i u obostranom interesu.

Kakva je, prema vašim saznanjima, dosadašnja komunikacija između Kosovskih bezbednosnih snaga i snaga bezbednosti Republike Srbije? Da li je bilo ikada neke vrste bar neformalne komunikacije?

Naše snage bezbednosti, prema još važećem Kumanovskom sporazumu, komuniciraju isključivo sa KFOR-om i ta saradnja bila je na visokom, rekao bih, zadovoljavajućem nivou.

Kakva je vaša procena, da li će formiranje VK pojačati tenzije u regiji?

Eventualno formiranje vojske na Kosovu od strane privremenih institucija imalo bi nesagledive posledice po mir i stabilnost u regionu. Ono bi, praktično, van snage stavilo Kumanovski sporazum, a suštinski dovelo pod veliki znak pitanja i Briselski sporazum o normalizaciji odnosa između Beograda i Prištine, što svakako nije u interesu Srbije. ¶

SLOBODAN GEORGIJEV

Krov nad glavom za ženu tuđeg prezimena

Žene širom Balkana i dalje vode bitku za ukidanje diskriminacije i ostvarivanje zakonskog prava da nasleđuju imovinu. Iako zakoni propisuju ravnopravnost žena i muškaraca u sporovima oko nasledstva, patrijarhalna tradicija im stoji na putu

Piše: **Jeta Abazi Gaši**

Za vreme sukoba na Kosovu, Širete Beriša je gledala kako srpski policajci ubijaju njenog supruga Nedžata i njihovo četvoro dece.

Najmlađe dete tada nije imalo ni dve godine, a najstarije bi napunilo 16 godina za dva meseca. Širete je pogođena u stomak. Pošto su pretpostavili da je mrtva, natovarili su je na kamion zajedno sa telima još oko 50 kosovskih Albanaca ubijenih 26. marta 1999. godine u Suvoj Reci na jugoistoku Kosova.

Ona i dvoje njenih rođaka su jedini koji su preživeli ovaj masakr, a izvukli su živu glavu tako što su skočili sa kamiona u pokretu.

U vreme kada se to dogodilo, Širete je verovala da posle gubitka supruga, dve ćerke i dva sina više nema šta da izgubi. Međutim, u međuvremenu je izgubila i kuću u kojoj je živela.

Kuća je pripadala njenom svekru. Posle rata, svekrva joj je rekla: "Šta će tebi kuća? Svi su mrtvi. To je sada naša kuća."

Njena priča je ekstreman primer problema koji je prisutan širom Balkana, mada obično u manje dramatičnim oblicima – problem diskriminacije žena u ostavinskim postupcima.

U ovim patrijarhalnim društvima imovina i kapital se obično prenose na muške članove porodice, dok žene ostaju isključene, uprkos tome što po zakonu imaju pravo na nasledstvo.

Neki zvaničnici i aktivisti su pokušavali da promene takav stav kampanjama koje se organizuju u javnosti, a i same žene se bore za svoja prava pred sudovima. Ipak, u tom procesu nailaze na snažan otpor tradicionalista, a dodatni problem je sporost preopterećenog sudskog sistema.

PO KANONU LEKE DUKAĐINIJA: Ali Pasoma rešava porodične sporove u Vučitrnu
Fotografije: BIRN

Širete kaže da su muškarci iz porodice Beriša još 1997. godine napravili usmeni sporazum o podeli porodične imovine. Nedžat je dobio deo velike kuće u kojoj je živeo sa svojom porodicom. Njegov brat i potom bratovljev sin, dobili su drugi deo kuće.

Međutim, kada se vratila posle rata, Širete je naišla na zaključana vrata. Muževljeva porodica je odbila da joj preda ključeve.

"Samo sam želela da mi kažu da sam dobrodošla u svom domu", priseća se, sedeći u kući svojih roditelja u Mušutištu, selu u blizini Suve Reke.

Uz pomoć internacionalnih dobrotvornih organizacija, Širete je upućena u inostranstvo na oporavak i tretman. Danas živi u Nemačkoj, ali ovog juna se vratila na Kosovo zbog postupka pred sudom u Suvoj Reci koji vodi radi povraćaja prava na kuću koju je napustila.

Širete ima 52 godine, ali izgleda starije. Osmehuje se dok opisuje vreme provedeno sa Nedžatom, ali osmeh se ne zadržava na njenom licu. Živeli su lep život, kaže ona. Suprug je radio kao službenik u lokalnom kulturnom centru i naplaćivali su kiriju za male prodavnice u prizemlju kuće. Ona se brinula o deci i domaćinstvu.

Iza njenih pokušaja da dobije nazad svoju kuću stoji dug i težak proces. Sudski postupak je započela još pre 12 godina, ali njen advokat se nije pojavljivao pred sudom, pa slučaj nije ni razmatran. Novi advokat, Imer Koro, preuzeo je postupak u septembru 2012. godine.

Advokat Koro kaže da je zakon jasan – imovina koja je preneta na Širetinog supruga sada treba da pripadne njoj. "Pošto je bila zakonito udata, ona ima puno pravo da nasledi imovinu", kaže advokat.

Porodica njenog supruga drugačije vidi ovaj problem. Njen dever, Dželal Beriša, tvrdi da je imovina bila upisana kao vlasništvo njegovog oca. "Otac mi je ostavio imanje pisanim testamentom pre nego što je umro", tvrdi on. Širete i njen advokat tvrde da takav dokument uopšte ne postoji.

U međuvremenu, ključeve kuće drži Dželal Beriša. On naplaćuje i zakupninu za prodavnice u prizemlju. "Ja plaćam porez na imovinu i zato imam pravo na zakupninu", kaže on. "Rekao sam Širete: 'Uvek si dobrodošla kod nas.' Ali ona odbija da dođe."

SVE ĆE OTIĆI MUŠKARCIMA: Širete Beriša sa Kosova i Spasena Surlovska iz Makedonije

TITULA ZA ĆERKE: Viktorija Lambert, vojvotkinja od Klankartija

Reklo bi se da je krajnje vreme da pravosudni sistem donese presudu. Međutim, Šaban Zekiraj, nadležni sudija u sudu u Suvoj Reci, kaže da je "zatrpan sa 800 slučajeva". Sud je konačno održao pripremno ročište u septembru, ali slučaj još nije rešen.

Koro priznaje da je sudski sistem na Kosovu opterećen ogromnim brojem nerešenih starih slučajeva, ali smatra da problem nije samo u tome. "Sudovi jesu preopterećeni, ali veći problem je u tome što zapravo ne žele da primene zakon", kaže on.

ZAKON PROTIV TRADICIJE

Kosovo je proglasilo nezavisnost 2008. godine, posle perioda strane administracije i nadzora koji je sledio posle vazdušne kampanje NATO snaga 1999. godine, čime je okončana represivna srpska uprava na Kosovu.

Član 7 kosovskog ustava opisuje rodnu jednakost "kao fundamentalnu vrednost za demokratski razvoj društva".

Prema odredbama Zakona o nasleđivanju i *Porodičnog* zakona, kada neka osoba umre njena imovina se deli između članova porodice, pri čemu prioritet imaju supružnik i deca. Ukoliko postoji pisani testament, takav dokument može isključiti članove porodice iz nasleđivanja samo pod određenim, jasno definisanim uslovima, ali nijedan od tih uslova se ne odnosi na rodnu pripadnost.

Vlasti su sprovodile kampanje za promovisanje rodne ravnopravnosti, podstičući parove da se pobrinu da vlasništvo nad svojim domovima registruju na oba imena. Međutim, u velikom broju slučajeva vlasništvo nad kućama se i dalje uopšte ne registruje, a ako se to i učini, imovina se upisuje samo na ime muškarca.

U televizijskoj poruci u okviru kampanje koju su vlasti pokrenule u septembru, uz podršku međunarodnih i lokalnih organizacija, prikazan je par mladih koji dele parče torte, gledaju televiziju iz kreveta i zajedno kupuju kola, da bi konačno zajedno potpisali i vlasničke dokumente za svoju kuću.

"Svoje voljene možete učiniti srećnim tako što ćete sa njima sve podeliti", govori glas iz pozadine. "Imovina pripada oboma – registrujte svoju zajedničku imovinu."

Ipak, stari običaji teško odumiru. Mnogi i dalje veruju da imovina treba da se prenosi muškom linijom, zajedno sa porodičnim prezimenom. Prema podacima Agencije za katastar, više od 79 odsto imovine registrovane na Kosovu upisano je na muška imena.

U tradicionalnim zajednicama, sporovi oko imovine rešavaju se na skupovima najstarijih članova porodice, isključivo muškaraca, koji se u tom poslu oslanjaju na Kanon Leke Dukađinija, zbirku tekstova drevnog albanskog običajnog prava.

Ali Pasoma, star 58 godina, predsedava takvim skupovima za rešavanje sporova u gradu Vučitrnu, oko 25 kilometara udaljenom od Prištine.

"Imovina pripada muškarcima. Ako porodica nema sina, imovina se prenosi na najbliže muške rođake", objašnjava Pasoma i poziva se na Kanon, sedeći u kancelariji elektro kompanije u kojoj radi kao portir.

Pasoma je pristao da se sastane sa novinarkom, ali pod uslovom da sastanku prisustvuje i njen muški kolega. Govori odsečno, dubokim glasom, obrve mu se spajaju u dubokoj koncentraciji, a pomicanje gustih debelih brkova naglašava svaku izgovorenu reč.

"Ne mogu dati imovinu sopstvene porodice mužu moje sestre – čoveku koji nosi drugačije prezime. Ako im se desi nešto loše (sestri i njenom mužu), ja ću ih rado zaštititi i pozvati da žive u mojoj kući. Ali ako hoće da mi oduzmu imovinu, onda nisu dobrodošli", kaže on.

Istog dana Pasoma je predsedavao porodičnom okupljanju na kojem su se dvoje mladih supružnika saglasili da se razdvoje, što je takođe dobra ilustracija patrijarhalne tradicije u ovoj zajednici. Svaku stranu u postupku zastupalo je po deset muškaraca, a odluku je konačno donela grupa od još četiri muškarca.

»

POSLEDICE SIROMAŠTVA

Ekonomski faktori takođe imaju određenu ulogu u isključivanju žena iz nasledstva. Roditelji tradicionalno ostavljaju kuću najmlađem sinu da se kuća i imanje ne bi delili. Podrazumeva se da će o ostarelim roditeljima brinuti porodica onog sina koji je nasledio kuću.

U jednoj od najsiromašnijih zemalja u Evropi, gde oko 30 odsto stanovništva preživljava sa manje od dva evra dnevno, takvom praksom zapravo se nadomešćuje funkcija državnog sistema brige o starima koji na Kosovu gotovo da i ne postoji.

"Ne mogu pustiti u kuću ljude sa drugačijim prezimenom. Bog nam je ostavio tu tradiciju i mi je čuvamo", kaže Jovan

Valbona Salihu, izvršna direktorka grupe Norma, organizacije koja se bori za prava žena na Kosovu, otkrila je slučajeve u kojima su porodice prilikom prijavljivanja smrti u porodici brisale žene sa spiska naslednika – u pokušaju da se tradicionalna praksa održi u životu.

Neke žene i same odbijaju da iskoriste pravo na nasleđivanje imovine koje po zakonu pripada svim licima iz naslednog reda.

Čak i kada sud donese odluku kojom se potvrđuje pravo žene na nasledstvo, činjenice života u ovakvom okruženju često onemogućuju njeno sprovođenje.

Suprug jedne tridesetogodišnje žene nastanjene na severu Kosova umro je pre dve godine od srčanog udara. Sud je doneo odluku kojom je ona proglašena za zakonskog naslednika stana koji je bio registrovan na ime supruga, objasnila nam je, pošto je pristala da govori pod uslovom da ne navodimo njeno pravo ime.

Prodaja ili davanje stana u zakup obezbedili bi joj prihode koji su joj preko potrebni. Ali roditelji njenog pokojnog muža odbijaju da se povinuju sudskoj odluci. Oni i dalje žive u istom stanu, dok ona odgaja dvoje dece u stanu koji je iznajmila.

Čitav niz institucija na Kosovu radi na zaštiti prava žena, uključujući Agenciju za rodnu jednakost, koja ima 17 zaposlenih, kao i Pravosudni savet Kosova. Ipak, nijedno od ovih tela nije nam moglo dostaviti statističke podatke o broju žena koje pokreću ostavinske postupke pred sudom.

Organizacija Norma je prikupljala takve podatke direktno od sudova. Njihovo istraživanje pokazuje da žene koje pokreću ostavinske postupke postoje – ali njihov broj je znatno manji od broja muškaraca koji to čine. Izveštaj ove organizacije, nastao na osnovu analize podataka iz 2008. i 2009. godine, pokazuje da muških naslednika ima tri puta više nego ženskih.

Hadži Gaši, profesor građanskog prava na Univezitetu u Prištini, kaže da odsustvo zvaničnih statističkih podataka ukazuje na propust državnih institucija da posvete dovoljnu pažnju problemu nasleđivanja. Ipak, on veruje da su ljudi sve bolje informisani.

"Svakog dana je svest o značaju nasleđivanja sve veća", kaže on. Gaši je izjavio da bi on sopstvenu imovinu podelio ćerki i sinu na jednake delove.

Fehmije Gaši-Bitići, četrdesetdevetogodišnja pravnica iz Prištine, takođe je raskinula sa tradicijom. Od roditelja ništa nije nasledila, ali već je kupila stan za ćerku kojoj je tek deset godina.

"Želim da budem dobar primer za moja dva sina; želim da od majke nauče da imovina treba da se deli na jednake delove", rekla je.

MUŠKARCI SU U PREDNOSTI

Na Kosovu, gde više od 90 odsto populacije čine muslimani, davanje prednosti muškarcima u ostavinskim raspravama često se povezuje sa uticajem islama, kao i sa odredbama Kanona. Ipak, takva praksa na Balkanu nadilazi verske i političke granice.

Na primer, u dominantno pravoslavnoj hrišćanskoj Crnoj Gori, muških vlasnika nekretnina ima gotovo tri puta više nego ženskih.

Braća Milan i Jovan Stijepović i njihov prijatelj Vesko Ražnatović, svi starosti između 40 i 50 godina, rade zajedno u malom restoranu u selu Dujeva, oko 20 km od Podgorice.

Sva trojica su ponosni zbog činjenice da imaju samo sinove. Jovan nam je rekao da njegova sestra nije nasledila ništa od porodične imovine. O porodičnim prezimenima je govorio na isti način na koji to čine ljudi na Kosovu. U tradicionalnim zajednicama se pretpostavlja da će se ćerke udati i uzeti prezimena svojih supruga.

"Ne mogu pustiti u kuću ljude sa drugačijim prezimenom. Bog nam je ostavio tu tradiciju i mi je čuvamo", kaže Jovan.

Crnogorski zakoni daju ženama i muškarcima jednaka prava. Ali, kao i na Kosovu, crnogorski sudovi su često izloženi kritikama zbog trajanja ostavinskih postupaka.

Ibrahim Smailović, sudija Osnovnog suda u Podgorici, kaže da je "sve izraženiji trend da žene traže nasledstvo pred sudom". Ali još ne postoji zvanična statistika o takvim slučajevima.

Diskriminacija u pogledu nasleđivanja je u Makedoniji jednako prisutna među etničkim Makedoncima, koji su uglavnom pravoslavni hrišćani, i Albancima, koji su uglavnom muslimani.

Među vlasnicima nekretnina u Makedoniji ima pet puta više muškaraca nego žena.

Spasena Surlovska, stara 78 godina, nastanjena u selu Ljubanci nedaleko od Skoplja, radila je zajedno sa pokojnim mužem u pekari. Kada se kuće koje su ostale iza njenog supruga podele, najveći deo će dobiti sinovi – uprkos činjenici da ona danas praktično živi u kući svoje ćerke.

"To je tradicija koja traje već mnogo godina, mada o roditeljima češće brinu ćerke nego sinovi", kaže Surlovska.

Ajdin Salihu, tridesetčetvorogodišnji imam iz Aračinova, sela etničkih Albanaca, kaže da lokalne tradicije propisuju da žene ne mogu nasleđivati imovinu, mada se "to kosi sa božjom voljom, sa Kuranom i sa državnim zakonima".

Na pitanje kako bi on to rešio u sopstvenoj porodici, odgovorio je da ne želi da predviđa budućnost, i dodao: "Nema nikakve sramote u čuvanju tradicije i mi od tradicije ne možemo pobeći. Imam kuću i verujem da ću je jednog dana ostaviti sinu."

Ipak, Jovo Vangelovski, sudija Vrhovnog suda Makedonije, izjavio je da se stvari menjaju. "Najveće promene na ovom polju proistekle su iz obrazovanja žena", kaže on. "Tako je ostvaren najsnažniji uticaj koji dovodi do napuštanja tradicionalnih vrednosti i prihvatanja vladavine zakona."

BRITANSKI SLUČAJ

Žene nailaze na teškoće u nasleđivanju imovine i izvan Balkana. U Britaniji, gde su udate žene stekle pravo nasleđivanja imovine još pre 144 godine, diskriminacija u raspodeli nasledstva i dalje predstavlja problem, naročito u nekim muslimanskim zajednicama.

U čajdžinici iznad Gornjeg doma britanskog parlamenta, uz zvečanje porculanskih šolja, baronica Karolina Koks, stara 77 godina, objašnjava da želi da istupi kao glasnogovornik britanskih muslimanki koje se suočavaju sa diskriminacijom u ostavinskim postupcima.

U Britaniji postoji oko 80 šerijatskih sudova koji odbijaju da poštuju britanske zakone kada je nasleđivanje u pitanju, kaže ona. Zato je ona podnela predlog zakona kojim bi se paralelni sudovi proglasili nezakonitim.

"Oni (muslimanska zajednica) treba da poštuju zakone ove zemlje i zakone demokratije", smatra Karolina Koks.

Spustila je šolju čaja i uputila nam prodoran pogled plavih očiju, dodajući: "U Ujedinjenom Kraljevstvu pravo je na strani žena i one to treba da iskoriste."

Diskriminacija žena je problem i u jednom sasvim drugačijem segmentu britanskog društva – u redovima aristokratije. Godine 2013, Britanija je usvojila Zakon o nasleđivanju krune, čime je ukinuta praksa da muški naslednici imaju prednost prilikom nasleđivanja trona. Ali ćerke nosilaca britanskih aristokratskih titula i dalje ne mogu nasleđivati zvanja svojih očeva.

Nagrađivana novinarka specijalizovana za oblast zdravstva, Viktorija Lambert, koja nosi titulu vojvotkinje kao supruga Erla od Klankartija, vodi kampanju da se to promeni. Ona u parlamentu podržava predlog zakona koji bi uveo rodnu jednakost i u nasleđivanje titula plemstva.

Viktorija Lambert u ovom slučaju ima i određeni lični interes, jer je njeno jedino dete ćerka Rovena, koja po važećem zakonu ne može naslediti porodičnu titulu. Ona veruje da bi usvajanje ovog zakona proizvelo brojne pozitivne efekte, jer bi se tako poslala poruka svim porodicama koje danas diskriminišu žene.

"Ako bismo uspeli da promenimo ovu tradiciju, došlo bi do promene u čitavom društvu", zaključuje Viktorija, sedeći u jednom kafiću u centru Londona.

Prethodni pokušaj usvajanja zakona u parlamentu nije uspeo, ali Viktorija Lambert smatra da borbu treba nastaviti.

"U pitanju je pravičnost", izjavila je. "Ja se neću zaustaviti – vreme je za modernizaciju."

Slična želja za pravičnošću pokreće i one žene koje pod sasvim drugačijim okolnostima vode bitku na drugom kraju Evrope – uključujući Širete Berišu i njenu borbu sa sudom u Suvoj Reci i porodicom pokojnog supruga.

"Dok me glava služi, ja neću odustati", rekla je Širete. ¶

* Ovaj tekst osvojio je prvu nagradu na konkursu "Balkanska stipendija za novinarsku izuzetnost 2014" Balkanske istraživačke mreže (BIRN)

Živeti sa sobom i azilantima

Deo ispitanika gaji krajnje negativna osećanja prema tražiocima azila i to definiše kroz negativne etničke asocijacije (mudžahedini, crnci, Cigani), veoma opasne bezbednosne stereotipe (lopovi, kriminalci, teroristi...) i kroz zabrinutost za budućnost srpske nacije i bezbednost srpske države na ovim prostorima

Rezultati istraživanja, koje je početkom septembra sproveo Cesid i Visoki komesarijat UN za izbeglice (UNHCR), pokazuju da reči "tražilac azila" i "azilant" tek kod jedne petine ispitanika bude saosećanje i svest da se radi o ljudima koji su u nevolji i kojima je neophodno pomoći. Većina ispitanika se drži prilično neutralno po pitanju pomoći i stupanja u kontakt sa tražiocima azila.

Istraživanje "Stav građana Srbije prema tražiocima azila" pokazuje i da je među građanima Srbije jasno izražena svest o problemima sa kojima se trenutno u Srbiji suočavaju tražioci azila. Ispitanici su pokazali i visok nivo poznavanja problema sa kojima se suočava ova socijalna grupa. Skoro 80 odsto ispitanika je bilo u stanju da navede koji to razlozi motivišu tražioce azila da napuste svoju domovinu, a većina ispitanih je uverena da je ključni motiv njihovog izbeglištva briga za vlastitu sigurnost i sigurnost njima najbližih ljudi. Anketirani građani su svesni i koja su to krizna područja koja emigranti napuštaju u potrazi za boljim uslovima života i obezbeđivanjem mira i sigurnosti za sebe i svoju porodicu.

MUDŽAHEDINI I ZARAZE

Osim onih koji su spremni da pomognu i da pokažu određeni stepen saosećanja sa tražiocima azila, jedan deo ispitanika gaji krajnje negativna osećanja prema tražiocima azila i to definiše kroz negativne etničke asocijacije (mudžahedini, crnci, Cigani), veoma opasne bezbednosne stereotipe (lopovi, kriminalci, teroristi...) i kroz zabrinutost za budućnost srpske nacije i bezbednost srpske države na ovim prostorima.

Međutim, i unutar ove grupe građana koji se brinu da bi azilanti mogli da predstavljaju pretnju po državu ili da eventualno kroz proces "masovnog naseljavanja" preuzmu upravljanje Srbijom, postoji svest da je naša zemlja za tražioce azila isključivo usputna stanica u kojoj će se

Životni standard u Srbiji

Prvi deo istraživanja bavi se ocenama ispitanika o njihovom životnom standardu u Srbiji.

Prema rezultatima istraživanja, skoro trećina građana Srbije živi ispod svake granice podnošljivog. Graničnih slučajeva, to jest onih građana koji svoj i život svojih najbližih smatraju podnošljivim, je manje od trećine (29 odsto). Dobro živi tek za nijansu više od jedne desetine građana Srbije, dok je četvrtina onih koji svoj život ocenjuju kao osrednji. Skoro dve trećine populacije je nezadovoljno ukupnim stanjem u srpskom društvu.

Nešto više od jedne petine (22 odsto) građana Srbije smatra da je situacija u srpskom društvu podnošljiva, a tek je svaki deseti ispitanik pokazao zadovoljstvo trenutnim stanjem u državi.

Malo više od jedne polovine ispitanika smatra da Srbija nije privlačna zemlja za život. Svega 14 odsto građana smatra svoju matičnu državu privlačnim mestom za život dok je još 31 odsto anketiranih koji smatraju da Srbija donekle to ipak jeste.

Rezultati ukazuju da najveći deo onih koji su spremni da napuste zemlju čine pojedinci starosti između 18 i 39 godina koji imaju završenu srednju ili višu ili visoku školu, što predstavlja nastavak višegodišnje prakse "odliva mozgova". Poražna je činjenica da još 19 odsto građana tvrdi da razmišlja (ali nije sigurno) o napuštanju Srbije, što u ukupnom zbiru daje čak 51odsto potencijalnih budućih migranata.

Skoro polovina građana Srbije (46 odsto) u ovom trenutku ne pokazuje želju da napusti svoju zemlju.

Skoro dve petine građana (37 odsto) spremno je da napusti Srbiju u potrazi za boljim životnim standardom. Više od jedne četvrtine ispitanika napustilo bi Srbiju zbog nedostatka posla, dok je još 23 odsto učesnika u istraživanju koji smatraju da u zemlji ne postoji perspektiva i da su slabe šanse da će se uskoro nešto promeniti nabolje.

Zanimljivo je da je veoma malo onih ispitanika koji bi napustili Srbiju zbog kriminala, nebezbednosti i ugroženosti ljudskih prava. Ovo nas može navesti na zaključak da je stanje unutar ovih oblasti još uvek pod kontrolom i ne ugrožava građane u onoj meri koja bi inicirala njihovo napuštanje zemlje.

IZMEĐU STEREOTIPA I SAOSEĆANJA: Pomoć tražiocima azila

foto: M. Milenković

zadržati samo ukoliko ne budu imali izbora. Više od dve petine (44 odsto) ispitanika je uvereno da su zemlje Evropske unije pravi cilj tražilaca azila, a svega je 18 odsto onih koji veruju da će, ukoliko ne uspeju u ostvarivanju svog primarnog cilja, tražioci azila ostati u Srbiji.

Odluka azilanata da Srbiju posmatraju kao usputnu stanicu ne treba da čudi jer čak i sami građani Srbije pokazuju veoma visok migracioni potencijal, prema kome čak 51 odsto ispitanika smatra da ova država nije privlačno mesto za život, a isto toliko njih razmišlja i o njenom napuštanju (vidi okvir "Životni standard u Srbiji").

MORALNA OBAVEZA

Na najtopliji prijem tražioci azila su naišli u Sjenici, dok su u drugim naseljima gde se nalaze prihvatni centri građani prema njima pokazali znatno više opreza i suzdržanosti.

Bez obzira na određene razlike u prihvatanju tražilaca azila, građani Srbije su uvereni da država Srbija ima i moralnu i pravnu obavezu da ovoj grupi ljudi pruži svu neophodnu pomoć i zaštitu. U ovom trenutku većina građana tvrdi da država tražiocima azila pruža i obezbeđuje pomoć i zaštitu koja je u skladu sa njenim mogućnostima (44 odsto), a ispitanici iz onih naselja koja gravitiraju ka centrima za smeštaj smatraju da su uslovi u kojima borave tražioci azila sasvim zadovoljavajući, pa čak i dobri.

Najveći nivo podrške i pomoći tražiocima azila očekuje se od republičke vlade, Komesarijata za izbeglice i međunarodnih organizacija koje se bave pitanjima raseljenih lica.

NEUTRALNOST

Na opštem uzorku, građani uglavnom imaju neutralan stav prema tražiocima azila, dok je u Sjenici i Bogovađi veliki broj građana koji imaju pozitivno iskustvo i malo ili nimalo negativnih iskustava. "Najlošija" situacija je u Banji Koviljači, gde je istraživačima više od četvrtine ispitanika reklo da su imali negativnih iskustava sa tražiocima azila. Bez obzira na sve, građani nerado prihvataju činjenicu da je nužno otvoriti još neke centre za azil ili da su ti centri već otvoreni u njihovim naseljima.

Za građane Srbije, najveću brigu zbog otvaranja prihvatnih centara predstavlja strah za ličnu i porodičnu bezbednost (25 odsto), potom kriminal (10 odsto) i drugačiji kulturni obrazac i navike (osam odsto). Bezbednost je ubedljivo najveći problem za Obrenovčane (49 odsto), dok se u Bogovađi plaše bolesti i širenja zaraze.

Važno je imati u vidu da u Srbiji 88 odsto građana nikad nije imalo kontakt sa tražiocima azila; osam odsto ih je videlo u prolazu, a samo je četiri odsto anketiranih imalo prilike da neko vreme provede sa njima. U četiri naselja u kojima smo radili istraživanje, procenat onih koji nikada nisu imali kontakt sa tražiocima azila kreće se od 13 odsto u Bogovađi do čak 73 odsto u Obrenovcu. ¶

M. RUDIĆ

Struktura ispitanika

Istraživanje "Stav građana Srbije prema tražiocima azila" sprovedeno je na teritoriji cele Srbije bez Kosova i Metohije, i to na reprezentativnom uzorku od 600 punoletnih građana Srbije, sa posebnim poduzorcima od po 100 ispitanika za Loznicu (Banja Koviljača), Sjenicu, Lajkovac (Bogovađa) i Obrenovac. Ove opštine su posebno obrađivane jer se u njima nalaze centri za smeštaj tražilaca azila.

Polna struktura ispitanika čini 53 odsto žena i 47 odsto muškaraca. Prosečna starost ispitanika je 46 godina. Obrazovna struktura ispitanika: osnovna škola i niže 13 odsto ispitanika, dvogodišnja ili trogodišnja srednja škola 19 odsto ispitanika, četvorogodišnja srednja škola 42 odsto ispitanika, viša škola ili fakultet 26 odsto ispitanika.

Prosečna mesečna primanja po članu domaćinstva: ne želi da kaže 21odsto, do 10.000 dinara 19 odsto, 10.000 do 20.000 dinara 26 odsto, 20.000 do 40.000 dinara 27 odsto, 40.000 do 60.000 dinara pet odsto, preko 60.000 dinara dva odsto.

Prema nacionalnosti, najviše ispitanika su Srbi (88 odsto), pa Bošnjaci (četiri odsto), Mađari (tri odsto), a ostale nacionalnosti čine pet odsto ispitanika.

Projekat "Pogled uprt u evropsko pravo: Izbeglice i azilanti" finansira Evropska unija (preko Delegacije EU u Srbiji) kroz program "Jačanje medijske slobode u Srbiji". Objavljivanje ovog članka omogućeno je uz finansijku pomoć Evropske unije. Sadržaj članka isključivo je odgovornost nedeljnika "Vreme" i ni na koji način ne odražava stavove i mišljenje Evropske unije.

Jačanje medijske slobode

Izbor notara pod senkom

"Znamo kolika je bila cena da se položi javnobeležnički ispit i znamo kolika je bila 'upisnina' – 100.000 evra da dobijete javnobeležničku kancelariju, ili da platite pola, a da pola plaćate iz prihoda. To je razlog što samo dvojica knjigovođa rade knjige svim notarima u Beogradu, da bi ih kontrolisali"

Beogradski advokat Vladimir Gajić je, kao i više od osam hiljada njegovih kolega, tri mjeseca u štrajku. Nije nemoguće, kaže, da vlastima pada na pamet osnivanje nekakve "državne advokature", ali je jasno da ako se ne otklone razlozi protesta advokata, u pregovorima o pristupanju Srbije EU, poglavlje o pravosuđu i ljudskim pravima nećemo nikada otvoriti. I dodaje, Evropska delegacija u Beogradu je poslala izveštaj u Brisel u kojem je rekla da je postupak izbora javnih bilježnika – zabrinjavajuć. "To se čita kao korupcija, samo što oni imaju taj diplomatsko-birokratski rečnik", precizira i dodaje da "svi ovde sve znaju", a da vlast ima priliku da se "izvuče" ako Ustavni sud Srbije donese odluku da je advokatura u pravu, pa da kažu da se s time ne slažu, ali da poštuju odluku suda i tako pokušaju na neki način izaći iz problema.

"VREME": Tri mjeseca su advokati u protestu. Čini se da se stvari ne mrdaju s mrtve točke...

VLADIMIR GAJIĆ: Moj je utisak da poslednji događaji idu u korist advokature, mislim da vlast više nema ideja kako da slomi otpor advokata Srbije. Na ruku nam idu i neki događaji i neke odluke Evropske unije. Predsednik Advokatske komore Srbije je bio u Briselu i mi očekujemo da će neke odluke Evropske asocijacije advokatskih komora koja, inače, ima status pravnog savetnika Evropske komisije kad je u pitanju pridruživanje novih članica, odigrati značajnu ulogu u korist rešenja problema koji imamo, u korist advokature.

Očekujete li, usprkos neuspješnim pregovorima, nove izmjene zakona o notarima i seta vezanih zakona o prometu nepokretnosti?

Lično mislim – to nije odluka organa Advokatske komore – da uopšte nije trebalo da pregovaramo s vlastima nakon onih prvih 10-15 dana kada je ministar pokazao priličnu dozu bezobzirnosti i arogancije. Mislim da advokatura treba da čeka odluku Ustavnog suda, jer ne može advokatura da popravlja neustavne zakone. Mi tvrdimo da Zakon o javnom beležništvu nema ustavni osnov, osnovno uporište u najvišem aktu Republike i da treba da dođe do potpunog povratka u pređašnje stanje. Znači, da država – ako hoće da uvede notarijat – prvo to uskladi sa Ustavom. Nismo protiv notarijata, nego protiv monopola.

Kako ocjenjujete šutnju Ustavnog suda? To se ne može drugačije nazvati nego šutnjom...

Mislim da nije sporno da kod nas sudska vlast ne postoji od 1945. godine, najmanje od tada i u skladu s tim se ponašaju i sudovi. Ustavni sud bi najviše voleo da je u međuvremenu napravljen neki dogovor, pa da oni nikad ne moraju da donesu odluku, ili da donesu odluku tri godine nakon što je vreme potrošilo tu društvenu stvarnost trenutka o kojem mora Ustavni sud da odluči. Ovo je goruće pitanje, a Ustavni sud koji i inače sporo radi, ovom je problemu morao da da maksimalni prioritet, jer nemaju nijednu ustavnu inicijativu koja je danas važnija od inicijativa koje su pokrenule advokatske komore. Nije potrebno veliko pravničko znanje da bi se ocenilo da zakoni čiju ocenu ustavnosti mi tražimo – dovoljno je da budete pismeni – nisu u skladu sa Ustavom. Da je Ustavni sud smatrao da advokatura nije u pravu, vrlo brzo bi odlučio o inicijativama, pošto je njima jako dobro poznato da su one osnovane i da su data argumentovana obrazloženja zbog čega taj set zakona nije u skladu s Ustavom.

Ako Ustavni sud vama da za pravo, kakva je sudbina svih akata koje su donijeli ili ovjerili notari?

To ćemo tek videti, tek će onda nastati problemi. Mi još ne znamo kakva će biti odluka, ali pod pretpostavkom da bude u korist inicijative advokatskih komora, doći ćemo u situaciju da će javnobeležničke overe i zapisi biti dovedeni u pitanje za ceo period u kojem se primenjuje ovaj zakon, od 1. septembra ove godine. I sada imamo problem, jer po Ustavu je sudski sistem u Srbiji jedinstven, a u praksi nije, jer imamo 35 opština u kojima nema izabranih javnih beležnika i u kojima poslove javnih beležnika obavljaju sudovi. Znači, na jednom delu teritorije se ne primenjuje Zakon koji je dao isključivu nadležnost notarima, što je flagrantno kršenje Ustava.

Ostajete li pri zahtjevu za ostavkom ministra?

korupcije

foto: M. Milenković

Da, mi nismo tražili njegovu ostavku, nego smo od premijera tražili da ga smeni. Ostavka je moralni čin, nju dajete ili kad shvatite da vam nedostaje politička podrška za ono što radite, da vaše ideje nemaju podršku javnosti ili vlade u kojoj se nalazite. Tražimo njegovu smenu zato što je ugrozio pravosudni sistem Srbije na nezapamćen način.

Kakva je vaša ocjena izbornog procesa notara?

On je potpuno obavijen korupcijom. Pre neki dan ministar policije Nebojša Stefanović je prilikom jednog hapšenja rekao, na nevaspitan i ciničan način, da ova vlast lopove smešta u najdužu ulicu u Srbiji, mislio je na Centralni zatvor u Bačvanskoj. Ja mislim da mnoge čeka ta sudbina jednog dana! Izbor i polaganje javnobeležničkog ispita obavijen je korupcijom: postoje privatni investitori u javnobeležničke kancelarije, koji nisu notari. Ovde je dopušteno da određeni ljudi investiraju svoj novac u otvaranje tih kancelarija...

To pouzdano znate?

Da. Postoje "mešetari" koji o tome javno govore. Znam ime doktora koji se hvali po bolnicama da je vlasnik jedne notarske kancelarije, imate mešetara koji se hvali da je vlasnik dve. To znamo pouzdano. Znamo kolika je bila cena da se položi javnobeležnički ispit i znamo kolika je bila "upisnina" – 100.000 evra da dobijete javnobeležničku kancelariju, ili da platite pola, a da pola plaćate iz prihoda. To je razlog što – može da se proveri – samo dvojica knjigovođa rade knjige svim notarima u Beogradu, da bi ih kontrolisali. Ovde je u pitanju jedna organizovana kriminalna grupa koja je uvela notarski sistem u Srbiji. Da li ćemo moći da dokažemo, ne znam; mi smo advokati, a ne tužioci, ali verujte da ovo što znaju advokati izuzetno dobro zna i srpska policija. Jasno je da oni sve znaju, ali zavisno od političkih potreba odlučuju da li nešto hoće ili neće da rade, kao i tužilaštva.

Treba samo pogledati strukturu izabranih za javne beležnike: iz njihovih radnih biografija vidi se da oni u ogromnom broju nisu kompetentni za taj posao. Veliki je broj bivših zamenika javnih tužilaca, a ovo je oblast kojom se oni nikad u životu nisu bavili i nisu mogli da polože javnobeležnički ispit. Predsednik Javnobeležničke komore Miodrag Đukanović u momentu kada je raspisan konkurs, kao i trinaest javnih beležnika koji su kasnije imenovani, još uvek nisu položili notarski ispit. Isti članovi komisije koja je birala notare su i članovi ispitne komisije. Mi smo podneli Agenciji za borbu protiv korupcije prijavu protiv Biljane Pavlović, državnog sekretara u Ministarstvu pravde, zbog toga što je šestoro zaposlenih u Ministarstvu, pomoćnika, direktora i službenika, koji su ove godine položili javnobeležnički ispit, predložila za notare. To je totalni konflikt interesa.

Mnogo se ovih dana priča o povratku u devedesete – kad je situacija u pravosuđu bila gora, tada ili danas?

Mislim da je situacija danas mnogo gora, jer Miloševićev režim je nasledio pravosuđe koje je imalo kakav-takav kontinuitet 50 godina. Pamtim da sam se, kao početnik u advokaturi, plašio autoriteta mnogih sudija. Oni su taj autoritet imali prvenstveno na osnovu znanja. Što se tiče znanja, danas je pravosuđe potpuno devastirano, a s druge strane – što je još veći problem – ne postoji nikakva odvažnost, građanska hrabrost kod sudija. Čast izuzecima, recimo, sudiji Miodragu Majiću, kojeg sam nazvao herojem našeg protesta, profesorki Vesni Rakić Vodinelić, Goranu Iliću, Zoranu Ivoševiću i Društvu sudija koje je izdalo jedno saopštenje. S druge strane, vi nemate nijedno ime – čak ni profesor Oliver Antić »

Mi nismo tražili ostavku ministra pravde, nego smo od premijera tražili da ga smeni zato što je ugrozio pravosudni sistem Srbije na nezapamćen način

nigde javno nije podržao Zakon o javnom beležništvu...

On je bio u onoj prvoj ispitnoj komisiji za javnobilježnički ispit...

Jeste, ali čak ni on u svojoj funkciji savetnika predsednika Republike se nije oglasio, i ja iz toga zaključujem da se on sa nama slaže. To što nije glasno istupio je verovatno zbog toga što mu je trenutna funkcija važnija od toga da javno kaže šta misli. Kao i mnogim drugima...

I danas, kada je pitanje da li postoji opozicija u Srbiji, kada slobodna štampa definitivno ne postoji, kada za razliku od devedesetih više nemamo građane koji će na ovakvim pitanjima principijelno da ustanu u zaštitu svojih osnovnih prava, kao što je bilo za vreme Miloševića. Danas Univerzitet nema nikakav ugled, Srpska akademija nauka odavno nema ugled. Faktički je advokatura dovedena u situaciju u kojoj nije bila nikad: da jedina pokazuje moralnu čvrstinu, pokazuje građansku hrabrost.

Krenuli smo od trivijalnog pitanja poreza koji su nam neosnovano i drastično uvećali i vrlo brzo je u Ministarstvu finansija bilo jasno da udeo advokature i nije toliko velik, od nas ne zavisi koliko će prihodovati budžet. To se onda pretvorilo u pitanja koja su prevazišla advokaturu, koja su sistemska i društvena, jer ne možete da dozvolite da vlast ovde pravi Eldorado u svim segmentima društva. Ovde imamo situaciju da ministar pravde, koji zna da je po zakonu neophodno da postoji sto imenovanih beležnika da bi se osnovala komora, a on uprkos tome što ih ima 93 – nije važno da li ih ima devet ili 99, treba ih sto – podnese zahtev i Agencija za privredne registre ih registruje! To je dovoljno da on, njegov državni sekretar i svi njegovi pomoćnici budu smenjeni. S druge strane je predlagao, i Vlada Srbije je to usvojila – što je neverovatno, pravi pravni diletantizam – predlog ministra da se stavi van snage uputstvo Komore o postupanju advokata za vreme protesta. To je kao da uzmu uputstvo za upotrebu televizora, stave na vladu i uputstvo koje je napravio Filips stave van snage. To nema nikakvog smisla. To znači da ni on, a ni premijer koji mnogo voli da ističe kako je bio strašan pravnik, nemaju nekog ozbiljnog pravnika pored sebe, koji će na neke stvari da im ukaže. Ne mora premijer sve da zna, ali u pitanju je i njegov integritet. Ovako, on dok cela vlada ćuti, stavi van snage uputstvo o ponašanju advokata u protestu...

Mi imamo tradiciju dužu nego srpska vlada: advokatura u Srbiji je ustanovljena 1862. godine, srpska država je postala nezavisna 1878. godine. O notarima da ne govorimo: za razliku od advokature koja ima neprekinut kontinuitet, javno beležništvo nema nikakav. I kad su 1930. godine neki mali monopoli u korist notara uvedeni, dovoljno je bilo da Komora iz Zagreba izrazi mali protest da bi tadašnji ministar pravde odmah to izmenio.

Predsjednik Vrhovnog kasacionog suda Dragomir Milojević, ali i sudije tog suda su vam poručili da počnete raditi. Nisu na vašoj strani?

Mislim da je svakome jasno da su sudije bez rezerve na strani advokata... Što se tiče predsednika VKS-a, to je individualni nastup koji nema veze sa tim sudom. Njemu nije smetalo što sudije za prethodni postupak i tužilaštva ne poštuju pravo okrivljenog na izabranog branioca, nego mu na silu postavljaju branioca po službenoj dužnosti da bi mu odredili pritvor, nije mu smetalo to drastično kršenje prava okrivljenih.

Zašto se to onda gotovo nitko ne usudi glasno reći?

Ne znam, valjda zato što postoji problem građanske hrabrosti. Ljudi su danas umorni od izneverenih očekivanja... Narod je mnogo očekivao nakon oktobarskih promena 2000. godine. Što smo dobili posle 15 godina? Na vlasti je jedan deo Srpske radikalne, danas napredne stranke, a ovaj drugi deo će verovatno biti opozicija. To je društvena katastrofa. ¶

TATJANA TAGIROV

LJUBOMIR ŽIVKOV

Rusi i ja III

Rusima, evo, pripade treći nastavak, biće završni, jer ostali narodi, jedni strpljivo, drugi nestrpljivo, čekaju da i oni budu viđeni očima lisice i ždrala. Pa hajmo onda!

U Sovjetski Savez dospeo sam kao član omladinskog hora, sedamdeset sedme godine, za zimu koju sam lično već poznavao iz stihova Njekrasova i Puškina bejah nabavio fatirane čizme, to mi je bilo malo pa sam odovud krenuo i sa šubarom (vodiš goluba u Veneciju, rekao je Mario Saletu kad je potonji pitao vođu puta sme li u Čehoslovačku, gde smo putovali radi svirke na modnoj reviji, da povede svoju ženu) iskusniji i odrasliji pevači su se u mislim Inđiji domogli rubalja, kurs beše upravo nepristojno povoljan po nas Jugoslovene, drugi su znajući koliko građani prve zemlje socijalizma čeznu za džinsom poneli farmerke u svrhu neovlašćene trgovine, pošao sam sa onoliko dinara koliko je u ono doba bilo propisano, pa opet, iz SSSR sam se vratio sa harmonikom marke "čajka", dva reda belih dugmića, dvadeset pet basova, ali kakvih, onih basova koji oru i koji kao da su pravljeni od hrastovine, kaiš samo za jedno rame, ako si majstor, sviraj, ako nisi, barem je čuvaj, ergo, "čajka" je u ispravnom je stanju, na kutiji još visi minijaturni ključ. Za čizme mi je bilo nuđeno dvesto rubalja, prosečna zarplata u tadašnjem SSSR, poželeo sam da ih nekome poklonim, ali imao sam samo taj par obuće, a nakon Moskve čekalo nas je još ruske zime (u Vorošilovgradu neće dobro raditi grejanje, u sobu hotela bez ikakvih rekao bih zvezdica severac je prodirao kroz slabo dihtujuć prozor, daj zovi službenicu zaduženu za naš sprat, donese nam dodatnu ćebad, spasibo, ali i dalje je isuviše hladno, evo nje sa kofom i nekom već napravljenom mešavinom gipsa, maltera i kreča, rukom bogato oblepi sva kritična područja, pa kako ćete luftirati kad mi odemo, ni brigeša vas, spokoinoi nochi!).

Vodič nas ubi brojkama koje je držao u glavi, ovo je zgrada imeni toga i toga, ima toliko i toliko spratova, toliko i toliko kvadratnih metara, toliko i toliko kubika, ima hiljadu osamsto šezdeset sedam vrata, dve hiljade sto dvadeset dva prozora... Nemam smisla za mumije pa sam prespavao posetu Mauzoleju gde smo kao gosti sovj. ministarstva za kulturu imali prednost, dok su građani i malobrojni turisti stajali na trgu u obeshrabrujuće dugačkim redovima; znajući da pripadnici hora dosta piju nakon koncerata te dobrovoljno pevaju u blagovaonici i docnije po sobama, pitao sam vodiča kakav je bio jutarnji odziv Srbadije: "Pa bylo je... šesć-sedam ljuđi..."

★

U Filadelfiji sam svirao sa Aljošom Sinjavskim, možete se na Jutjubu osvedočiti da je to balalaiachnik prvog reda, rodom iz Sočija, školovan u Petrogradu, jedne godine pridružio nam se Viktor, violinista iz kijevske filharmonije, ali koji je za naše mahom kafanske i ponekad koncertne potrebe svirao harmoniku, sasvim solidno, najviše u akordima i sa iznenađujućim pasažima na basovima, ja sam sa ruskom braćom svirao gitaru, koja mi nije jača strana, ali sam kao solista bio još manje dorastao izdancima sovjetskih konzervatorijuma (setio sam se audicije gde Rom na gitari svira akorde i ritam preporučujući se kao kontraš, ne zablista pa mu neko iz žirija pruži poslednju priliku predloživši da radije odsvira nešto solo, na šta će kandidat: "Pa jači sam ritmaroš...").

Događalo se da na neku svirku stignemo knap, Viktore, bi li ti naštimovao ovu moju gitaru sa žicama vtoroi svezhosti, Viktor ne uzimajući nijedan ton sa harmonike dotegne svih šest žica, nijednom ne vraćajući čivije unazad i ne proveravajući šta je uradio, kad mi je preda, gitara savršeno štimuje: "Nećeš više da mi razbijaš samopouzdanje, umem ja da naštimujem gitaru, jedino mi treba malo više vremena i ne ispadne baš tako svirepo tačno!"

Ako mislim da istrajem u neravnopravnoj borbi sa zadrtošću koja narode deli na podesne i nepodesne za suživot, moram da požurim

Toliko su dobro svirali moi druz'ia da sam ih pitao jesam li ja zaista muzički neophodan, ili široka ruska duša ne zaboravlja siromašnog rođaka iz unutrašnjosti, "ne volnuisia, ty poesh' zdorovo, a gitara uluchaetsia, uluchaestia..." Nakon možda dve godine priznali su da ih je moj ruski u više navrata razonodio: govoriš kao neki spahija, razumemo te, konechno, ali to su reči iz XIX veka...

Drugu bismo priču pričali da moja prepiska sa pionirkom iz Omska nije završena bolanim fijaskom, u školi smo bili dobili adrese naših vršnjaka iz SSSR radi lične prepiske, meni dopade Ol'ga, rođena istog dana kao i ja, ovo je više od slučaja, mislio sam, ovo je sudbina, suđenica je u svakom pismu molila da joj pošaljem slike Džordža Marianovicha, nabaviti to u Farkaždinu bilo je isto kao i pitati Čikicu ima li super-rifle, a u njegovom si dućanu kupovao kvasac (presečen koncem napola ako hoćeš za banku), gas, šibice koje su nosile pompezan naziv – mašine... Poslaću joj moju sliku, iako sam nezadovoljan svojim licem, oči su mi isuviše krupne, usne pa odveć tanke, a nisam Žan Gaben, to sam u Tokovićevom ateljeu odlučio da korigujem, zaškiljio sam, usta sam otvorio koliko sam mislio da estetika zahteva, nisam imao ogledalo, a to što sam uradio neka je preteča selfija, uglavnom sam tu sliku poslao u nezamislivi Omsk odakle više nisam primio nijedno pismo. ¶

AUTORSKI DEO EKIPE FILMA "HEROJ 1914": Biljana Ristivojčević-Bižić, Mijodrag Cvetković, Aleksandar Sedlar, Aleksandar Jacić, Aleksandra Pavelkić,

Foto: Dobica Mitrović

Svečana premijera dugometražnog dokumentarnog filma *Heroj 1914.* autora Filipa Švarma i reditelja Nikole Lukića, u produkciji "Vreme filma" i Radio-televizije Srbije, održana je 1. decembra 2014. u prepunoj dvorani bioskopa Sineplexx u Tržnom centru Ušće. Tema filma, prikazanog 3. decembra na Prvom programu RTS-a, jeste običan srpski vojnik, seljak, u prvoj godini Prvog svetskog rata.

"Vreme film" i ekipa zahvaljuju svim institucijama i pojedincima koji su pomogli ovaj projekat.

Almira Duraković, Nikola Lukić, Mirko Rudić, Đurđa Vitorović, Boris Vojvodić, Nenad Ždero, Igor Šunter i Filip Švarm

Nemamo ništa, ali

"Fraza 'Sačuvaj me, Bože, hrvatske kulture i srpskog junaštva' netočno se pripisuje Krleži. Nigdje kod Krleže ne postoji ta veza kako se ona izriče u *Hrvatskom Faustu*. Nju sam 'kupio' od svoje bake. U pomanjkanju opipljivih povijesnih realija, političkih silnica, pa i materijalnih pretpostavki da se kolektivni usud doživi kao kolektivni subjekt, jako je opterećen sam pojam kulture, i dakako, on je idealiziran: Nemamo ništa, ali smo kulturni. Nažalost, izašlo je da to nije nikakvo osiguranje od povremenog pada u barbarstvo. Nasuprotno je, dakako, 'srpsko junaštvo'. Da ni to nije nikakva garancija protiv pada u barbarstvo, slijedi valjda iz same stvari. Geneza ovoga sklopa slična je genezi sklopa – 'tisućgodišnja kultura'. Otud je opravdano što se obično citiraju u paru kao nešto od čega valja uteći dragome Bogu"

foto D. Mišić

smo kulturni

Iako napisana prije gotovo trideset i pet godina, drama *Hrvatski Faust* Slobodana Šnajdera (1948), svaki put kad se nanovo i ciklički pojavi, u hrvatskoj kulturi izaziva opreke, negiranja i sukobe – čak i onda kad je prešućena, kao što je slučaj bio devedesetih godina. Reklo bi se da određenim dijelovima kulture, politike i ideologije taj komad smeta već svojim postojanjem. Smještena radnjom u doba takozvane Nezavisne Države Hrvatske, i u glavnu teatarsku ustanovu – Hrvatsko narodno kazalište – drama je od svoga nastanka takla u nešto što bi se moglo nazvati "kolektivnom traumom", i kao takva ona ostaje problemska i problematična za priličan dio hrvatske inteligencije i javnosti, sve do danas. Da podsjetimo, u najkraćem, radi se o komadu koji prati dvije paralelne radnje bazirane na historijskim događajima – postavljanje Goetheovog *Fausta* februara 1942. u Zagrebu na pozornici HNK (tadašnjeg HDK, Hrvatskog državnog kazališta), kao i događaje u teatru od vremena proglašenja NDH, 10. aprila 1941. pa do kraja rata. Nositelj glavne uloge, "Glumac" odnosno Faust, literarizirana je stvarna pojava – Vjekoslav Afrić, umjetnik koji će iz Zagreba "pobjeći u šumu", otići u partizane i kasnije postati režiser *Slavice*, našeg prvog poslijeratnog filma, čime će utemeljiti jugoslavensku kinematografiju. Afrić, što se slabije zna, čovjek je i kojemu treba zahvaliti za očuvanje originalnog teksta *Jame*, pjesničkog remek-djela Ivana Gorana Kovačića.

Nedavno započet pa rasplamsan sukob oko nove postavke *Hrvatskog Fausta* u Hrvatskom narodnom kazalištu u Rijeci, do koje nije došlo, ovih dana bukti hrvatskom nacionalnom kulturnom scenom. Iako je mnogo javnih ličnosti reagiralo, glavni akteri su novi intendant riječkog HNK, režiser Oliver Frljić – kojega, najviše po predstavi *Zoran Đinđić*, poznaje i srpska publika – te sam autor komada, zagrebački dramatičar i romansijer Slobodan Šnajder. Sve je počelo zapravo obećavajućom perspektivom, u kojoj je Frljić, zajedno s dramaturgom Marinom Blažević, za početak svoga rada u Rijeci i kazališne sezone odlučio ponovo postaviti *Hrvatskog Fausta*, što bi po sebi bio teatarski i kulturni događaj prvoga reda. Slobodan Šnajder, autor komada, nezadovoljan i budućim konceptom predstave i vremenom koje je trebalo biti uloženo u rad na tako kompleksnom tekstu, prvo je sporazumno prekinuo suradnju, a poslije zabranio korištenje i teksta i imena predstave. Stvari su brzo eskalirale, do apsurda – rašomonskim nadmetanjem, neprestanim komunikejima režisera i dramaturga s jedne, te odgovorima autora i nekoliko prominentnih teoretičara hrvatskog teatra, s druge strane. U kontekstu aktuelne napete političke situacije u Hrvatskoj stvar je odmah poprimila i političko-ideološki ton. Po kuloarima i neizbježnim društvenim mrežama izbio je naravno u trenu i čitav metaforički "rat niskog intenziteta" koji traje do danas. Kulminacija se pak dogodila nakon što je riječko kazalište umjesto *Hrvatskog Fausta* izašlo s Frljić–Blaževićevom predstavom *Hrvatsko glumište* koja je trebala tematizirati ponašanje i moralni pad nekih isturenih ličnosti nacionalnog teatra (režisera, glumaca i kritičara) tokom devedesetih, kada se u HNK u Zagrebu igralo i *Ognjište* ustaškog pisca i ministra Mile Budaka. Frljićeva "kritika" toga sastojala se i od scenskog rješenja koje vjerojatno spada u najbizarnija u čitavoj teatarskoj povijesti: fotografije spomenutih nacionalističkih perjanica iz devedesetih (Jakova Sedlara, Anje Šovagović Despot i drugih) našle su se priljepljene na gaće obnaženih glumaca, s prednje strane, a na glumačkoj stražnjici i fotografija Snježane Banović (autorice kapitalne knjige o teatru u NDH *Država i njeno kazalište: Hrvatsko državno kazalište 1941–1945*) i – fotos Slobodana Šnajdera.

Pored *Hrvatskog Fausta*, koji je uz Marinkovićevu *Gloriju*, vjerojatno najznačajnije hrvatsko dramsko djelo poslije Drugoga svjetskog rata, Šnajder je autor drama *Minigolf*, *Kamov, smrtopis*, *Držićev san*, *Nevjesta od vjetra*, *Dumanske tišine*, *Bauhaus*, *Kod Bijelog labuda*, *Zmijin svlak*, *Utjeha sjevernih mora*, *Peto evanđelje*, *Kosti u kamenu*, *Enciklopedija izgubljenog vremena*, *Kako je Dunda spasila domovinu*, *Tito, stanoviti dijagrami čežnje*, *Svjetlucanje kome*... O njegovom opusu, ponajviše o *Hrvatskom Faustu*, sporu s Frljićem, ali i o mnogim drugim pitanjima razgovaramo sa Slobodanom Šnajderom, jednim od najvažnijih dramskih pisaca hrvatske i jugoslavenske književnosti.

"VREME": Na početku, koja vam je uopće bila *motivacija* za pisanje Hrvatskog Fausta? Kakva je bila geneza komada, germinacija od prve ideje do pisanja?

SLOBODAN ŠNAJDER: Za jednog radnog boravka u varaždinskom teatru, koje se tada još smjelo zvati Narodno kazalište "August Cesarec", Vid Fijan, svestrani kazališni čovjek (ne znam je li iz dinastije Fijana koji su jako zadužili kazališni život u Hrvatskoj), ne znam više u kojem povodu – što je bio okidač za plimu njegovih sjećanja, ispričao je ovo: "Godine 1942. postavljen je Goetheov *Faust* s Afrićem, i onda je grupa glumaca zbrisala u Šumu. Bila je to jako dobra predstava (Fijan ju je vidio). I znaš što je tu zanimljivo: Podjela je nestala, a ustaše su jako htjeli da se predstava dalje igra, do kraja rata. Pa su uskakale sve nove i nove zamjene!"

Eto, to je sve što sam imao prije pisanja. Radio sam velik rešerš. Veći od mene radila je valjda jedino Snježana Banović. Tako je nastala najznačajnija knjiga iz povijesti kazališta u zadnjih dvadeset godina: *Država i njezino kazalište* (o čemu je "Vreme" pisalo, vidi broj 1199–1200, op. aut.). Ona je pogledala izvore koje sam ja prošao, ali i brojne druge. Iako je Snježanu Banović vodila neka vrsta znanstvenjačke znatiželje, njezina je knjiga vrlo važna potvrda da je *Hrvatski Faust* u glavnim elementima naprosto istinita drama.

Dobro, a što je s tim *Faustom* da tako "privlači gromove" i tako permanentno izaziva jake reakcije u Hrvatskoj, pa i onda čak kad se one pojavljuju u apsolutnoj suprotnosti javnom, privatnom i institucijskom »

negiranju – u dugotrajnom prešućivanju to jest?

Uklet komad, pa to ti je. Što je odsutniji, to više uznemiruje. Kao sablast: kuca na vrata u nevrijeme. Svi znaju da sablasti ne postoje, a onda opet svi znaju da ..."tu ima nešto". Naravno, ne treba imati poseban psihoanalitički trening da bi se znalo kako ono što se žestoko potiskuje uvijek traži svoje pravo: to je kao hidraulika gejzira, vulkana i sličnih pojava koje plaše, premda ih smatramo prirodnim grčevima matere Zemlje. Pa čemu onda proizvoditi ih umjetno?

Što se to potiskuje?

Nešto što se ne voli, što nitko ne voli. Postoje strane u teškom sporu, a obje su iz istoga krila.

Eto, to je srž ove nevolje. U jednom kasnijem komadu, koji je odigran jednom i valjda nikad više, razvio sam tu temu korak dalje: *Peto evanđelje*. I on je izazvao nelagodu, ali ne toliku kao *Hrvatski Faust*. To je zato što oni koji se u *Faustu* spore – a ulozi su egzistencije, staromodno bismo rekli, sudbine – ne samo što su iz istoga krila već pripadaju eliti. U komadu se dakle vodi rasprava koju bi mogli voditi (i trebali) i danas živući ljudi, k tomu oni s intelektualnim pretenzijama. A to je ipak previše. Ne može jedna drama obaviti ono što bi cijela kultura imala probaviti. Otud i njezin relativni neuspjeh. No ja se njime ponosim.

Kakva je bila prva recepcija, i kakve reakcije na komad? Da pođemo od same objave teksta i od tog Splitskog ljeta, premijere 1982. u režiji Dina Radojevića.

Prijem splitske premijere bio je hladan. Kritika Anatolija Kudrjavceva, koji je u Splitu bio velik autoritet – drag čovjek i moj prijatelj, što mi ne priječi vidjeti da neke stvari nije mogao, točnije: nije htio razumjeti – bijaše porazna. Tko bi znao, možda me je htio upozoriti kao prije toga Petar Brečić, jedan od najumnijih Hrvata od ovih koji su se zanimali za kazalište?

Uglavnom, Kudrjavcev mi je de facto najavio sve što će se kasnije događati i s komadom i s njegovim piscem. Ali odmah moram reći da bi Kudrjavcev, koji više nije s nama na ovom svijetu, bio zadnji koji bi odobrio represiju i potpunu ekskluziju moje malenkosti od početka devedesetih. Zadnja rečenica njegove kritike glasila je: "Nije li perverzno što predstava traje tri sata?" Naravno. Jer to je mučna debata. A ja sam mislio, mislim to i danas, da je bolje nju ne otvarati ako je se ne misli nekako dokončati.

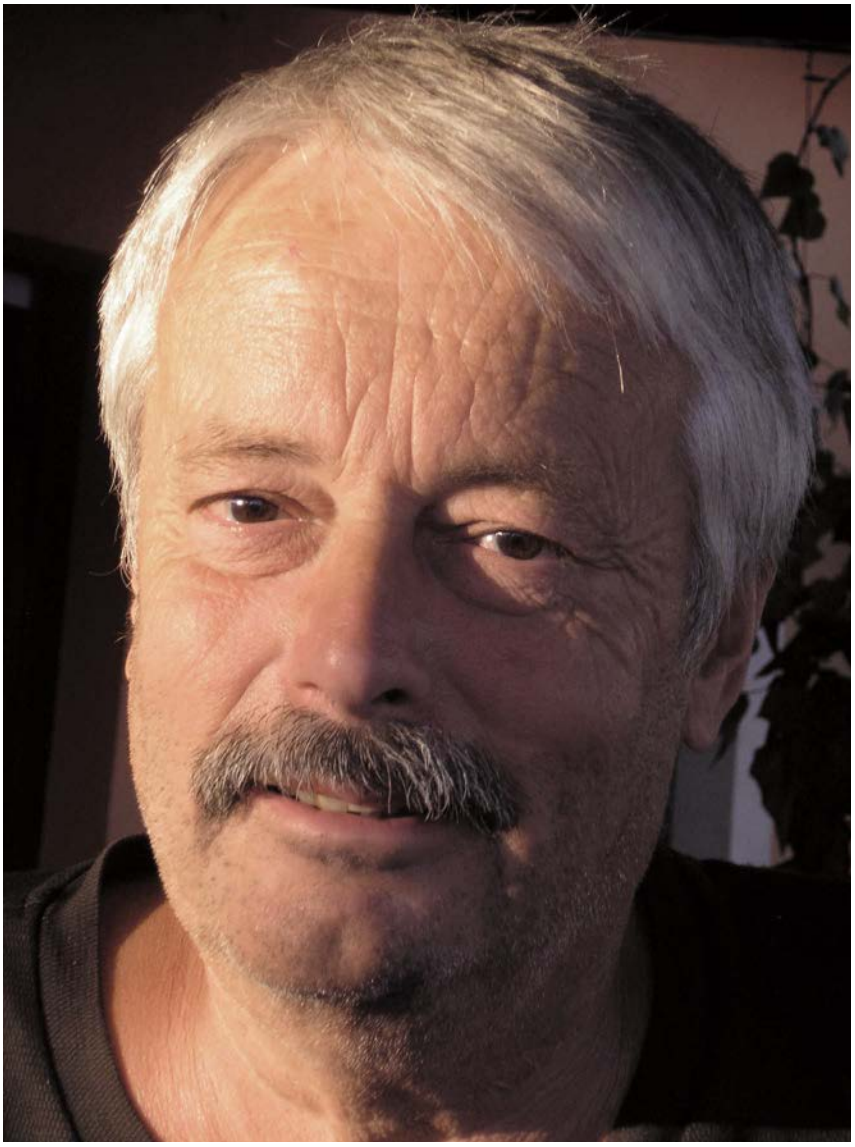

foto iz lične arhive

I sad možda dolazimo do generacijskog spora koji upravo, mimo mojih želja i namjera, bukti.

Nažalost, ne na razini koja bi bila viša od kuhinjskih krpa i stražnjica, s primišlju da rectum ovdje, očito, ima zamijeniti organ govora.

No odgrnimo pošalice. U bitnom, spor je u sljedećem: Zašto smo htjeli raditi taj komad?

Kad bi se crux *Hrvatskog Fausta*, tojest temeljno pitanje te drame, dalo nekako razriješiti agitpropovskim plakatom, nekakvim teatarskim pamfletom à la Frljić, onda bi ga komunisti, koji su imali itekakvog interesa u toj stvari – pa to je bilo pitanje legitimiteta vlasti, uostalom 1945. nasilno odbačeno – bili na te načine riješili. Nisu li agitpropovske grupe odlazile u sela nagovarati seljake da uđu u zadruge i odreknu se zemljišnog posjeda? Pa to nije išlo. Onda se probalo silom. Pa su nestajali "kulaci"... Agitprop nije mogao provesti ono što je većina stanovništva držala neprirodnim rješenjem. A presjeći to sporenje na način Staljina ipak na kraju nije se htjelo. Nasreću. No sad nas zanima neuspjeh teatra kao puko propagandnog sredstva.

U tom su smislu oni koji su se danas htjeli baviti tim komadom ispod razine komesara iz '45, kako je fiksiran u mojoj drami.

Evo kako i zašto.

U predzadnjem dijalogu Komesara, koji je naravno u postavu drame treći Mefisto, i Glumca-Afrića-Fausta, Komesar glumcu jasno kaže da on dobro zna što je za trg i narod: pečeni vol i harmonika. A da su za teatar violine. I onda mu naruči/naredi da postavi Goetheova *Fausta*. Nemam provjere da je tako bilo, ali osjećam da je tako moglo biti. U tom vidim ono što

O bombardovanju SRJ 1999.

Knjiga Frana Cetinića *Nazovi NATO radi umorstva*, čiji ste i vi jedan od junaka, počinje u Parizu 24. marta 1999. Cetinić opisuje ručak s Vama, tijekom kojega razgovarate o 1914, a zatim kupujete "Le Monde" na čijoj naslovnici stoji "NATO objavljuje rat Srbiji!". To je bilo prije nekih 15 godina. Kako se sjećate tog dana?

Sjećam se, naravno. Odveo me Cetinić u jedan restoran gdje je stolovao Hemingway... Znao sam da je Petris, kao Hrvat, imao reputaciju Croatofoba (!), ali ni onda a ni danas nimalo ne držim do takvih etiketa i znam kako se one lako nalijepe – padnu gdje padnu, kao sjeme maslačka na povjetarcu. Razgovarali smo emancipirano o cijelom nizu tema, a ono što je nadrealizam zvao pirovanjem objektivnog slučaja pobrinulo se da razgovaramo o ratu, ne samo o ratovima balkanskim, nego o svjetskim, napose o prvom koji je opisao Hemingway. Onda je te je večeri cijeli pariški tisak objavio vijest koju spominjete kao da je početak apokalipse... U "Figarou" stajalo je još i gore: "Et maintenant la guerre!" – rat naprosto, točno onako kao što je najavljen svjetski rat.

Po mom sudu, ovo što danas dolazi iz Ukrajine još je bliže svjetskom ratu, ali, nakon 15 godina, svijet kao da je oguglao na apokaliptičke najave. S jednakom se pasivnošću čita o tome da se slavni glumački par porječkao na balkonu kao i to da su se "porječkali" Rusi i Ukrajinci... Glumački par ima u kući eventualno noževe i viljuške, dok bi u slučaju ovih drugih moglo početi sijevati i praskati u sasvim definitivnom smislu, pa bi uz noževe i viljuške u zrak mogla otići i cijela kuhinja.

Bili ste jedan od rijetkih glasova u Hrvatskoj koji su javno bili protiv NATO-vog bombardovanja SR Jugoslavije. Vi i Igor Mandić.

Iz dva razloga sam, u tada prilično čitanoj kolumni u "Novom listu" koja se po Laclosu zvala "Opasne veze", izrazio svoje negodovanje: kao prvo, nikako ne može biti dobro kad susjedu gori kuća. Ako baš hoćete, i većina u Hrvatskoj, nakon početne euforije, došla je do sličnog zaključka. Kako su dani odmicali, a bombardiranje se nastavilo, u Hrvatskoj je bilo sve manje trijumfalizma s tim u vezi. To morate znati. Drugi je razlog politički: bombardiranje je homogeniziralo Srbiju, kako se i moglo očekivati, na vrlo niskoj razini: naprosto, razumljiv obrambeni refleks. Jer potencijalno svi su ili ugroženi, tojest svi su mogli biti "netočno pogođena" kineska ambasada. U svemu tome perverzno je to što je reakcija Zapada došla tek onda kada se "balkanski lonac" poklopio, kad je na sve strane prekipjelo, ne bi li se vidjelo, u smanjenim, takoreći eksperimentalnim uvjetima, što se događa kad se raspadne jedna višenacionalna državna tvorevina sa socijalističkom prošlošću... Ti eksperimentalni uvjeti stajali su života najmanje 250.000 nesretnika, i šila i ognjila daljnjih dva milijuna! Na umu, naravno, Zapad je u prvom redu imao rasap sovjetskog imperija, tu mislim na unutrašnje granice u SSSR-u. No tek je sada taj proces u svojoj akutnoj fazi koja uistinu može dovesti do svjetskog sukoba. Günter Grass drži da je treći svjetski rat već u toku, sudeći po intervjuu u "Vremenu".

Dakle, izrazio sam svoje negodovanje. State Department se silno zabrinuo. Na moju sreću, tada još nije bilo "dronova".

R.V.

je Gavella zvao "s nama i u nama rođenom tragedijom". Ne tvrdim da sam kao dramski pisac uspio napisati tragediju; možda se ovdje radi, rečeno tehničko-filozofijskim jezikom, o razlici između *Sein* i *Sollen*, dakle onoga što jest i onoga što je trebalo biti. Ja govorim o svojoj namjeri.

Netko tko ostaje na razini pamfleta i misli da će vješanjem plakata potaći neku konstruktivnu raspravu ovo naprosto ne može razumjeti. A i ne treba mu.

Ostaje na nivou kampanje za suzbijanje krumpirove zlatice.

Već više od pola stoljeća pokušavam, s promjenljivom srećom, nešto učiniti u teatru koji možda nije tako smrtonosan za krumpirovu zlaticu već slijedi neke druge ciljeve.

A postavka Unkovskog u Beogradu 1982?

Unkovskijeva je bila moćna i čista, bez ikakvih resentimana i gledala se u Beogradu, pa i u Zagrebu, na gostovanju, emancipirano.

No uz gostovanje Ciullija, odnosno Theatera a.d. Ruhr upamtit ću jednu, hajdmo reći, anegdotu. Njemačko gostovanje u HNK-u poklopilo se sa Svjetskim danom kazališta godine 1987. U svim kazalištima na taj se dan, uoči večernje predstave čita saopćenje nekog važnog teatarskog čovca. Desilo se tako da je pročitan govor takvoga maga, tada još u punoj snazi, kao što je Peter Brook. I dogodila se nevjerojatna, jedinstvena stvar – te večeri sigurno samo i jedino u Zagrebu na kugli zemaljskoj: Elem, izašao je glumac, pročitao Brookovu poruku... da bi zavladao potpun muk. Nije bilo aplauza!

Svi su naime došli gledati predstavu koja je "protiv Hrvata". Brooku se nije pljeskalo da se ne bi pljeskalo – meni! Eto kako ponekad rezoniraju "elite".

Najzlobnije što sam čuo o svom komadu glasi ovako: to je drama koja denuncira jednu metropolu drugoj. Malo ih je, međutim, u Beogradu tako doživjelo Unkovu predstavu u JDP-u.

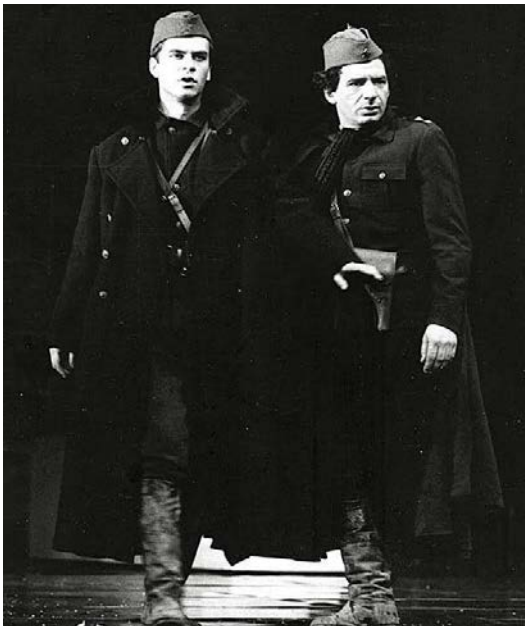
No ipak, kad je Unkovski sastavljao podjelu, jedan glumac, od ranga, s imenom i talentom, odbio je ući u tu podjelu tvrdnjom da on ..."ne želi svojim kurcem čistiti hrvatska govna". Nije, kao stav, nešto fundamentalno već je ekskrementalno. U kontekstu ovog razgovora ime je sporedno. Bio je dakle moguć i takav stav.

Krležina smrt 1981. se nekako crno poklapa s objavom *Fausta*. Stilski i tematski, vi ste svakako najizrazitiji krležijanski pisac, upravo nastavljač u nekim aspektima. Je li Stari pročitao dramu, i ako jest, kako je reagirao? Baš u "Vremenu", Ljubiša Ristić i upravo preminuli Jovan Ćirilov ostavili su izuzetne (na stranu da li i točne) anegdote i sjećanja na susrete s njime.

Pa eto, sve pršti od anegdota. Šteta je što ih mrtvi ne mogu provjeriti; svakako, bilo bi ih manje, mislim, anegdota. Poznavajući Ćirilova, siguran sam da je on, odmah nakon što se prijavio na recepciji kod »

PREDSTAVA *FAUST*, ZAGREB 1942, NDH: Vjekoslav Afrić kao Faust
izvor: Snježana Banović *Država i njeno kazalište*

PREDSTAVA *HRVATSKI FAUST*, BEOGRAD 1982: Žarko Laušević kao Komesar i Miki Manojlović kao Faust

Svetoga Petra, odjurio Staromu, a to je Mirogoj. Jadan Stari: svake godine, na obljetnicu Tuđmanove smrti, jako mu zablate grob, koji je tu negdje, blizu čovcu koji je očito bio veći "partizanovac" nego partizan.

Ja sam samo jednom bio nasamo s Krležom, u njegovu stanu na Gvozdu. Razgovor je, međutim, bio dug i neću ga zaboraviti. Nemam svjedoka, a ne znam što bi Stari rekao na ovaj niz – anegdota.

Dočekao me s rastvorenim časopisom "Prolog" u kojemu je upravo bila objavljena moja drama *Kamov, smrtopis*.

"Malo pa ništa!", reče Krleža bubnjajući kažiprstom po stranici časopisa. "A evo zašto! Khuen Hedervary bio je hrvatski ban, ali on je bio i mađarski grof, a jedan mađarski grof ne bi nikada poslao svojega lakeja kao lovačkog psa da mu donese šljuku!"

Meni se smračilo! Bard je rekao – ne postojiš! I još mi je citirao Matošev naslov, držeći valjda da će me uhvatiti u neznanju. *Malo pa ništa!* je naslov Matoševe, ne baš naročite, drame.

I još kako je to rekao!

Vrag mi nije dao mira, pa sam uzvratio: "To je možda tako, ali na Kolumbovim brodovima nije bilo galijota!"

I tu kao da je nešto kvrcnulo, kao da je ispao neki "ziherung". Tjedan-dva kasnije bio sam na objedu kod gospođe Ševe i Marka Ristića.

"Niste smeli, niste smeli!", uzviknuo je Ristić kojemu me njegova supruga morala opisivati jer su ga oči bile već gotovo izdale... "Već u ono doba razvlačili su ga po štampi zbog tog anakronizma!"

Ja to nisam znao.

Silno mi je žao što nisam bio u prilici razgovarati s njim o *Hrvatskom Faustu*. Drugi dio koji kanim napisati smjestit ću u Vranešićev sanatorij u kojemu je Krleža proveo dosta vremena u ratnom Zagrebu. I Faust neće biti glumac, već pisac, a to može biti jedino Krleža. Napokon, gledano biološki, ja sam mu mogao biti unuk. U duhu ovoga intervjua.

Jesam li ja krležijanac? Dakako. Ništa mi drugo ne preostaje. Čak i u negaciji: Njegova prevelika blizina vlasti nakon rata uvijek mi je bila suspektna. Ali tko bismo mi bili bez Krleže?

Od novijih njemu uz bok stoji jedino Danilo Kiš.

Čini se da nijedna od negdašnjih jugoslavenskih kultura nema takvo mjesto kakvo *Hrvatski Faust* ima u hrvatskoj – ono što bi se dalo nazvati "traumatski komad"?

Pa ne vidim da bi hrvatska kultura tu trebala uživati u nekoj privilegiji. Inzistiram, radi se o sporenju unutar jedne kulture. Pače, one "tisućgodišnje". U pomanjkanju opipljivih povijesnih realija, političkih silnica, pa i materijalnih pretpostavki da se kolektivni usud doživi kao kolektivni subjekt, jako je opterećen sam pojam kulture, i dakako, on je idealiziran: Nemamo ništa, ali smo kulturni. I tako je kultura postala nešto kao surogat koji je trebao nadomjestiti sve ono čega nije bilo. Nažalost, izašlo je da to nije nikakvo osiguranje od povremenog pada u barbarstvo. Ali riječca "kultura" se i danas izgovara s tremoliranjem.

Nikada nije Oliver Frljić ukazao na one koji danas "imaju Hrvatsku". Stvar stoji sasvim suprotno: on je pod njihovom zaštitom, gotovo bi se moglo reći da pripada u osoblje jednog feudalnog dvora. Već dugi niz godina on radi što hoće, u uvjetima koje sam određuje, po teatrima u kojima čuče isto takvi, koji su pod zaštitom neke moći; u Hrvatskoj su ta moć obično gradski šerifi. Oni koji vjeruju da njegove predstave "baš to rade", imaju poremećaj u percepciji u čisto optičkom smislu, koja dolazi od neke kombinacije paralakse (prevelike blizine) i razdaljine koja im priječi vidjeti jasno što je što

Nasuprotno je, dakako, "srpsko junaštvo". Da ni to nije nikakva garancija protiv pada u barbarstvo, slijedi valjda iz same stvari. Geneza ovoga sklopa slična je genezi sklopa – "tisućgodišnja kultura". Otud je opravdano što se obično citiraju u paru kao nešto od čega valja uteći dragome Bogu. Pa mnogi i jesu utekli, čim su mogli, a to zato što su morali. Sretao sam u inozemstvu na stotine mladih ljudi koji su prali suđe po restoranima, ali su se, koliko god nesretni, osjećali slobodno.

Izraz se, mislim na taj par junaštvo/kultura, inače, ukoliko je uveden u književnost, pripisuje Krleži. To je, ali, netočno. Nigdje kod Krleže ne postoji ta veza kako se ona izriče u *Hrvatskom Faustu*. Ja je nisam pročitao, iako jesam toliko drugih stvari, kod Krleže. Nju sam "kupio" od svoje bake, velike matrijarhe, jedne izvanredne osobe.

Ona je stajala umjereno lijevo, to je u njezinu životu značilo da je bila u HSS-u. Djeca su joj otišla krajnje lijevo, što je u njihovim životima značilo SKOJ i KP; dvoje od njezinih troje djece bilo je u logorima, sin se nije vratio. Toliko o "tisućgodišnjoj kulturi".

Uostalom, napisan je tekst koji se zove *Srpski Faust*, njezina je autorica Tanja Simić. Tekst je čitan krajem devedesetih u važnom Borkinom rezervatu CZKD-u; i u novije doba, ako se ne varam, u JDP-u, kada je izazvao žučne rasprave.

Na toj liniji, Krleža se, nepročitan, i inače u naših inteligenata vraća gotovo jedino kroz anegdote i apokrife. Pored gorespomenute, vrti se stalno i ona o "Didi i Đidi" – o ustaškom moćniku Slavku Kvaterniku i Milovanu Đilasu – u kojoj Krleža navodno kaže da nije otišao u partizane jer mu je svejedno bilo od koga će poginuti, "od Đide (Đilasa) ili Dide (Kvaternika)". U drami *Tito, stanoviti dijagrami čežnje*, dotičete se Đilasa, kao motiva kako logičnog tako potpuno neuobičajenog.

Prije svega, moram priznati da je Đilas imao književnog dara. Bit će vam zanimljivo čuti da sam imao isti nalaz i za – Vladimira Šeksa. Vragometna je stvar književni dar, ptica koja kruži i sleti često i na one za koje to ne bismo voljeli. Ali budimo objektivni.

Naravno, književni dar nije ono što je u Đilasovoj biografiji najvažnije. Ponešto sam proučio napose takozvana "leva skretanja"... U mojoj drami o Titu on je prisutan samo onoliko koliko mu je to dopuštala, i u stvarnosti, glavna osoba te drame. A to je svakako nepravedno.

Je li Đilas onaj rukavac revolucije koji je presušio, a mogao nas je odvesti u neku bolju verziju socijalizma? Kao što je to sigurno Vlado Gotovac, koji je, za razliku od Tuđmana, ali i Tita, rođen kao demokrat? Mislim naravno na izbjeglog Đilasa iz faze *Nove klase*. No to je ipak uglavnom negativna kritika iz koje je teško izvesti kako je Đilas zamišljao socijalistički pozitivum. Ne znam.

Možda bi Đilasa svladale njegove vlastite komesarske (još jedan Mefisto?) sablasti, tako da bismo na prvom većem lijevom zaokretu svi ispali iz vlaka za sretnu budućnost? Ja to ne znam i ne pravim se da znam.

"Đido ili Dido?", slavna Krležina "vaga" nakon rata nije igrala. Krleža je uživao svu moguću Titovu zaštitu. U vrijeme rata, teško je reći. Ipak držim, a nešto sam slično i napisao u svojoj drami o Titu, da je ona pretjerana. Doduše, sam je Krleža, zahvaljujući vlastitim vezama, bio mnogo informiraniji o staljinskim represijama od prosječnog partijca prijeratnog i ratnog doba. Krleža je, ostajući u Zagrebu, slijedio svoju procjenu, konačno radilo se o njegovoj koži. Također je teško procijeniti koliki su bili njegovi rizici u Zagrebu zbog takve odluke.

Bizarna i slabo poznata činjenica koju je Banović temeljito istražila jest ova: Ustaše, tojest sam Pavelić, ponudili su Krleži intendanturu Kazališta. To je bilo jasno kad je već svima pa i njima bilo da je njihova stvar izgubljena.

Paradoksalno je u svemu tome to što je sukob s Partijom Krleži u Zagrebu spasio život. To su teme koje čekaju svoje pero, a da ne spadaju u pero-laku kategoriju, to je valjda jasno.

Da se ipak vratimo još jednom na sadašnji sukob oko vas. U uvodu recentnog komada *Svjetlucanje kome*, pišete o Aristofanu i njegovom otvorenom i dan-danas frapantno jasnom raskrinkavanju atenske korumpiranosti. Pa kažete: "Zar smo mi tako prestrašeni da ćemo se odreći tih prastarih moći teatra da bude 'nepristojan', da pokazuje i prokazuje? Napokon, tko je danas od onih koji 'imaju' Hrvatsku pristojan? Ako im već prizori koje su potakli ne mogu izazvati mučninu, neka im barem prisjedne cerekanje u (tuđe) prazne rukave." Zar to, ovako proklamirano, nije upravo ono što Frljićeve predstave rade?

To je daleko od istine. Nikada nije Frljić, aristofanskom hrabrošću, ukazao na one koji danas "imaju Hrvatsku". Stvar stoji sasvim suprotno: On je pod njihovom zaštitom, gotovo bi se moglo reći da »

KORČULANSKA LETNJA ŠKOLA 1968: Ante Rumora, Slobodan Šnajder i Herbert Markuze

pripada u osoblje jednog feudalnog dvora. Već dugi niz godina on radi što hoće, u uvjetima koje sam određuje, po teatrima u kojima čuče isto takvi, koji su pod zaštitom neke moći; u Hrvatskoj su ta moć obično gradski šerifi. Oni koji vjeruju da njegove predstave "baš to rade", imaju poremećaj u percepciji u čisto optičkom smislu, koja dolazi od neke kombinacije paralakse (prevelike blizine) i razdaljine koja im priječi vidjeti jasno što je što.

Rasprava koju sam ovdje već pokušao naznačiti uopće se ne može izvesti njemu dostupnim sredstvima. U tome je srž mojega spora s njim koji je sad već prošlost kao što sam i ja, po njegovim riječima, prošlost. Zanimljivo je što je on na tu prošlost stavio fetvu: ona, po njegovoj fetvi, mora biti istoznačna sa zaboravom. Nitko od novijih nije toliko pridonio odsustvu toga komada od upravo njega.

Toliko o potiskivanju.

Aristofan prozvao je imenom atičkoga "tajkuna" da je ratni profiter na Dionizijama, koje je pratilo cjelokupno atensko građanstvo. K tomu je tokom atensko-spartanskog rata, teškog i krajnje surovog (zaboravimo naše uzvišene, winckelmannovske predodžbe o klasičnoj starini), usred Atene lijepo govorio o smrtnom neprijatelju "svega atenskoga", tojest o Sparti.

Aristofan, kao ni mnogi drugi u atenskoj eliti, nije bio prijatelj demokracije. A ipak je pod tom demokracijom sud odbacio tužbu moćnika protiv njega.

U neprijateljstvu spram demokracije vidim jedinu spojnicu sa Frljićem. Teatar koji ga je zapao stavio je na svoj portal njegove invektive protiv moje malenkosti, ali ne i moje odgovore. To "ali" zvuči jako poznato. Čovac je sigurno mlađi od mene, što ne znači da je i mlad.

Prateći ovaj konflikt a čitajući vaš komad *Enciklopedija izgubljenog vremena*, nekako se ukazao jedan, da tako velimo, "narativni rukavac": da stvar nije samo u interesima, politici i respective "ljudskom materijalu", nego moguće i u generacijskom sukobu kao dodatnom potencijalu. Evo: u tom komadu gdje je glavni lik "bremenito" imenovani Gregor Samsa, "ljevač u željezari, na čekanju" – njegovi unuci djeluju kao jedini osviješteni, jedini s naznakama idealizma, bez obzira na ironiju kao generacijski stil?

Eto, očekujući, narogušen, da ćete spomenuti generacijski sukob, spomenuo sam ga sam u ranijem odgovoru.

Ako je tako, tu se onda zaista ništa ne može. Paleolitska horda znala je da je glavni uvjet za probitak te horde u sljedećem: Oca ubiti, raskomadati, pojesti, a ostatak oca ukopati ispod praga ili na kakvom drugom mjestu u špilji.

U XIX vijeku, tvrde neki etnolozi, neki pak u to sumnjaju, na Balkanu se starce ubijalo maljem (taj malj putuje kroz našu povijest tvrdoglavo i strašno): običaj je poznat pod imenom "lapot" (usporedi o tome: Bojan Jovanović, *Tajna lapota*). Postojale su i druge kulture gdje se, na human i brz način (lopatom) ubijalo sve koji bi dosegli pedeset godina.

Ali to su barbarski, premda vrlo korisni običaji.

U visokim kulturama postojala je kverela *les anciens et modernes*, to je XVII vijek. Pod različitim imenima sve kulture poznaju sukob "starih i mladih". No po nekoj vragometnoj dijalektici, iza onih koji se danas smatraju mladima (moji antagonisti in puncto *Fausta* daleko su od prvog cvata) već se uvijek tiskaju mlađi tanovi, kako se to veli u *Macbethu*.

Dakle, oni dolaze i danas. Neki su i brutalniji od Frljića, mnogi su obrazovaniji. Ono što opisujete kao "narativni rukavac" doživljavam praktički svakodnevno: pa neki od njih koji dolaze iza Frljića i njegova naraštaja čak me i čitaju. Neki se čak, pazi 'vamo, pitaju gdje su moje drame i zašto ih nema u teatru. A ima ih i tako drskih koji bi odmah, kad bi im to neki od feudalnih kneževa dopustio, radili *Hrvatskog Fausta*.

To je valjda dijalektika. Nakon sinova koji moraju odrasti na lešu oca, dolaze unuci koji bi rad još nešto od djedice čuli. A onda, naravno, i oni počinju osjećati problem to što im očevi još uopće žive.

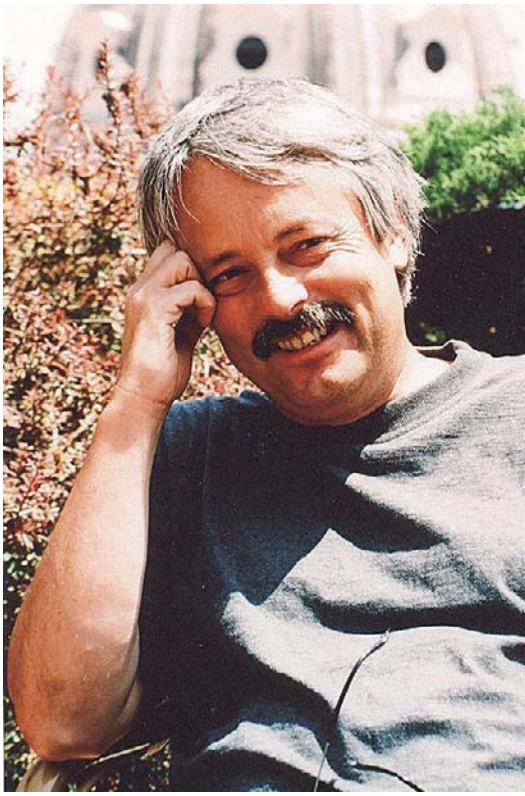
Ti pak koji misle da su popili svu pamet, samo su zadnji u nizu koji pokušavaju odrasti na mom lešu.

Ali ja sam tomu našao lijek: Kad god uzmognem ja – umrem.

Znadete li zašto?

Našao sam remediju kod velikog poljskog satiričara Stanisława Jerzyja Leca koji je rekao: "Samo mrtav čovjek može uskrsnuti. Živima to teže polazi za rukom."

U idejno-historijskom smislu, u Hrvatskoj od njena nastanka, jedan je jedini i najveći bauk, kao stalnost – jugoslavenski. Sada, na Stogodišnjicu, na početak Prvoga svjetskog rata koji će završiti stvaranjem zajedničke države, danas se u Srbiji i, nešto manje, u Bosni, oko Gavrila Principa godinama sukobljavaju najrazličitije tendencije i osobnosti. U Hrvatskoj je ta obljetnica popraćena potpunim mukom.

To je iz nelagode što Hrvatska nije bila subjekt povijesnog događaja, to jest rata koji su najprvo zvali velikim, da bi ga onda, nažalost, proglasili tek prvim. Za razliku, misle neki, od endehazije, kojom je Hrvatska zadobila državnost i postala subjekt. Pri tome se naravno previđa da je u samom tom činu – u proglašenju države uime političkog emigranta kojega je za tu priliku čuvala i sačuvala fašistička Italija – bilo mnogo više terorizma nego u Principovu atentatu.

Međutim, ne stoji tvrdnja o potpunom muku. Krležina ratna proza i neke drame otplatile su taj dug.

Kao što znate, Krleža je naširoko pisao o "zelenom kadru" na primjer, a u drami

koja se prvotno zvala *Galicija* (*U logoru*) sačuvana su njegova neposredna ratna iskustva.

On je mentalno ostao u tom ratu te eventualno u međuratnom papirnatom ratu s Partijom koji je Josip Broz uspio staviti pod kontrolu. Ali u Krležinoj prozi, mislim, nikada ne dolazi riječ "partizan"... o danima okupacije pisao je samo u *Dnevnicima*, i to jesu neposredna iskustva, ali tako reći, vrata do vrata na istom stubištu... Monumentalne *Zastave* završio je dobom koje je još mogao smatrati svojim.

Jugoslavija sigurno i nikada nije bila idealna država jer se države, općenito, ne stvaraju po shemama Platona i Aristotela. Uostalom, mi smo protiv te i takve države 1968. izašli na ulice, a nemamo se zbog čega stidjeti svoje mladosti. Međutim, demoniziranje Jugoslavije ne vodi ničemu osim tome da se ona uvijek iznova vraća kao neka sablast. Valjda bismo i zato mi imali biti krivi. Nije li Žak Derida, misleći na Marksa, napisao da sablasti dolaze ne iz prošlosti već iz – budućnosti?

U demokratskoj Hrvatskoj kao antinacionalist zadobijate uzorno staljinističku karakteristiku – "pisca u nemilosti". Nakon toga, egzil. Kao hrvatski i ex-jugoslavenski ljevičar i intelektualac u Njemačkoj, kakva su vaša iskustva bila?

Moram odmah priznati da sam u Njemačkoj bio uglavnom respektirani gost, to jest znalo se da ću, po svoj prilici, jednom otići, naime da neću trajno konkurirati u istom prostoru. Kretao sam se tamo uglavnom među ljudima šezdesetosme. U Danteovu *Paklu* imate jedno mjesto koje kaže: "Qual e colui che forse di Croazia viene..." Neki je stanovnik Pakla dakle dospio preko Stiksa *forse di Croazia*, možda iz Hrvatske. Tako sam i ja pao među Nijemce *forse di Croazia*... U teško vrijeme. Naravno da sam morao postati nešto poput ambasadora jedne katastrofe. Nijemci su od mene tražili odgovore na pitanja koje nisu nalazili u svojim medijima, a te su listom naravno prezirali. Ja sam pak u tim njemačkim medijima tražio odgovore koje nisam nalazio u medijima "regije"... Valja uvijek iznova listati Thompsonovu *Proizvodnju rata* i uvijek se iznova podsjećati na ulogu medija u konačnom "raspirivanju bratstva i jedinstva". Mnoge današnje novinarske zvijezde i tajkuni koji ih odgajaju tako što ih fest nataču u svojim psetarnicima obogatili su se na ljudskoj krvi.

No s Nijemcima sam imao jedan problem koji mi se uvijek iznova vraćao i u vezi kojega njihovu znatiželju nisam mogao zadovoljiti. To se odnosi i na Austrijance, na dugim, noćnim razgovorima s publikom poslije izvedbi Hollmannove režije *Hrvatskog Fausta* u Burgtheateru, 1993.

U abrevijaturi, pitanje glasi: Kako to da se vi u Hrvatskoj odričete svog antifašističkog pokreta otpora, kad se mi, radikalni Nijemci, ljevičari, tako stidimo što ga nismo imali?

Pogledajte samo što su Nijemci učinili iz "Bijele ruže"! Grupa studenata bacala je antifašističke letke u auli minhenškog sveučilišta i zato su odvedeni na stratište. Mi smo imali na stotine takvih ilegalnih, skojevskih grupa, koje su platite veliku krvarinu... Nijemci su od "Bijele ruže", pod kojim je imenom taj osamljeni događaj osamljenih mladih ljudi ušao u kolektivno pamćenje, učinili legendu o svojemu antifašizmu koji je bio prije simboličan: postoje stotine studija, film, predstave, opera! A "Bijela ruža" je, mislim, bila četvero mladih Nijemaca! Stauffenberg i drugovi koji su pokušali atentat na Hitlera dolazili su iz sasvim drugih krugova, sigurno ne lijevih; oni su se pobunili, i to su isto tako teško platili, kao visoki časnici, često aristokrati, odgojeni u duhu pruskih tradicija.

...Mnogi su u Njemačkoj voljeli moj komad, on je igran preko stotinu puta, a to zato jer ih je podsjećao na nešto što nisu imali, a tako bi rado da jesu: otpor totalitarnoj vladavini. A u *Zmijinom svlaku* tražili su potvrde o svojim zlim slutnjama pomiješanim s brigom. Njemačka i Austrija najviše su pomogle u našim nevoljama. U žargonu njemačkog žurnalizma često dolazi formulacija o "Verdamtes Land Balkan", kao da je cijeli prostor jedna – Prokletija! To je zato što su mnogi Nijemci kod nas ostavili kosti, a na kraju rata potjerani su gotovo svi Volksdeutscheri iako se ni izdaleka ne može reći da je na svima bilo neke krivice. To je "etničko čišćenje", kao uostalom i u Poljskoj, znalo poprimiti vrlo brutalne forme.

A propos *Fausta*: Nije li potpuno apsurdno što je upravo zbog otpora totalitarnoj vladavini koji on opisuje i slavi, toj drami u "demokratskoj Hrvatskoj" atestiran njezin zao glas? Platio sam to s deset godina ekskluzije u Hrvatskoj. Drugih deset uzelo mi je divljanje Bandićeva kadra u kulturi Zagreba. Motivi za tu ekskluziju nisu bili ideološki; već ja naprosto, po Bandićevoj procjeni, "nisam bio kooperativan". Presuda je glasila otprilike: Neće umrijeti od gladi, ali ništa više od toga! Ovo su proveli Bandićevi "operativci", recte "kooperanti" jer, kako se ne krećem u redu veličina koji je njemu i sličnima interesantan, ja sam bio sitna riba.

Što je dvadeset godina u životu pisca? Što pojedinac treba učiniti da ga zapadne kazna od dva desetljeća? Koliko će samo meni uskrsnuća biti potrebno!

Vaš identitet je kompliciran, o čemu bi trebao govoriti i novi roman.

Novi roman bit će moj "Familienroman", ne doduše sasvim u Freudovu smislu. Stvari s mojim porijeklom (za koje nemam ni zasluga, a ni krivnje) stoje tako da je moj otac, kao "freiwillige-gezwungene" (što će reći: dobrovoljni-prisilnik) dignut u njemačku vojsku, a to je za Nijemce izvan Reicha uglavnom bio SS. Bacilo ga je, s proljeća 1943, u Poljsku gdje je ranjen. Ne znam što je tamo radio, a i bolje je. U isto vrijeme moja je majka – tada se oni nisu poznavali – odvedena u Staru Gradišku. Kao što je poznato, to nije neko obećanje »

sreće. Zamijenjena je i rat je dočekala kao obavještajka na Sremskom frontu. Da je moj otac sreo moju majku recimo 1943, on bi je po reglemanu svoje jedinice, a i po "filozofiji" ss-a, morao na mjestu ustrijeliti.

Otac je pobjegao iz ss-lazareta i priključio se sovjetsko-poljskoj partizanskoj jedinici. Krajem rata vratio se na biciklu (!) u Vinkovce i odmah je, naravna stvar, osnovao biblioteku.

Sve to bit će "potopljeno" u jedan općenitiji okvir – usud slavonskih Švaba, naših Folksdojčera. A potom u jedan još širi, u znaku maksime da se ontološki stranac može biti jedino u – zavičaju. Struktura romana je epska, vrijeme mu je od sredine XVIII vijeka do danas. Roman se zasad zove *Doba mjedi*.

Koliko pratite stvari iz današnje srpske, bosanske, crnogorske i drugih ovdašnjih kultura, a u odnosima novih državnosti i osamostaljenih nacionalnih subjekata?

Pratim, naravno, koliko god dospijem. Meni je strana tvrdnja Stanka Lasića, inače jednog od rijetkih pravih intelektualaca u današnjoj Hrvatskoj, da su Hrvatima bugarska književna djela i srpska jednako zanimljiva; htio je reći: da smo spram njih jednako ravnodušni. To nije tako, ako hoćete već zbog jezika. Oduvijek sam smatrao da su književna djela kulturâ koje spominjete nastala na jednom, zajedničkom jeziku, a knjiga Snježane Kordić (ne možemo bez Snježana) o hrvatskom, odnosno srpskom kao jednom *policentričnom* jeziku važna mi je lingvistička potvrda da je tomu tako.

Ako se malo smije usporediti s velikim, onda sam ja onako *post*jugoslavenski pisac kao što je Krleža bio jugoslavenski, on bi rekao, južnoslavjanski, autor *prije* Jugoslavije. To sigurno i nikada nije bila idealna država jer se države, općenito, ne stvaraju po shemama Platona i Aristotela. Uostalom, mi smo protiv te i takve države 1968. izašli na ulice, a nemamo se zbog čega stidjeti svoje mladosti. Međutim, demoniziranje te države ne vodi ničemu osim tome da se ona uvijek iznova vraća kao neka sablast. Valjda bismo i zato mi imali biti krivi. Nije li Jacques Derrida, misleći na Marxa, napisao da sablasti dolaze ne iz prošlosti već iz – budućnosti?

Nakon udesa, ostaje pitanje: je li opstalo, odnosno postoji li još išta od tog, nekad zajedničkog kulturnog okvira danas? Kakve su takozvane "perspektive"?

One su bolje no što bi vlastodršci "i tamo i tu" htjeli. Ništa, naime, ne može ih ugroziti više od pogleda "preko plota". Oni koji se trude oko podizanja "mentalnih" zidova morali bi već jednom shvatiti da je srušen i onaj najkonkretniji ("concrete" na engleskom znači cement), zid Berlinski.

Mogao bih vam satima pripovijedati o svojim iskustvima s granicama, odnosno prelascima granica u posljednja dva desetljeća... bila bi to cijela knjiga dijelom ne baš veselih anegdota.

Evo jednog veselijeg primjera.

Boravio sam neko vrijeme na sjeveru Francuske, tik uz belgijsko-francusku granicu. Prošao sam je automobilom. Jedva da se itko još sjeća da je tu nekoć bio granični prijelaz: tabla, na jednoj strani piše Belgija, na poleđini Francuska. Bio sam u zaista internacionalnom društvu kolega pisaca, a zavoljeli smo belgijske taverne. Često smo dakle automobilom prelazili nevidljivu granicu između dviju država.

Ali ima jedno ali.

Uvijek bi nas, minutu nakon prijelaza, pozdravljali telekom-operateri jedne ili druge države. Toliko o granici.

Jer ipak, to je mnogo lakše podnijeti no da vas svlače, pretražuju, da vas globe i ponižavaju...

Jednom sam u autobusu, bilo je ratno vrijeme, ulazio u Njemačku... istjerali su nas napolje, odveli u prostoriju koju su gastarbajteri zvali "Kanal", ne znam zašto... prevrnuli su i zadnji komad odjeće, u mom slučaju, zadnju knjigu... nedostajao je još samo Mengele pa da odemo u plin.

Ali na Balkanu ni to s telekomima nije bilo tako jednostavno. Sve do kraja devedesetih svaki pokušaj da se iz Hrvatske nazove nekoga u Srbiji bio je zapriječen sljedećom ljubaznom informacijom: "Birali ste pogrešan smjer."

Moj je smjer definitivno i uvijek bio "pogrešan". Ali danas, Bogu hvala na visini, ne i pogibeljan.

Dok se budemo mogli smijati, dobro je. ¶

ĐORĐE MATIĆ

jdp.rs

JUGOSLOVENSKO DRAMSKO POZORIŠTE

REPERTOAR
DECEMBAR 2014.

PREMIJERA 17. DECEMBAR
DNEVNIK O ČARNOJEVIĆU
Miloš Crnjanski | Reditelj: Miloš Lolić

Scena „Ljuba Tadić"

1.	Ponedeljak u 20.00	UNOSNO MESTO
2.	Utorak u 20.00	ŠINE
3.	Sreda u 20.00	TAKO JE MORALO BITI
4.	Četvrtak u 20.00	GOSPOĐICA
5.	Petak u 20.00	METAMORFOZE
6.	Subota u 20.00	KAKO SMO PREŽIVJELE (ZeKaeM, Zagreb, Hrvatska)
7.	Nedelja u 20.00	MLETAČKI TRGOVAC
8.	Ponedeljak u 20.00	UNOSNO MESTO
9.	Utorak u 20.00	SUMNJIVO LICE
17.	Sreda u 20.00	DNEVNIK O ČARNOJEVIĆU premijera
18.	Četvrtak u 20.00	DNEVNIK O ČARNOJEVIĆU
20.	Subota u 20.00	NIJE SMRT BICIKLO (da ti ga ukradu)
21.	Nedelja u 20.00	DNEVNIK O ČARNOJEVIĆU
25.	Četvrtak u 20.00	DNEVNIK O ČARNOJEVIĆU
26.	Petak u 20.00	ZMAJEUBICE
27.	Subota u 20.00	OTELO
28.	Nedelja u 20.00	UNOSNO MESTO

Scena „Bojan Stupica"

6.	Subota u 20.30	IZDAJA
10.	Sreda u 20.30	HISTERIJA
11.	Četvrtak u 20.30	HADERSFILD
12.	Petak u 20.30	ŠVABICA
13.	Subota u 20.30	ZLOČIN I KAZNA
14.	Nedelja u 20.30	POKOJNIK (produkcija FDU)
15.	Ponedeljak u 19.00	SAN LETNJE NOĆI (Pozorište „Boško Buha")
16.	Utorak u 20.30	HISTERIJA
18.	Četvrtak u 20.30	IZDAJA
20.	Subota u 20.30	GOSPOĐA MINISTARKA (Pozorište „Boško Buha")
21.	Nedelja u 20.30	SAMO NEKA BUDE LEPO
22.	Ponedeljak u 20.30	HADERSFILD
24.	Sreda u 20.30	SAN LETNJE NOĆI (Pozorište „Boško Buha")
25.	Četvrtak u 20.30	SHOPPING & FUCKING

Studio JDP

13.	Subota u 20.30	MARKS U SOHOU (nezavisna produkcija)
14.	Nedelja u 20.30	MARKS U SOHOU (nezavisna produkcija)

Gostovanja

11.	GOSPOĐICA Centar za kulturu Požarevac
23.	ZMAJEUBICE ZeKaeM, Zagreb, Hrvatska

VAŠ LIČNI BLAGAJNIK
069 26 44 447

DOSTAVLJAMO VAM ULAZNICE NA ŽELJENU ADRESU!

Preuzmite aplikaciju za android platformu

Preuzmite aplikaciju za Iphone platformu

Radno vreme blagajne:
ponedeljak - subota
10h - 15h i od 17h do početka predstave
nedelja od 19h do početka predstave
Tel. 011 30 61 957 / 011 26 44 447
Kralja Milana 50

Raiffeisen BANK

Pesnik-detektiv i deca čovečanstva

Jedna od najvažnijih autorki kriminalističkog žanra i "majka" Adama Dalgliša, amblematske figure detektivskog romana, umrla je prošle nedelje u svojoj devedeset četvrtoj godini

U jednom od silnih nekrologa koji su proteklih dana objavljeni po anglosaksonskoj štampi za pokojnu se književnicu P.D. Džejms, iza koje osim omanje police knjiga koje je napisala ostaju djeca, unučad i praunučad, kaže da je bila opsjednuta smrću, ali je svoj život, usprkos tome, živjela dobro i herojski. Žena koja je zahvaljujući svom pisanju dobila titulu baronese, koja bukvalno pola stoljeća (od 1964. godine sve do smrti) bila udovica, dok joj je decenijama prije toga muž bio u psihijatrijskoj bolnici, pa je sama izdržavala porodicu (imali su dvije kćerke), počela je da piše i objavljuje relativno kasno. Ipak, P.D. Džejms (pravim imenom Filis Doroti) zauzela je važno mjesto na porodičnom stablu "engleskog krimića", onog čija je rodonačelnica Agata Kristi. Ozbiljni književnokritički autoriteti već decenijama trube kako književnice poput P.D. Džejms ili Rut Rendel ne treba ograđivati u zabran žanra, jer se radi o autorkama čiji romani, u bilo kojem kontekstu, spadaju u vrhove gornjeg doma savremene proze pisane na engleskom jeziku. Uostalom, neko je dobro kazao da bi i Dostojevskog, da je kojim slučajem živio u drugoj polovini dvadesetog vijeka, proglasili piscem krimića.

ČETRNAEST NASTAVAKA

P.D. Džejms je za života objavila više od dvadeset knjiga, u velikoj većini romana. Ključno mjesto u njenom opusu zauzima četrnaest romana u kojima je glavni lik inspektor Adam Dalgliš. U mnogo čemu Dalgliš je paradigma engleskog tipa detektiva, varijacija na likove iz romana Agate Kristi i sličnih spisateljica. Dalgliš, međutim, nije *slobodni strelac*, nego je policajac. Isto tako, Dalgliš nije tek nekakav marginalac sa umjetničkim senzibilitetom; on je, osim što je detektiv, takođe i poznat i priznat pjesnik. P.D. Džejms vrlo vješto isprepliće Dalglišov privatni život sa svakim od slučajeva koji rješava. Isto tako, kroz različite knjige provlače se isti epizodni likove, uglavnom Dalglišove kolege iz policije sa zanimljivim i napetim životnim pričama. Napisala je P.D. Džejms takođe i dva romana u kojima je glavna junakinja Kordelija Grej, kao i tri koja se ne uklapaju tako lako i tako brzo u njenu *whodunit* poetiku.

FILM I TELEVIZIJA

Kao i većina klasičnih britanskih krimića, i knjige P.D. Džejms predstavljale su neizostavan izazov za televizijske adaptacije. Dvadesetak godina nakon što je ona počela da objavljuje svoje knjige, televizija počinje da ih ekranizuje (P.D. Džejms počinje da objavljuje romane početkom šezdesetih, a njihove televizijske obrade izlaze pred gledaoce početkom osamdesetih.) U rasponu od skoro dvije decenije, gotovo svi njeni romani sa Adamom Dalglišom u glavnoj roli prilagođeni su televizijskom formatu. To, međutim, nije sve. Distopijski izlet P.D. Džejms, njezin roman *Deca čovečenstva* iz 1992, naime, filmovan je četrnaest godina kasnije. Režije se poduhvatio jedan od globalno najperspektivnijih filmskih umjetnika današnjice: Alfonso Kuaron. U glavnim ulogama su nastupili Klajv Oven, Majkl Kejn te Džulijen Mor. Naposljetku, BBC je prošle godine ekranizovao i posljednji roman P.D. Džejms, objavljen 2011, *Smrt stiže u Pemberli*, izvrstan trilersko-kriminalistički nastavak čuvenog romana Džejn Ostin o gordosti i predrasudama, sjajan spoj ponešto postmodernističke ideje i žanrovske realizacije.

PREVODI

Za vrijeme socijalističke Jugoslavije, P.D. Džejms iz nekog razloga dugo nije bila prevođena kod nas. Ovdašnjim čitaocima otkriva je krajem osamdesetih godina zagrebačka Mladost prevodima romana *Sklonost prema smrti* te *Crna kula*. Devedesetih je u Zagrebu objavljuje Znanje, a poslije 2000. Vuković&Runjić te Profil. U Hrvatskoj je, dakle, preveden dobar dio njenog opusa, dok u Srbiji to nije slučaj. U posljednje vrijeme njena djela ovdje objavljuje Laguna. Od četrnaest romana sa Adamom Dalglišom kao glavnim junakom, ova izdavačka kuća je objavila dva: *Prekrijte joj lice* i *Ubistveni um*. Reč je zapravo o prva dva njezina romana, izvorno objavljena 1962. i 1963. godine, dva romana u kojima se prvi put uopšte susrećemo sa Adamom Dalglišom, dva romana u kojima se izvorno skicira profil njegovog nezaboravnog lika. Oni koji nisu ranije čitali ovu *grande damu* svjetskog krimića imaju, dakle, priliku da krenu od početka, a Laguna će valjda da nastavi, lijepo i hronološki, da objavljuje njene uzbudljive i sugestivne romane. ¶

MUHAREM BAZDULJ

Tito je voleo Sandokana

Tokom tri decenije, od 1949. do 1980, Josip Broz Tito je gledao čak 8801 film! Prosečno godišnje 285 filmova, a najviše 1957. godine – 365! O tome je vođena precizna evidencija. O tome kakvi su bili Titov filmski ukus i kinematografska strast govori aktuelna izložba u Muzeju istorije Jugoslavije

MIJ

Na snimanju filma *Sutjeska*, Tjentište 1971.

Josip Broz Tito je bio pasionirani ljubitelj filma. Zna se za 8801 film koji je gledao. Četrdeset od njih se upravo prikazuju u bioskopskoj sali Muzeja istorije Jugoslavije, svakog dana do 18. decembra, u okviru izložbe *Velika iluzija – Tito i 24 miliona metara filmske trake*. Autori ove izložbe su Marija Đorgović i Momo Cvijović, a selektori njenog filmskog programa Rajko Grlić, Aleksandar Erdeljanović, Nedeljko Kovačić, Denis Savatić, Tatomir Toroman i Radovan Cukić.

Osnovu izložbe čini pedantno vođena evidencija filmova koje je Tito gledao od 15. marta 1949. do 16. januara 1980. godine. U pojedinačnim sveskama za svaku godinu, pored naslova filma, upisivan je datum kad ga je Tito gledao, ime producenta i distributera, datum vraćanja, i koliko puta ga je Tito pogledao. Koje i koliko filmova je video pre 1949, ne zna se. Autori izložbe smatraju da je ova evidencija filmova verovatno jedno od najintimnijih svedočanstava o Josipu Brozu.

KUĆNI BIOSKOP

Da je film bio bitan u Titovom životu, ukazuje i činjenica da je u svakom Titovom boravištu postojao bioskop. Znači ne samo u rezidencijama, u kući u Užičkoj ulici, u Starom dvoru, Beloj vili na Brionima, na ostrvu Vanga, u Karađorđevu, Brdu kod Kranja i ostalim mestima, već i na brodu "Galeb" i u "Plavom vozu". Kako piše u katalogu izložbe, tokom gledanja filma Tita se nije smelo prekidati čak ni zbog hitnog telegrama. Na trećoj strani protokola *Način rada Predsednika Republike i zadaci sekretara* piše da "sekretar napušta radno mesto kad počne film (u velikom salonu). Ukoliko za vreme trajanja filma stignu depeše DSIP-a ili Bilten TANJUG-a, dežurni ordonans oficir ih predaje nakon završetka filma Predsedniku Republike."

"Tito je zavoleo film u vreme kada je on smatran pukom vašarskom zabavom, bez ikakve umetničke budućnosti, a istovremeno je, sa druge strane, shvatio moć i značaj filma, koji je Lenjin 1922. godine označio kao idealnu mogućnost za prenošenje ideja i širenje ideologije", smatra Momo Cvijović, jedan od autora izložbe. "Takav odnos prema filmu Tito zadržava do kraja života. I dok strani film gleda radi zabave, *iz potrebe da se odmori*, kako sam kaže, domaći filmovi su njegova *slabost*. Gleda ih pažljivo, sve sa lenjinovskom svešću o filmu kao najvažnijoj umetnosti, najčešće neposredno nakon pojavljivanja, a one *najvažnije* i u radnim kopijama, mnoge od njih dva i više puta." Na primer, velike filmske epopeje gledao je zavidan broj puta: *Desant na Drvar* – 15 puta, *Kozaru* – 13 puta, *Sutjesku* – 8 puta, a *Bitku na Neretvi* – pet puta. Voleo je naročito filmove o Drugom svetskom ratu, bez obzira da li su im teme bile velike bitke ili otpor neprijatelju u pozadini fronta, i bez obzira na to iz koje zemlje potiču. Na spisku filmova o Drugom svetskom ratu koje je gledao su, recimo, sovjetski film *Ivanovo detinjstvo* Andreja Tarkovskog, italijanski *Teške godine* Luiđija Zampe, britanski *Odet* Herberta Vilkoksa, norveško-francuski *Bitka za teške vode* Žana Drevila i Titusa Vibe-Milera...

FILM NA DAN

Za te tri decenije tokom kojih je vođena evidencija, Tito je prosečno godišnje video po 285 filmova. Aleksandar Erdeljanović, jedan od selektora filmskog programa izložbe, navodi da je zahvaljujući

toj strasti Tito ušao u Ginisovu knjigu rekorda "u društvu još samo jednog jedinog političara, doktora Jozefa Gebelsa. Naime, obojica su obožavala da gledaju filmove, doduše drug Joža iz razbibrige i potrebe za opuštanjem posle teških državničkih obaveza, a njegov nemački imenjak kao glavni cenzor nacističke kinematografije." Najviše filmova ima u svesci za 1957. godinu – 365! To su filmovi različitih žanrova i kvaliteta, sa svih meridijana, što podržava tezu da Tita film nije zanimao kao umetnost, već kao izvor razonode i odmora.

Najviše je voleo da gleda vesterne, pa filmove o Tarzanu. Tito je video preko 20 naslova o ovom pustolovnom liku, većina ikad o njemu snimljenih, mnoge i po nekoliko puta. Voleo je i Robina Huda, Kapetana Blada, Sandokana, Šerloka Holmsa, Fantoma iz Opere, dr Džekila i mister Hajda, Dorijana Greja, Frankenštajna, Drakulu, Džeka Trboseka, Zoroa, Dijabolika, Ali Babu i Aladina. Među filmovima koje je gledao su i Fordovi *Tragači*, Kurosavin *Živeti,* Bunjuelov *Diskretni šarm buržoazije,* Kjubrikov *Spartak*, Čaplinov *Svetlosti pozornice,* Antonionijev *Zabriski Point,* Formanova *Kosa*, Viskontijev *Smrt u Veneciji*, Lesterov *A Hard Day's Night*

Intrigantno za ovu priču je svakako lista filmova koje Tito nije voleo. Jedan od njih je film *U planinama Jugoslavije* snimljen u sovjetsko-jugoslovenskoj koprodukciji 1946, u režiji Abrama Roma i Eduarda Tisea. "Da nije došlo do sukoba sa Sovjetskim Savezom", kaže Momo Cvijović, "taj film bi danas slovio za prvi dugometražni igrani film u istoriji posleratne Jugoslavije. Ali, Tito nije voleo ovaj film i zbog toga je on bio u bunkeru do početka devedesetih godina. Kao razlozi su pominjani upečatljivija uloga Vjekoslava Afrića, koji u filmu glumi Dražu Mihailovića, neodoljiva sličnost vođe ustanka sa likom Staljina, dok neki smatraju da je 'Titu prekipelo kada u finalnoj sceni naši sugrađani nose mamutske slike druga Staljina, a one Maršalove jedva da su premašivale veličinu sličica za album Svetskog prvenstva u fudbalu'."

ZABRANJENI

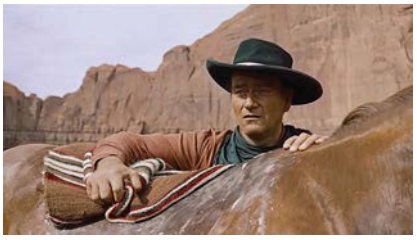
Tito je zabranio dva filma, i to obnarodovao na prijemu članova saveza filmskih radnika Jugoslavije 24. februara 1954.

NA REPERTOARU: Vjekoslav Afrić kao Draža Mihajlović, *U planinama Jugoslavije*, 1946.

***Tarzanova avantura u Njujorku*, r. Ričard Torp, 1942.**

***Tragači*, r. Džon Ford, 1956.**

***Goli u sedlu*, r. Denis Hoper, 1969.**

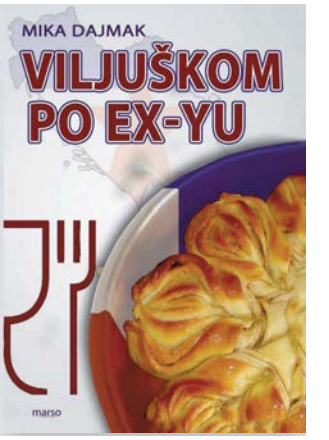
***Pakao u svemiru*, r. Luiđi Koci, 1978.**

godine u Beogradu: "Ja vam otvoreno kažem da su me dva filma prosto ogorčila i morao sam reći da se ti filmovi ne mogu prikazivati. Uzmite onaj film *Ciguli Miguli* (Branka Marjanovića iz 1952, *op. nov.*) koji je bio politički neispravan. Nismo ga dozvolili. Za njegovu proizvodnju potrošilo se 47 miliona dinara, što je država platila. Sa *Hoja! Lero!* (Vjekoslava Afrića iz 1952, *op. nov.*) ispalo je isto tako. Ne bih htio da govorim kakav je koji film, ima i uspjelih stvari i vidi se izvjestan napredak. U Sloveniji imate *Vesnu* (Františeka Čapa iz 1953, *op. nov.*), koji nije naročit, ali je simpatičan film i dobro zanatski napravljen. U njemu je režija došla do izražaja."

Nije voleo filmove Crnog talasa, kritikovao ih je i poručivao da su štetni i politički nepodobni, ali, gledao je skoro sva najvažnija ostvarenja. Neka i po dva puta. Film *Biće skoro propast sveta* Aleksandra Popovića, koji je na Pulskom festivalu 1969. godine nagrađen Velikom bronzanom arenom, Tito je otvoreno kritikovao u razgovoru sa filmskim radnicima na Brionima. Rekao im je: "Ljutio sam se kada sam vidio kako se to završilo u Puli, da je, konkretno film koga ja smatram veoma negativnim za našu stvarnost *Biće skoro propast sveta*, predlagan za prvu nagradu... mene je to ogorčilo. Ja ne znam odakle je mogla da potekne pozitivna ocjena kad se zna da ga je naša javnost loše primila i da ga je francuska kritika nepovoljno ocijenila. Sjećam se da je jedan francuski filmski kritičar zapisao da pomenuti film daje netačnu sliku o Jugoslaviji, jer su stvarne društvene prilike potpuno drukčije. A vidite, kod nas prave takve filmove koji lažno prikazuju našu stvarnost. To je neka dekadentna pojava u shvatanjima šta je umjetnost, i uzela je prilično široke razmjere."

Na spisku filmova koje je Tito gledao, kako ocenjuje Tatomir Toroman, jedan od selektora filmskog programa, ima svega i svačega, pa i dosta onih koji su loši i bezvredni. "U tom carstvu lošeg bilo je i najgoreg – takozvanih treš filmova ili dela parakinematografije, kao i raznih uvrnutih filmova koji uživaju kultni status", kaže Toroman, i navodi neke koje je Tito gledao u svojoj osmoj deceniji. To su *Zelena opasnost* Kinđija Fukasakua, japanski film iz 1968, koji je na listama najgorih naučnofantastičnih filmova ikad snimljenih, zatim Karpenterova *Tamna zvezda*, hongkonški *Super Infra-men*, kao i *Pakao u svemiru* Luiđija Kocija iz 1978, koji je Tito gledao 1980. godine u bolesničkoj postelji. "Moglo bi se reći da čovek jednostavno nije imao ukusa. Ali ako se ima u vidu da je jedna od glavnih karakteristika takvih filmova transgresija – prekoračenje, kršenje normi i pravila, stvar postaje daleko zanimljivija", kaže Toroman, "jer ih on gleda kao neprikosnoveni vladar. Kao da je to uživanje u filmu bilo bekstvo od samog sebe, od uloge koju su mu sudbina i istorija podarile." ¶

SONJA ĆIRIĆ

Podsećanje na životne radosti

Mika Dajmak, poznat po kulinarskim TV emisijama i nebrojenim člancima o hrani i vinu, dovoljno je mator da sada sintetizuje sva svoja iskustva i saznanja u glatko napisanoj i povremeno potresno romantičnoj knjizi *Viljuškom po ex-YU*

Ovo više nije ono "Al' se nekad dobro jelo" (mada se jedno poglavlje tako zove; neizbežno); ovo je otprilike "Al' se i dalje dobro jede" u zemljama nastalim iz bivše Jugoslavije – i u susednim zemljama. Mika Dajmak, poznat po kulinarskim TV emisijama i nebrojenim člancima o hrani i vinu, dovoljno je mator da sada sintetizuje sva svoja iskustva i saznanja u glatko napisanoj i povremeno potresno romantičnoj knjizi *Viljuškom po ex-YU*.

Pre svega, kako sam kaže, tema nikakve veze nema sa "jugonostalgijom" – šta god to značilo (više nisam siguran znači li bilo šta osim bolje prošlosti). Čovek je jednostavno ceo život proveo putujući, jedući i pijući po bivšoj državi i njenim susednim zemljama. To se, znate, tada radilo kao sasvim normalno, ako verujete na reč Miki i meni. Danas je drugačije. Eto, na primer, naša drugarica Dražana iz Sarajeva jednom je naručila u Zagrebu kiselu vodu, pa se konobar brecnuo na nju da se hrvatski veli mineralna, a ne kisela. Kad je naručivala hranu, tražila je "mineralni kupus" od istog konobara. Danas je, Bogu hvala, toga sve manje, ali vidite o čemu je reč.

Dakle, Mika Dajmak je poređao sve bivše republike i pokrajine, njih osam, plus susedne države: Austriju, Italiju, Mađarsku, Rumuniju, Bugarsku, Grčku i Albaniju. Sve to uz drage uspomene na hranu, piće i ljude i uz gomilu pratećih recepata, kao na kafanskom jelovniku: od hladnih predjela do napitaka i kolača. Tu je došlo do metodološke zbrke koja i nije strašna: spisak recepata nije poređan abecednim ili barem azbučnim redom, već po jelovničkim kategorijama. To ga, međutim, čini zanimljivijim za čitanje: svako malo prisetite se nečega što ste zaboravili.

Uz svaku federalnu jedinicu i njoj susedne zemlje sledi probrani jelovnik, karakterističan za te kulture. Recepti su – po Mikinom običaju – duhovito napisani i precizni. Tu sad imam još jednu primedbu: Mika, podlegavši, plašim se, "novokuhinjskim" (*nouvelle cuisine*) predrasudama, stavlja jedan čen belog luka tamo gde ide cela glavica. Ako hoćete dobro da jedete, budite spremni da nekome smrdite na beli luk; ko ga jebe, uostalom. Druga predrasuda je ona prema *McDonaldsu*: mislim da je i tu pomodnost u pitanju; ima ko voli *Big Mac*, kao ja, ima i ko ne voli; ovo je ipak slobodna zemlja.

Atribucije recepata su uglavnom korektne (uključujući i moju malenkost), ali je propustio da "štrucu prasicu" pripiše autorki, gđi. Vukosavi Tagirov koja je tu poslasticu dovela do savršenstva. I poslednja primedba odnosi se na iritantni običaj, uvezen spolja, da se crno vino naziva "crveno". Ima kome je to *vin rouge, red wine, vino rosso, vino rojo* itd; nama je crno. Treba li da čuveni crmnički crnjak zovemo "crvenjak"? Nikad! Dobro: Sloba Antonić bi ga nazvao "rujno" vino, kad već decu oblači u "ruho"; može i tako. Uostalom, zašto se bela vina ne zovu "žuta" vina? Bela sigurno nisu.

Primedbe na stranu (a nisu ni važne – osim belog luka!), knjiga je nadahnjujuća, vesela i povremeno s pravom tužna. Nadahnuće postoji za one koji u današnje vreme nešto i kuvaju. Znam da su takvi uglavnom konzervativno nastrojeni i najradije kuvaju ono što znaju da umeju dobro da spreme; ipak, malo raznovrstnosti dobro dođe, a recepti koje je Mika godinama skupljao i beležio svakako su raznovrsni.

Svestan da je svaka indicija na "jugonostalgiju" u današnje vreme opasna, Mika se ne predaje i za svaku su pohvalu uvod i epilog ove knjige. Mika lepo kaže da mu niko neće oduzeti prošlost, otadžbinu i sećanja, a kome to smeta, neka jede govna; ukratko. ¶

MILOŠ VASIĆ

Recept iz knjige

Štruca "prasica"

Bajat beli hleb – 1 vekna; mleko – 1 šolja; jaja – 5 komada; slanina – 100 gr; brašno – 2 kašike; peršunov list; biber; vegeta

Pošto je, zna se, gre'ota hleb bacati, nastala je i ova štruca (vekna) od bajatog hleba. Na stranu to što svaki, i lovački i suvi domaći, paprikaš bez "prasice" (što, uzgred, sa istoimenom životinjom nema nikakve veze) jednostavno – nije to.

Valja imati veknu odležalog belog hleba, odnosno istu količinu zemički ili kifli. Još i šolju mleka, pet svežih jaja i stotinak grama slanine.

Slanina se iseče na kockice pa proprži i ohladi, hleb se takođe iseče na kockice pa u vangli umeša s dve kašike brašna, slaninom, šoljom mleka i jajima. Začini se još i vezom seckanog peršunovog lista, biberom i vegetom.

Umuti se tako da ne bude ni pretvrdo ni premekano. Ako je previše gusto, razblažuje se mlekom, ako je pak previše retko zgušnjava se brašnom.

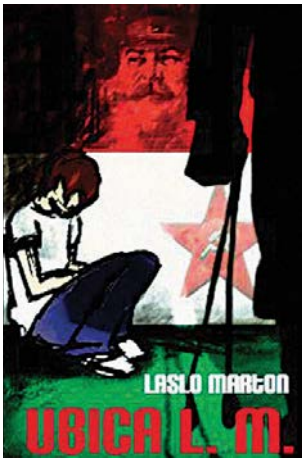
Na stolu za mešenje prostre se čista kuhinjska krpa, na njoj se formira rolat, sve se dobro uvije, uveže na krajevima i tako sa krpom kuva u velikoj šerpi, najmanje tri frtalja sata. Ne može da se prekuva, ali zato ako nije dovoljno kuvano može lako da se raspadne.

Kada je gotovo, izvadi se iz one ambalaže, pa oštrim nožem iseku se šnite što se služe uz paprikaš.

Priče o potčinjenosti

Laslo Marton: *Ubica L. M.*
preveo Marko Čudić
Levo krilo, Beograd 2014.

Do tada je Hoan mislio da je on on *i niko drugi do on sam. Mislio je da ga vole, da paze na njega i da će ga poštedeti. Sada je shvatio da je uzaludna sva ljubav, jer je ljubav osuđena na neuspeh. Uvideo je da je u zabludi svaki pas koji pomisli da je drugačiji od ostalih pasa. Greši svako ko misli da ima pravo na život samo zato što veselo maše repancetom.*

Ako nikada ranije niste čuli za Lasla Martona (rođ. 1959), znajte da delim vaše ne baš dično ignorantstvo. A radi se o vrlo afirmisanom mađarskom prozaiku srednje generacije, kojeg sada premijerno možemo da čitamo na srpskom zahvaljujući Marku Čudiću.

Ovo je važno, to jest, nije slučajno da spominjem prevodioca već u drugoj rečenici teksta: mladi Čudić, iako još relativno nevelikog opusa, već stiče laskav status pouzdanog vodiča kroz bespuća književnosti severnih suseda (dovoljno je setiti se da je prvi kod nas preveo jedan Krasnahorkaijev roman); to će reći da će svaki iole obavešten čitalac obratiti pažnju na knjigu koju je preveo M. Č., taman da mu je njen pisac potpuna nepoznanica.

Elem, ko je L. M.? Hm, koji L. M., onaj iz naslova ili onaj koji je napisao tog koji je u naslovu? Ili je to jedan te isti? Ne, to *nikada* nije jedan te isti, pa taman pisac i govorio "o sebi". Što Laslo Marton kanda i čini, ali to opet ne znači da je naslovni L. M. – on... Naprotiv, taj istoinicijalski dvonožac biće je kakvo ne biste voleli da sretnete (ni Marton nije voleo), mada takva bića ipak srećete: recimo, u vojsci. Pa bila ona Jugoslovenska narodna armija ili armada Narodne republike Mađarske. Komplikovano? Naravno da *izgleda* komplikovano, Marton je ipak neka vrsta postmoderniste, ali zapravo je sve "pod konac", baš kao u vojsci. I baš zato, hajde da, po uzoru na ljupki desetarski dril, krenemo ispočetka.

Ubica L. M. neobično je, žanrovski neuhvatljivo prozno ostvarenje: roman nije, a nije ni zbirka priča, u iole uobičajenom značenju. Knjiga od dvestotinak strana sastoji se od tri prozne celine (naslovna, *Uzbudljive ruševine* i *Osrednji zubar*) koje sasvim normalno funkcionišu kao zasebne celine, ali ih na nekom *sublimnom* nivou ipak sve povezuje i zaokružuje u celinu. Zato o njenoj žanrovskoj naravi ipak najbolje svedoči podnaslovna definicija, dakle ona koju je dao sam autor: "pripovesti iz jednog romana".

Eto nas opet na početku. O čemu se radi u tom romanu (koji to nije)? Autor i sam o tome eksplicitno zdvaja na nekolikim mestima, ali ovoliko je jasno: to su priče o nasilju nad ljudskom prirodom, i o potčinjavanju, to jest potčinjenosti, kao najčešćoj strategiji preživljavanja. Možda zvuči "dramatično", ali uopšte nije, jer malo je "tragedije" u ovih dvestotinak stranica, ako izuzmemo činjenicu da je sve to zajedno jedna velika čovekova tragedija... Naslovna priča reminiscencija je na davne dane služenja vojnog roka u komunističkoj, sovjetizovanoj Mađarskoj. Ako ste služili JNA kadar, to vam je sve to isto, samo još gore i brutalnije. Hiperprodukcija besmisla, ritualizovana okrutnost, plebejski galgenhumor, čizma u lice koja povremeno prestaje da bude metafora. A iznad svega: ogromno, preogromno traćenje vašeg životnog vremena. Stilski je to negde "najkonvencionalniji" deo knjige, takoreći suvi, brutalni realizam, mada i on začinjen metaliterarim ispadima koji će u trećoj priči doživeti apoteozu. Okej, može se sve to zajedno čitati i kao priča "o totalitarizmu", ali mnogo je to, mnogo složenije od nekakve smešno okasnele "disidentštine". Martonu je "narodna vojska" jedne propale okupirane tvorevine samo zgodan teatar okrutnosti u koji baca svoje "ljudiće" (kako je govorio Muharem Pervić; otkud li mi sad on?) da se koprcaju.

Druga priča, daleko najkraća, kao da je nekakav pomalo onirični intermeco: "tipična" mađarska porodica u osvit tranzicije putuje na more u susednu zemlju u kojoj besni građanski rat. Nema "stvarnih" toponima, ali lako prepoznajemo Hrvatsku i širi kontekst umiruće SFRJ. Njihov sin je malkice bizarno opsednut ruševinama drevnih tvrđava; u povratku kući, porodica lakomisleno kreće u unutrašnjost zemlje, baš tamo "gde se puca", u potragu za ruševinama iz predratnog turističkog bedekera. I šta onda bude, otmu ih i zakolju Jedni ili Drugi? Sve vuče na to, ali autor odluči – i to nam saopšti – da im se neće dogoditi ništa strašno, i da će se srećno vratiti kući; što opet ne znači da sve to neće otvoriti neke pukotine u njima, u koje bi onda moglo da se naseli ko zna šta...

Osrednji zubar na stotinak strana ševrda kroz tragikomične ljudske sudbine, ponačešće junaka sapetih i neostvarenih u nečemu za šta su voleli misliti da je agens njihove ljudske realizacije, onemogućene sponama porodičnih, klasnih, psiholoških, seksualnih i raznih drugih stega, a sve u Mađarskoj – mada bi, sa folklornim različicama, moglo biti i bilo gde drugde, a ovde naročito – od vremena socijalizma pa do danas. Marton počne da nam izlaže jednu ljudsku sudbinu, i taman kad pomislimo da je ovo "priča o njoj", on pređe na drugu, pa na treću, pa se malo vrati gde je bio, pa krene negde sasvim drugde... Idealno za nečitljivi galimatijas, osim što uopšte nije; štaviše, što se razobručenije poigrava tzv. horizontom čitaočevog očekivanja, to je bolji.

Pa dobro, ali *ko* je na kraju taj ubica L. M., i je li stvarno nekoga ubio? Bolje vam je da ne znate, a da je ubio – ubio je. Nije to njemu ništa. Kao ni Laslu Martonu da te provoza kroz ovih dvestotinak strana tako da se, još ošamućen, pitaš: šta ovo bi? Ali pouzdano znaš da hoćeš još. ¶

TEOFIL PANČIĆ

Bluz trgovačkog putnika

Herbie Hancock, Sava centar, Beograd, 27. XI 2014.

foto Samir Delić

Da se ovaj koncert dogodio mesec dana ranije, mogao je biti deo XXX Beogradskog jazz festivala. I bio bi naslabiji njegov deo. Herbi Henkok je u Beogradu gostovao i '88 (na pomenutom festivalu) i jeseni '99. (album/turneja *Gershwin's World*). Sada je plakatiran kao momčić-starčić, s više od pola veka vanredno uspešne karijere zaokružene memoarima, dokumentarcima, i uveliko u fazi prepakivanja u još komercijalnije formate, omaže, duete itd. Dug put od pijanističkog čuda od deteta (r. '40. u Čikagu; s 11 godina uz simfo-orkestar), zavidnog uzleta u džez ranih '60-ih, i članstva u jednoj od najjačih i najvažnijih grupa Majlsa Dejvisa (tzv. Drugi veliki kvintet), preko značajnih solo-albuma, afričkih korena i '70-ih definisanja fanka na čelu Headhuntersa, omogućio mu je da potom kešira razgradnjom dotad fuzionisanog. Posle hard i post bapa, recikliranje počinje petorkom V.S.O.P. gde Fredi Habard ne samo muzički nije mogao da nadoknadi Majlsovo odsustvo. Inovativnost već potvrđenu (od Majlsa podstaknutim) instaliranjem električnih klavijatura u moderni džez, HH strastveno je nastavio sintisajzerima, da bi '83. tehno-hitom *Rockit* i albumom *Future Shock* još jednom zadužio crnu muziku, konkretno hip-hop/brejkdens i skreč. No, taj nadir njegove karijere je već mnogo više MTV nego bilo šta drugo.

Malo je ko u popularnoj muzici, a posebno u džezu sam ostvario toliko i kvalitetnog i komercijalnog kao HH, ali je i njega 'progutalo' potonje. Džezu se ponekad vraćao, najbolje kroz muziku za film *Round Midnight* (Oskar '86; inače je i autor skora za Antonionijev *Blow Up*, '66), i sve ređe skretao pažnju kao kompozitor. Više je doprineo kao UNESCOV ambasador dobre volje, uspostavljajući međunarodni dan džeza (30. april). Konceptualno-zvezdani album *River: The Joni Letters* 2007. s obradama pesama Džoni Mičel bio je povod njegovog turnejskog programa *River Of Possibilities* ("Vreme" 919). Već tada u postavi su mu bili zapadnoafrički gitarista Lionel L(o)ueke (r. '73, Benin) i izvikani bubnjar Vini Kolajuta (Vinnie Colaiuta), a nama je ovog puta stigao u kvartetu s basistom Džejmsom (James) Genusom, saradnikom veličina od H. Silvera do Daft Punk. Sava centar pristojno je popunilo oko 3000 ljubitelja (ulaznice 1990-6590 d.) i bilo oduševljeno sve vreme.

Posle akademske četvrtine daveža, do neprepoznatljivosti razgažen je Herbijev komercijalni prvenac i kroz obrade uticaj na latino-džez *Watermelon Man*, s njegovog debi LP-ja *Takin' Off* iz '62. Više od sata svedočili smo uglavnom sviranju na prazno, virtuoznim ali jalovim deonicama pa i ponekom nepreciznom unisu. Luekeova solo gitar/vokalna tačka takođe se izlizala, potvrđujući da ni izvorna originalnost ne opstaje neoštećena u sveopštem tezgarenju. Dipl. elektroinženjer i strastveni ljubitelj IT-džidžabidža, HH kao da je ceo svoj kućni studio poneo na turneju, uigravajući kompjuterizovane izvore zvuka dok su mu na pozornici dokono stajali neki od – prema njegovim rečima – najsposobnijih muzikanata. Vrhunac besmisla bilo je drndanje vokodera za izrazito ne-vokalnu muziku, a vrckanje kejtarom (lako nosive klavijature za na rame, radi gitarističkog pozeraja) ubeđuje da HH zapravo radi kao putujući prodavac sviračke elektronike.

Nešto malo kolektivnog muziciranja profunkcionisalo je mešanjem akorda Herbijevog standarda *Cantaloupe Island*, da bi drugi sat dokusurio bis *Chameleon*. Kako to neretko biva s onima koji 'mogu da sviraju sve' – isporučuju nam 'može im se', a HH i njegovi saradnici su među hiljadama takvih. Tek poređenja radi, da ne mislite da su nekadašnji velikani džez-roka/fuzije i sl. obavezno u kreativnoj propasti, podsetiću Vas i na neke od Henkokovih ispisnika iz legendarne Majlsove postave s *In A Silent Way*: ovde često gostujući umetnik ranije poznat kao MekLaflin – gitarista Džon MekLoklin (John McLaughlin) sa svojim besmislenim 4th Dimension, i u Beogradu jednom u 30 godina ugošćen i po izvanrednom nastupu zapamćen saksofonista Vejn Šorter (Wayne Shorter), na BJF 2010.

Sva sreća, ne samerava se džez prema Herbiju. ¶

DRAGAN KREMER

DRAGAN ILIĆ

Jue Minđun, *The Execution*, 1995.

Provokacija

Nekoliko puta sam kao tinejdžer popio batine jer sam osamdesetih godina u Bosni bio panker. Situacije su bile manje-više slične – u klubu ili na ulici ti priđe par jalijaša (siledžija) i zapovednički naredi: "Skidaj bedžove!" Ponekad rasprava nije bila na nivou muzičkog fašizma, ali je uvek uvod u frku bila replika, ili retoričko pitanje: "Je l' ti to provociraš?"

Provokacijom se smatrao moj izgled, moj muzički ukus, cinični pogled, ili jednostavno prisustvo. Ovom pedagoškom metodom sam naučio logiku provokacije. Ponekad je provokacija bila mnogo perfidnija, u vidu klinca koji te udari pa pobegne kod mangupa, koji onda imaju legitiman razlog da te prebiju. Drugi put tuča može da se zakuva tako što ti pljunu devojku – pa si doveden u izbor između viteštva i batina. Jebiga, batine.

Sve ovo me dobro pripremilo da razumem provokaciju kao model u međuljudskim odnosima. Treba takođe reći da sam živeo u multikulturalnoj sredini gde se bratstvo i jedinstvo branilo najdoslednije i politički najkorektnije sve do građanskog rata – koji je bio najkrvaviji.

Poslednjih nedelja, u javnosti i medijima, provokacija je postala dominantan oblik komunikacije. Ona je tu dospela, opet po starom običaju, iz političke sfere. Podsetimo se samo liste provokacija koje su obeležile naš odnos sa komšijama proteklih meseci

Poslednjih nedelja, u javnosti i medijima, provokacija je postala dominantan oblik komunikacije. Ona je tu dospela, opet po starom običaju, iz političke sfere.

Podsetimo se samo liste provokacija koje su obeležile naš odnos sa komšijama proteklih meseci. Pred izbore za nacionalna veća, u Novom Pazaru održan je defile momaka u zelenim uniformama, sa fesovima i bošnjačkim zastavama. Muftija je događaj opisao gotovo kao dramski kostimirani performans, a reakcije su gurnute pod tepih.

U Vukovaru su prema Zakonu o upotrebi manjinskog pisma prvo postavljene, a zatim sistematski polupane table sa dvojezičnim natpisima. Za ondašnje Hrvate je bila neprihvatljiva pojava ćirilice.

Ministar Vulin je u nekoliko navrata definisan kao provokator kada se pojavljivao na Kosovu u crnoj policijskoj uniformi.

Zastava velike Albanije na fudbalskoj utakmici opisana je kao provokacija koja nas je ponizila, baš kao i pominjanje Kosova za vreme posete premijera Albanije Edija Rame Beogradu. Ovde je provokacija dobila i svoj logični nastavak, ili pretpostavljenu nameru – poniženje, koje se uzima kao viši stepen nervoze. Posebno je, navodno, poniženje izazvala činjenica da je dron lansiran sa – crkve!

A onda se iz Haga vratio kralj političke provokacije, doktor demagogije lično, Vojislav Šešelj, i u trenu je Balkan počeo da igra poznatu igru provokacija-reakcija-poniženje-prekid komunikacija! Šešelj je provokacija za Hag, za Vladu, za Hrvate, koji onda počinju međusobno da se provociraju, pa za Vulina, koji provocira Amerikance, koji provociraju ceo svet. Šešelj je isprovocirao i Bošnjake, koje je već isprovocirao krst posvećen srpskim žrtvama u Sarajevu, tako da se plamen opet zapalio.

Da se razumemo, nije Šešelj toliko uticajan, tu je naša vlada u pravu, ovaj požar je mogao da nastane samo ako nikada nije bio ni ugašen. Problemi su samo gurnuti pod tepih, Šešelj je samo raspirio žar koji je već buktao.

Na fudbalskim stadionima, recimo u Pazaru, ponovo se pominje Žuta kuća, u Istanbulu je stradao navijač Zvezde, a poslate su poruke mržnje sa pitanjem – ko je sve sledeći na listi za ubijanje.

Kako se onda izlazi na kraj sa provokacijom?

Ako se ona prihvati kao oblik političke komunikacije, čak i kada je nametnuta, onda ste praktično već sa obe noge ušli u arenu. Premijer je veoma žestoko, emocionalno i često pominjao tu reč, naročito u odnosima sa Albancima i Hrvatima – provokacija. Provokacija u sebi sadrži opasnu premisu za formiranje stava i formulisanje odgovora. Provokacija po sebi ne mora biti fizički bolna ili uništavajuća – ona je po pravilu simbolički čin. Mudri političari će uvek pronaći način da provokaciju ignorišu. Ukoliko ste se "upecali", vi težinu provokacije procenjujete prema individualnom sudu, koji je subjektivan. Za nekog je dovoljno da vidi dres druge boje i spreman je da ubije. Neko će drugačiji dres videti kao "uvredu i poniženje", dok sam, recimo, ja prema drugačijem dresu potpuno indiferentan. Tokom reakcije na provokaciju odgovor nikada nije u skladu sa povodom – dron ne može biti povod da nekom razbijete glavu, ćirilična tabla ne znači novu Ovčaru, ali svi koji potpiruju vatru znaju da ova spirala veoma lako dobije ozbiljne razmere.

Drugi element važan za razumevanje logike provokacije je – personalizovana vlast umesto institucije. Kada težinu provokacije određuje Premijer, onda smo prepušteni subjektivnoj skali, emocionalnom stanju, kulturnom okviru, obrazovanju jednog čoveka. Kada reaguju institucije, onda se potvrđuje ona narodna da je više glava pametnije od jedne, samo kod nas reč ministarstva uopšte nema ni delić težine jedne opaske tokom Premijerove konferencije za novinare.

Ah, da, neobično važna činjenica, pomalo tužna, važna je za one koji se lako daju isprovocirati. Po pravilu, takve osobe nemaju nimalo smisla za humor! Nikada neće shvatiti zezanje, pa ih taj osećaj isključenosti dodatno frustrira.

Ovom prilikom se unapred izvinjavam svima koji će ovaj tekst shvatiti kao provokaciju ili uvredu, al bedžove ne skidam! ¶

Surovo buđenje iz

Učestala ubistva crnih građana od strane policije digla su Ameriku na noge, nakon što se pokazalo da američka pravda nije slepa, već se rukovodi belom i crnom bojom kože policajaca i njihovih žrtava. Ponovo se otvara pitanje rasizma u savremenom američkom društvu, koji nije tako lako prepoznati kao u vreme dok su pripadnici Kju Kluks klana palili krstove ispred kuća crnaca

Detroitu, Harlemu i Los Anđelesu, toponimima koji su u američkoj istoriji upisani masnim slovima kao poprišta nereda izazvanih revoltom zbog maltretiranja Afroamerikanaca od strane policije, pridružilo se i predgrađe Sent Luisa – Ferguson.

Prošlog ponedeljka, nakon što je velika porota odlučila da beli policajac Daren Vilson nije kriv za ubistvo crnog tinejdžera Majkla Brauna koje se dogodilo 9. avgusta ove godine, hiljade nezadovoljnih je izašlo na ulice i svoje nezadovoljstvo demonstriralo nasiljem, paljevinom zgrada i (policijskih) automobila. Protesti su se ubrzo proširili na Boston, Njujork, Los Anđeles, Dalas, Atlantu i mnoge druge gradove u, doduše, mirnijem tonu. Demonstrantima koji su ustali protiv epidemije policijske brutalnosti nisu smetale ni niske temperature ni to što su verovatno mnogi od njih preskočili ćuretinu za Dan zahvalnosti.

Dan pre nego što su počeli neredi u Fergusonu, umro je i dvanaestogodišnji Tamir Rajs iz Klivlenda. Policija je u njega pucala dok je u ruci držao pištolj igračku. Od tada do danas dogodilo se sledeće: pohapšeno je nekoliko stotina demonstranata; čovek koji je sve izazvao, Daren Vilson, dao je otkaz u policiji sa obrazloženjem da "iako ima čistu savest, jednostavno ne može da se vrati na radno mesto s obzirom na ogorčenost koju je izazvao čitav slučaj"; gradonačelnik Fergusona Džejms Nouls je izjavio da su okrug Sent Luis u Fergusonu i Vilson prekinuli sve odnose i da ovaj neće dobiti nikakva novčana sredstva nakon što je dao otkaz, a (prvi crni) predsednik Sjedinjenih Američkih Država Barak Obama je prošlog ponedeljka zaključio da je policiji potrebna bolja obuka kako bi se slični slučajevi sprečili u budućnosti i zatražio da se u to ime odvoji 263 miliona dolara.

Ispostavilo se, dakle, da uprkos zapanjujućem progresu u rasnim odnosima – izbor i reizbor Baraka Obame za predsednika SAD najbolje govori u prilog tome – Sjedinjene Države i dalje gaje duboko ukorenjen rasizam koji povremeno uznemiri kompletnu javnost, ponekad sa dramatičnim posledicama, kao što je sada slučaj. Ono što se dogodilo pre desetak dana u Fergusonu zakuvano je još letos.

američkog sna

NASILJEM NA NASILJE: Demonstracije u Fergusonu
fotografije: AP Photo

EPIDEMIJA BRUTALNOSTI

Pre nego što je Vilson upucao Majkla Brauna, koji je prema izjavama očevidaca u trenutku dok je ovaj u njega ispaljivao šest hitaca, držao ruke uvis, desila su se dva slična događaja. Prvi, 17. jula u Njujorku, kada je čak šestoro policajaca odlučilo da se pozabavi čovekom po imenu Erik Garner, pošto je navodno bez dozvole prodavao cigarete na ulici. Jedan od prolaznika je svojim telefonom zabeležio trenutak u kome policajac Daniel Pantaleo tamnoputom Garneru "stavlja kragnu", usled čega čovek pada na zemlju i nekoliko puta izgovara rečenicu: "Ne mogu da dišem." Garner, inače astmatičar i otac šestoro dece, umire ubrzo nakon tog okršaja.

Par nedelja kasnije, 5. avgusta u Biverkriku, Ohajo, u Volmartu je ubijen Džon Kraford. Policija je na mesto događaja došla nakon dojave da crni muškarac vitla oružjem. Ispostavilo se da je Kraford u ruci držao vazdušnu pušku koju je podigao sa police te iste radnje, jer se u dotičnoj prodaje oružje. Njegova krivica je bila u tome što je uzeo pušku koja je bila otpakovana. Sud je odlučio da policajac koji je pucao u Kraforda nije kriv.

Samo dva dana nakon ubistva Majkla Brauna u Fergusonu, u Los Anđelesu je ubijen dvadesetpetogodišnji Ezel Ford. Policija je tvrdila da je Ford napao jednog od njih nakon što su mu zaustavili auto. Ostali svedoci kažu da se nije opirao hapšenju i da je ubijen dok je ležao na zemlji, nasred ulice.

Iako ne postoje dokazi da policajci po automatizmu ispoljavaju brutalnost prema crnim sugrađanima, organizacije za zaštitu ljudskih prava se dugo unazad žale na postojanje rasnog profilisanja koje pretpostavlja da je rasna pripadnost manjinama glavni razlog za surovo postupanje prema njima. "Rasno profilisanje je sve učestaliji i sve teži oblik diskriminacije u SAD", kažu iz Američke građanske unije slobode. "Takva praksa stavlja mrlju na američku demokratiju i predstavlja uvredu za obećanu rasnu jednakost."

KLASNO-RASNE RAZLIKE

Amerika je vodila dugu bitku kako bi osigurala jednake mogućnosti i pravni tretman za potomke afričkih robova. Ipak, svakodnevica neumoljivo pokazuje da crni i beli Amerikanac ni u XXI veku nisu jednaki (vidi okvir "Crno-bela Amerika"), naročito kada se gledaju njihov imovinski i obrazovni status. Studije iz 2009. godine pokazuju da je domaćinstvo belaca tada vredelo u proseku 113.149 dolara dok je domaćinstvo prosečnog crnog građanina SAD procenjeno na tek 5.677 dolara. Kada je o obrazovanju reč, ustanovljeno je (bez mnogo iznenađenja) da postoji kontinuirani jaz između rezultata belih i crnih učenika nakon polaganja standardizovanih testova iz matematike i engleskog jezika.

Ove pedantno brušene razlike postoje decenijama, ali tek ponekad rezultiraju uličnim demonstracijama i protestima kao što je onaj nakon ubistva u Fergusonu.

Sa druge strane, rasno profilisanje i policijsko nasilje predstavljaju oblik nepravde koji je nemoguće ignorisati. To najbolje ilustruju slučajevi koji su se nizali poslednjih 80 godina.

Prva pobuna dogodila se u Harlemu 1935. godine. Sve je počelo glasinom da je policija ubila šesnaestogodišnjeg dečaka zbog krađe u prodavnici. Neredi su trajali dva dana.

Šezdesetih godina, u vreme kada su širom Amerike trajali građanski protesti, policajci nisu propuštali priliku da brutalno kažnjavaju Afroamerikance. Famozna serija protesta u Birmingemu, Alabama, 1963. koje je poveo Martin Luter King, dovela je do masovnih hapšenja i brutalnih napada demonstranata od strane policije. Identična surovost prema demonstrantima ispoljena je i u Selmu 1965. godine.

Dve godine kasnije, nakon nereda koji su izbili u Detroitu (pet dana haosa i 41 žrtva) predsednička komisija je zaključila da je krivac policijska agresija koja ide ruku podruku sa rasizmom i diskriminacijom.

Duhovi su se na izvesno vreme naizgled smirili, ali smrt Artura Mekdafija 1980. u pritvoru u Majamiju gde je završio zbog saobraćajnog prekršaja nije se mogla oprostiti. Pošto je jedan od policajaca svedočio da su Mekdafija ubile njegove kolege baterijskim lampama, a oni oslobođeni optužbi, ljudi su izašli na ulice i Liberti Siti je završio u plamenu.

Majami je ponovo goreo 1989, nakon što je policajac ubio motociklistu, a oslobađajuća presuda policajcima koji su snimljeni da tuku motoristu Rodnija Kinga »

Crno-bela Amerika

Podaci koje je objavio BBC, pozivajući se na informacije ministarstava rada i pravde Sjedinjenih Američkih Država, kao i magazina "Forbs", slikovito dočaravaju aktuelni sistem nejednakosti.

IMOVINSKO STANJE – U Sjedinjenim Američkim Državama postoji oko 500 belih i samo dvoje tamnoputih milijardera. Jedna je Opra VINFRI, drugi je Majkl Džordan.

OBRAZOVANJE – 9,8 odsto Afroamerikanaca starijih od 25 godina ima fakultetsku diplomu. Isto obrazovanje ima 14,4 odsto belaca.

SOCIJALNI ŽIVOT – 75 odsto belih Amerikanaca ima samo bele prijatelje, 65 odsto Afroamerikanaca se druži isključivo sa ljudima tamne boje kože.

ZAPOSLENOST – skoro 11 odsto crne populacije nije zaposleno, dok je nezaposlenih belaca jedva 5 odsto.

KRIMINAL – 37 odsto muških zatvorenika u SAD čine Afroamerikanci, a 32 odsto belci.

dovela je 1992. godine u Los Anđelesu do skandaloznih nemira u kojima je bilo čak 50 mrtvih.

I tada i sada društveni nemiri podsećaju mnoge crne Amerikance na vreme kada je nasilje (uključujući i nasilje od strane policije) korišćeno kao alat socijalnog i političkog zastrašivanja.

Crni politički lideri povezuju politički motivisano policijsko nasilje u prošlosti sa aktuelnim slučajevima potencijalnog rasnog profilisanja. Najveća razlika između nasilja u prošlosti i sadašnjih slučajeva je to što Afroamerikanci sada imaju mnogo veći politički uticaj nego tada, ako ništa drugo, imaju crnog predsednika. Mada, koliko im je to od koristi?

Ispostavilo se da čak i sa crnim predsednikom letnji slučajevi u Americi podgrevaju sumnju da je rasno profilisanje i dalje živo, da postoji od obale do obale i da će rasti sve dok policajci ispoljavaju nivo sile koji retko, gotovo nikada, ne primenjuju na predstavnike van crne zajednice.

KO JE OVDE RASISTA

Od trenutka kada su sudije u Fergusonu odlučile da ne okrive Darena Vilsona za ubistvo Majkla Brauna, rasizam je, očekivano, postao goruće pitanje u američkim medijima.

Posebno je zanimljiva diskusija koja se vodi na temu "rasizam bez rasista". Citirajući sociologa sa Univerziteta Djuk, Eduarda Bonila-Silvu, bloger CNN-a Džon Blejk je napisao: "Glavni problem danas nisu ljudi sa kukuljicama, već ljudi u odelima." Drugim rečima, ističe Blejk, što više građana veruje da se problem rasizma vrti oko Kju Kluks klana, manje njih je svesno činjenice da je rasna dominacija kolektivan proces i da su, hteli – ne hteli, svi uvučeni u tu igru. Blejk u svom tekstu razlikuje "tradicionalne rasiste" koji svoju mržnju i stavove otvoreno iskazuju na načine koje smo svi imali prilike da vidimo, što u filmovima, što na vestima, ali upozorava na kategoriju savremenih rasista koji nisu ni svesni predrasuda kojima se rukovode.

Upravo ova druga grupa, smatra on, omogućava rasizmu da diše punim plućima.

Bloger CNN-a dalje tvrdi da debata o rasizmu treba da ide u pravcu demistifikovanja tri fraze koje beli ljudi koji tvrde da nisu rasisti najčešće koriste kada se dotaknu rasne tematike. Te tri rečenice su: "Ja ne vidim boju", "Ja imam crne prijatelje" i "Ti to mene zoveš rasistom?"

Kao prvo, nauka, ističe Blejk, ima loše vesti za sve one koji tvrde da ne vide rasne razlike – istraživanja sprovedena u poslednjih 50 godina pokazuju da ljudi kod drugih i te kako vide ne samo boju kože, već i pol, status, čak i težinu i na osnovu toga (svesno ili ne) formiraju stavove.

Moć rasnih predrasuda potvrđuju brojne studije. Tako su, na primer, profesori sa Univerziteta u Čikagu svojevremeno napravili zanimljiv eksperiment. Na 1300 oglasa poslali su 5000 fiktivnih biografija. Svaka biografija je imala identične kvalifikacije, izuzev jedne stavke – imena "kandidata". Jednima su dodeljena "bela" imena (Brendon, na primer), a drugi su se zvali kao većina crnih građana Amerike (na primer, Džamal). Ispostavilo se da je na razgovor pozvano duplo više Brendona nego Džamala.

Slično je i u sportu. Hauvard J. Ros, autor knjige *Svakodnevne pristrasnosti*, naveo je primer studije sprovedene na Univerzitetu Brigam Jang koja je pokazala da bele sudije u košarci više faula izreknu crnim igračima, i obrnuto – da crne sudije više kažnjavaju belce. "Ljudska bića su konzistentno, rutinski i duboko pristrasna, a mnogi toga uopšte nisu ni svesni", smatra Ros.

Što se tiče pozivanja na prijateljstvo sa ljudima druge boje kože, Blejk insistira na tome da je reč o klasičnom samoobmanjivanju jer, kako tvrdi, većina (belih) ljudi rasizam smatra ličnim stavom, u smislu nečeg ružnog što jedna osoba kaže ili uradi drugoj. Međutim, rasizam i te kako može biti bezličan, proračunat i lišen zlobe. Dakle, nije stvar u tome što će neki policajac zaustaviti crnog tinejdžera jer mu ovaj izgleda sumnjivo, već je problem u sistemu koji je i druge naučio da imaju zazor prema crnoj zajednici. To se najbolje vidi u pozornosti i oprezu koji kod prodavaca izazivaju crne mušterije. Svi se sećamo kako je prošla Opra Vinfri u kupovini, i to u Švajcarskoj.

Blejk zapravo sve vreme konstatuje da mnogi ili odbijaju da priznaju da imaju predrasude ili toga jednostavno nisu svesni, a pomenuti Hauard Ros primećuje da "predrasude ne čine ljude nužno lošim, čine ih jednostavno – ljudima".

Oni koji su izašli na ulice u Fergusonu i drugim gradovima širom Amerike pokazali su da jesu ljudi, i to ljudi koje boli nepravda. Oni ne protestuju ni protiv belih sugrađana niti isključivo protiv tog jednog belog policajca. Oni protestuju protiv nepravde i nejednakosti koje zakamuflirane u sistemu omogućavaju belim ljudima da povređuju crne ljude. "Privilegija je kao kiseonik. Nisi je svestan dok ne nestane. Belci u Americi privilegije stiču rođenjem, a da li će ih braniti po cenu tuđe nejednakosti, zavisi samo od njih", piše "Vašington post", uz zaključak da to što je neko beo ne znači nužno i da će automatski da podrži ili da skoči u odbranu sistema nejednakosti. Izbor je, dakle, na pojedincu.

Od te slobode izbora, kako stvari stoje, zavisi i cena koju će Amerika zbog sve većeg jaza između američkog sna i veoma stvarne noćne more izazvane siromaštvom i rasizmom neizbežno morati da plati, jer očigledno pravda nije niti slepa niti daltonista. Naprotiv, u ovom trenutku i te kako razlikuje boje. ¶

JASMINA LAZIĆ

Gestovi dobre volje

JEDAN JE BOG: Papa Franja sa velikim muftijom Istanbula Rahmijem Jaranom i vaseljenskim patrijarhom Vartolomejom

foto FoNet/AP

Trodnevni boravak pape Franje u Turskoj mogao bi da se sažme u dve slike. Na jednoj, papa Franja se moli u Plavoj džamiji, zajedno sa velikim muftijom Istanbula. Oči su mu zatvorene, ruke skupljene. Muftijine ruke su ka nebu. Na drugoj, vaseljenski patrijarh Vartolomej blagosilja prvog čoveka Rimokatoličke crkve, dok ovaj saginje glavu pred njim

Ako u prvim mesecima svoje službe papa Franja nije mnogo putovao, sada to pošteno nadoknađuje. Njegova prošlonedeljna poseta Turskoj dolazi u vrlo osetljivom trenutku po raznim osnovama. Na granici Turske i Sirije, džihadisti terorističke organizacije Islamska država, Irak i Levant ratuju sa Kurdima. Više od milion i po izbeglica je prebeglo iz Sirije i Iraka u Tursku. Dok se kovanica "novi Hladni rat" već odomaćuje u medijima, nekadašnji saveznik Sjedinjenih Američkih Država, turski predsednik Erdogan, zaoštrava svoje odnose sa Zapadom (tačaka spoticanja ima dosta) i priklanja se Rusiji. Baš nakon što je papa Franja otišao, u Ankaru je stigao ruski predsednik Vladimir Putin. U trenutku pisanja ovog članka stigla je vest, hladan tuš za ovdašnju javnost, da su Rusi i Turci potpisali memorandum za gasovod do Turske. Predsednik Turske poslednjih nedelja koristi svaku priliku da iskaže svoje nezadovoljstvo Zapadom (vidi okvir "Ko je otkrio Ameriku").

Posetu pape Franje obezbeđivalo je nekoliko hiljada policajaca, a katolički velikodostojnik je bio prvi zvanični gost u rezidenciji predsednika Erdogana. Samo mesto susreta je naišlo na pojedine kritike. Pre dolaska pape, turske arhitekte su pisale Vatikanu nadajući se da će on odbiti da ode u predsedničku rezidenciju koja ima 1000 soba i koja je, kako tvrde, ilegalno sagrađena na zaštićenom šumskom zemljištu. Već je do sada koštala preko 600 miliona dolara, a gradnji još nije kraj. Iako papa izjavljuje neretko da pohlepa može uništiti svet, kao gost se obično prilagođava pravilima koje postave domaćini. Strani novinari su pisali kako je papin meki glas odzvanjao u grandizonom okruženju, zapažajući kako je velik "kontrast između skromnog pape siromašnih" i pompe i luksuza usred kojeg se našao.

Tokom susreta, turski predsednik se, između ostalog, požalio na rastući trend islamofobije u svetu, kao i na zapadno žmurenje pred zločinama sirijskog predsednika Bašara al Asada. Papa je sa svoje strane naglasio da bi sve muslimanske vođe morale jasno da osude nasilje terorista, što bi pomoglo većini muslimana. Naravno, založio se za međureligijski dijalog tvrdeći da u borbi protiv fanatizma i fundamentalizma nije dovoljan samo militarni odgovor, već je »

neophodna "solidarnost svih vernika". Zahvalio se turskim vlastima za sve što čine za izbeglice.

BEZ GREŠKE

Kada je reč o religijskoj situaciji u Turskoj, broj pripadnika religijskih manjina je u poslednjih sto godina drastično smanjen, bilo da je reč o jevrejima ili hrišćanima. Broj hrišćana je u prethodnom veku od 20 odsto ukupne populacije došao na 0,2 procenta. Kada je reč o pravoslavnom stanovništvu, 1923 godine, u razmeni stanovništva između Turske i Grčke, više od milion Grka je nasilno isterano iz zemlje u kojoj su živeli – Turske, u – Grčku. U Istanbulu je mnogo njih ipak ostalo, ali je posle antigrčkog septembarskog pogroma 1955, i masovnog proterivanja devet godina kasnije, ta zajednica bila svedena na veoma mali broj. On se danas procenjuje na oko 3000 ljudi. Posle užasa koji su doživeli Aramejci 1915, od dva miliona koliko ih je tada živelo u Turskoj, sada u ovoj državi ima oko 50.000 pripadnika ove grupe.

Erdogan je doneo zakon kojim se vraća imovina ranije oduzeta hrišćanima, i dozvolio je hrišćansku veronauku u školama. Međutim, zamera mu se da sve intenzivnije insistiranje na islamskom identitetu Turske, uz podršku konzervativnih muslimanskih krugova u zemlji, stvara tešku atmosferu za druge religijske zajednice.

U toj napetoj atmosferi, papa Franja, kao četvrti papa koje je posetio Tursku je za razliku od svojih prethodnika nekako uspeo da ne učini niti jedan "kontroverzni gest". Papa Benedikt XVI je posetio Tursku 2006, ali je sve bilo nategnuto još od njegovog govora u kojem je nešto ranije citirao jednog vizantijskog cara – da je islam "zao i nehuman", a zamereno mu je i na stavu u Plavoj džamiji. Pre toga, papa Pavle VI je 1967. pao na kolena moleći se u Aja Sofiji, što je izazvalo veliko negodovanje u Turskoj jer je prekršio "sekularnu prirodu" Aja Sofije.

Pre nego što je ušao u Plavu džamiju, papa Franja je izuo cipele, a u samoj džamiji je proveo nekoliko minuta u tihoj molitvi, glave pognute u pravcu Meke zajedno sa velikim muftijom Istanbula Rahmijem Jaranom. Snimak pape u džamiji je, kažu, prikazan bezbroj puta na turskoj televiziji.

ČETVRTI SUSRET

Poslednji dan papa je proveo u pravoslavnoj crkvi Svetog Đorđa, na dvočasovnoj službi zajedno sa vaseljenskim patrijarhom Vartolomejom. Tu je ponovio, valjda svestan lošeg iskustva iz prošlosti i još živih strahova, da jedinstvo katolika i pravoslavnih ne znači žrtvovanje liturgijske i kulturne tradicije, potčinjavanje niti asimilaciju. "Katolička crkva ne namerava da nametne bilo kakve uslove", već je cilj zajednička vera. Susret dva crkvena velikodostojnika je četvrti po redu, a ako ni o čemu drugome, onda svakako govori o više nego srdačnom prijateljstvu između prvog čoveka Vatikana i patrijarha, prvog po časti u pravoslavnom svetu. U još jednoj zajedničkoj deklaraciji ponovo je izražena želja za jedinstvom, kao i zajednička briga zbog trenutne situacije u Iraku, Siriji i celom Bliskom istoku. Između ostalog se kaže da "inspirisani zajedničkim vrednostima i ojačani iskrenim bratskim osećanjima, muslimani i hrišćani su pozvani da delaju zajedno za dobro pravde, mira i poštovanja dostojanstva i prava svake osobe, posebno u onim područjima gde su živeli vekovima mirnim suživotom."

Nakon što je u maju ove godine papa poljubio ruku patrijarhu Vartolomeju, sada se i poklonio pred njim, sagnuo glavu i tražio blagoslov, na šta mu je patrijarh uzvratio celivom u glavu. S druge strane, patrijarh Vartolomej se u vrlo toplom obraćanju zapitao kako može opstati čovečanstvo kada mu prete sukobi, neprijateljstva, podele, često vođeni u Božje ime, naglasivši da Crkva mora da prigrli Drugog, stranca, pa čak i neprijatelja. Obraćajući se papi, nazvao ga je vesnikom ljubavi, pomirenja i mira", ne štedeći lepe reči za njegovo ekumensko delovanje, kao i za njega lično.

Odgovarajući na pitanje novinara za šta se molio u Plavoj džamiji, papa je odgovorio: "Molio sam se za Tursku, za muftiju, za sve, za sebe, a pre svega za mir." ¶

JELENA JORGAČEVIĆ

Ko je otkrio Ameriku

Papina poseta Turskoj došla je u trenutku kada ta država zahlađuje odnose sa Zapadom. Predsednik Turske Redžep Tajip Erdogan se čak i ne trudi da "prevede" svoje viđenje Zapada na neki iole diplomatski jezik. Nedavno je, na sastanku Stalnog komiteta za ekonomsku i poslovnu saradnju Organizacije islamske saradnje u Istanbulu, izjavio da bi islamske zemlje morale da budu ujedinjene i da rešavaju svoje problem bez uplitanja Zapada koji iz islamskih sukoba samo izvlači korist, tvrdeći da stranci žele da vide mrtvu muslimansku decu. "Otvoreno ću to reći, stranci vole naftu, zlato, dijamante i jeftinu radnu snagu islamskog sveta. Oni vole konflikte, borbe i svađe na Bliskom istoku. Verujte mi, oni nas ne vole (...) Oni izgledaju kao prijatelji, ali nam žele smrt i vole da vide kako naša deca umiru. Koliko dugo ćemo to podnositi?" Na kraju je kritikovao i zapadne medije zbog njihove reakcije na jednu od njegovih nedavnih izjava – da su muslimani otkrili Ameriku. Naime, on je izjavio da su muslimani stigli u Ameriku u dvanaestom veku, kao i da bi trebalo izgraditi džamiju na obali Kube, gde se ona i nalazila kada je navodno Kolumbo tu doplovio. Erdogan se pozvao na turskog naučnika Sezgina, koji predaje u Frankfurtu, koji je u svojoj knjizi izneo tezu da je Kolumbo imao mape Atlantskog okeana sa nekoliko ostrva koja su već bila ucrtana, a s obzirom na to da je arapsko-islamska kultura bila naprednija u astronomiji i geografiji oni su prvi stigli i do Amerike. Naravno, iza ovih Erdoganovih bavljenja naukom nalazi se druga poruka koju je, pre desetak dana, nekom drugom zgodom, izrekao – "kao predsednik svoje zemlje ja ne mogu da prihvatim da je naša civilizacija inferiorna u odnosu na druge civilizacije". Upitan zašto misli da ga mu se i turska javnost podsmeva zbog izjave o Americi, on je odgovorio: "Zato što oni ne veruju da bi Musliman učinio nešto tako... To je nedostatak samopouzdanja i verovanje u zapadne izvore kao da su sveti tekstovi." Erdogan te poruke upućuje svom glasačkom telu i ojačava podršku konzervativne struje. Na kraju, u politici, istorijski revizionizam se (zlo)upotrebljava kao uobičajeno "sredstvo borbe" i na Istoku i na Zapadu. I tu Erdogan nije izuzetak.

VREME USPEHA!

Klub dobrih poslovnih ideja

REDOVNI PODLISTAK NEDELJNIKA "VREME", IZLAZI SVAKOG PRVOG ČETVRTKA U MESECU

ERNS BODE, MESSER

Birokratija i apsurdni zakoni guše društveno odgovorno poslovanje

BOBAN MILOJKOVIĆ, PFIZER

U borbi protiv karcinoma svaki čovek je slučaj za sebe

SRĐAN POPOVIĆ, CARLSBERG

Ljudi biraju jednostavnost i kvalitet

Intervju: Srđan Popović, direktor marketinga Carlsberg Srbija

Ljudi biraju jednostavnost i kvalitet

O tržištu piva Srbije i njegovim promenama poslednjih godina, ukusu potrošača, brendovima, uvoznom *premium* pivu, nagradama za kvalitet i televizijskim reklamama

Od oktobra, Srđan Popović novi je direktor marketinga kompanije Carlsberg Srbija. S obzirom na to da je prethodno bio regionalni direktor marketinga u Imleku, gde je bio zaslužan za obnavljanje starih i stvaranje nekoliko novih brendova, prvo pitanje bilo je – kako stvoriti i održati brend?

"Ukoliko proizvod ispunjava osnovne karakteristike kvaliteta i dostupnosti, da bi postao 'brend' potrebno je da se razlikuje od ostalih sličnih proizvoda iz iste kategorije po emociji koju izaziva kod potrošača", kaže Popović u razgovoru za "Vreme". "Emotivna povezanost brenda i potrošača je neophodan uslov za razvoj brenda i vrednost koja brend čini jedinstvenim i uspešnim Ali i kada se ostvari ta emotivna veza, da bi se održao i napredovao, brend treba konstatno da se obnavlja, da nudi inovaciju i svežinu. LAV je izuzetno jak srpski brend koji ima veliku komunikacionu snagu, ali i čvrsto uporište među potrošačima. Ipak, kao i drugi brendovi, i LAV se mora prilagođavati promenama u društvu i trendovima na tržištu.

Na srpskom tržištu je poslednje dve godine vrlo prisutan trend 'okretanja tradiciji' i nekim starim vrednostima koje nikada ne prolaze. Čini se kao da su ljudi postali više nostalgični za nekim prošlim vremenima, nisu toliko željni agresivnih pristupa i komunikacije, već biraju jednostavnost, posvećenost i, naravno, kvalitet.

Ono što je u takvoj situaciji dobro je da LAV kao brend pomenute vrednosti već poseduje, pa usmeravanje komunikacije u tom smeru neće biti uočeno kao drastična promena, već će samo predstavljati razvoj jedne od vrednosnih komponenti brenda."

"VREME": Najveći brend Carlsberga u Srbiji je Lav pivo – brend koji se neprekidno proširuje novim, "mekšim" ukusima. Koje su aktivnosti predviđene u narednoj godini kada je reč o ovom brendu?

SRĐAN POPOVIĆ: Tržište piva je doživelo veliku transformaciju u poslednje dve godine. Takozvani mejnstrim segment, u koji spada i LAV brend, doživeo je pad na uštrb cenovno niskog segmenta, sa jedne strane, i premijum segmenata sa druge. Ovakve promene na tržištu izazvane su padom kupovne moći većine stanovništva, tako da se potrošači sve radije odlučuju za cenovno pristupačnije proizvode. Sa druge strane, postoje i oni potrošači koji su u mogućnosti da izdvoje određenu sumu novca za omiljene premijum brendove. Moram dodati da pomenuto ponašanje potrošača nije karakteristično samo za pivske brendove, već i za druge proizvode široke potrošnje.

Naš prevashodni zadatak kada je LAV u pitanju, jeste da u mejnstrim segmentu zadržimo jaku drugu poziciju i dodatno je učvrstimo. Mislim da je na tržištu već formirano mišljenje da je LAV predvodnik u inovacijama kada su domaći pivski brendovi u pitanju, počev od nove boce, različitih ukusa, pa do marketinške komunikacije, ali sledeće godine akcenat ipak neće biti na inovacijama, već na kvalitetnoj komunikaciji ka našoj primarnoj, kako mi u marketingu kažemo, *core* ciljnoj grupi.

Carlsberg uvozi nekoliko vrsta piva vrhunskog kvaliteta, poput Guinnessa, Kronenbourga i Grimbergena. U vezi sa ovim premijum segmentom, postavljaju se dva pitanja: hoće li Carlsberg dovesti još neko ovako zvučno ime u narednoj godini, i kada će (da li će ikad) u Srbiji moći da se napravi pivo makar približnog kvaliteta ovim nabrojanima?

Ono po čemu se kompanija Carlsberg izdvaja od ostalih pivskih kompanija u Srbiji je bogat asortiman istinski uvoznih piva i verujemo da nas to čini privlačnijim za saradnju našim kupcima, naročito u prodajnim mestima kao što su restorani, klubovi i kafići. Kao što sam ranije spomenuo, bez obzira na pad kupovne moći u Srbiji, premijum segment je u 2014. rastao, a učešće kompanije Carlsberg Srbija na tržištu jačalo je baš u ovom segmentu.

Kompanija konstantno preispituje mogućnosti uvoza novih pivskih brendova. Samo pre mesec dana u Srbiji smo počeli sa prodajom tamnog Budweiser Budvar piva, koje je vrlo brzo pronašlo svoju ciljnu grupu.

Kada je reč o proizvodnji različitih tipova premijum piva, proizvodnja takvih vrsta piva je finansijski zahtevnija, što utiče i na formiranje cene koju većina potrošača u Srbiji ipak nije spremna da plati. Uzimajući u obzir gore pomenuto, obimnija proizvodnja takvih brendova nije ekonomski opravdana, bar za sada.

Vaša kompanija je dobila specijalno priznanje "Najbolji među najboljima" u kategoriji velikih organizacija, koje je Fondacija za kulturu kvaliteta i izvrsnost ustanovila povodom obeležavanja ovogodišnje 20. jubilarne dodele "Oskara kvaliteta", jer je Carlsberg najbolje rangirana kompanija u 20 godina dodele ove nagrade. Šta se tačno boduje prilikom ovog rangiranja kompanija?

Moram istaći da je zaista velika čast dobiti Oskara, i to za kvalitet. Ono što ovu nagradu čini veoma značajnom je upravo način bodovanja, koji za rangiranje uvažava ne samo postojanje i primenu standarda kvaliteta već i njihov pozitivan uticaj na biznis i doprinos rastu poslovanja. Ono na šta smo mi posebno ponosni jeste činjenica da naša kompanija posluje po visokim

standardima kvaliteta, u svim procesima i segmentima poslovanja, ne samo u procesu proizvodnje. Carlsberg kompanija je globalno vrlo posvećena razvoju poslovne izvrsnosti, što je u celosti primenjeno i na našem tržištu, a ova nagrada je upravo dokaz za to.

Svedoci smo izuzetnog razvoja segmenta radlera i sajdera. Vaša kompanija na tom tržištu učestvuje sa Lav Twist i Somersby proizvodima. Šta vam govori navala na ovakve proizvode o promenama navika i ukusa potrošača?

Na uspeh brenda Somersby smo posebno ponosni, jer je njegovo lansiranje u stvari bilo uvođenje potpuno nove kategorije na tržište Srbije – sajdera, koji je odlično primljen od samog početka, doživeo je veliki uspeh, a sada je već ukus na koji su naši potrošači navikli i koji rado konzumiraju tokom cele godine. Somersby je apsolutno dominantan brend u ovoj kategoriji, tokom godina je razvio svoju grupu potrošača i ostvario stabilnost u prodaji uz blagi razvoj na godišnjem nivou.

Sa druge strane, kategorija radlera, u koju spada i naš LAV Twist, nakon "skoka" 2010. godine, kada je i predstavljena potrošačima, doživela je stagnaciju i blagi pad na tržištu. Ovaj trend se može objasniti time da kada se nešto novo pojavilo na tržištu, veliki deo, ne samo ljubitelja piva, želeo je da to proba, da bi se kasnije izdiferencirali samo oni potrošaču koji zaista vole da konzumiraju radler kao piće.

Kako ocenjujete celokupno tržište piva u Srbiji, koje su njegove glavne odlike?

Tokom poslednjih godina cela FMCG (*fast-moving consumer goods*) industrija je u opadanju, pa je i situacija sa tržištom piva slična. Prema podacima agencije za istraživanje tržišta AC Nielsen, tržište piva od 2012. godine opada u proseku devet odsto godišnje.

Kada bismo sumirali neke od glavnih odlika tržišta piva u 2014. godini, mogli bismo da kažemo da su tržište piva ove godine obeležili trajni trend pada kupovne moći stanovništva, klimatski smo imali izuzetno lošu godinu (što je posebno bitno za našu industriju koju odlikuje sezonalnost), a tu je i gore pomenuta transformacija tržišta sa velikim rastom segmenta "odgovarajuća vrednost za datu cenu".

Kao direktor marketinga, da li mislite da isuviše česte televizijske reklame mogu da imaju negativan efekat po prodaju piva? Svedoci smo da je neretko slučaj da kompanije baš i ne "pogode" TV reklamu, a onda je besomučno prikazuju.

Kada je oglašavanje u pitanju, primetno je da je u pivskoj industriji konkurentska "borba" vrlo izražena. U tom smislu, ulaganja u marketing i oglašavanje su veoma velika, i tokom godine se smenjuje i po nekoliko kampanja istih pivskih brendova.

Objašnjenje za to je da je naše tržište veoma dinamično i neophodna je stalna prisutnost kako bi se održala svest potrošača o samom brendu.

Nije uvek lako pogoditi emociju koja će na pravi način biti prihvaćena od strane krajnjih potrošača, i na tome naša profesija radi ozbiljno, ulažući u istraživanja tržišta i pomno prateći potrebe, navike i reakcije naših kupaca.

Svakako se dešava da neka kampanja bude manje uspešna nego što mi to očekujemo, ali je važna konstantna i konzistentna komunikacija, koja pre svega ne odstupa od onog što dati brend predstavlja.

S tim u vezi, zakon dozvoljava reklamiranje piva (i vina) u periodu od šest uveče do šest časova ujutru. Da li ste razmišljali o uticaju vaših TV reklama na maloletna lica? Ni deca od tri godine ne idu pre u krevet pre osam uveče, a kamoli stariji maloletnici.

Što se tiče sadržaja komunikacije, vrlo je važno napomenuti da naše reklame nisu namenjene maloletnim licima. Reklamna komunikacija je pažljivo usmerena ka našoj ciljnoj grupi, koju čine punoletni građani, a o tome vodimo računa kada planiramo sadržaj kampanje, kao i vreme oglašavanja, gde uvek poštujemo postojeće zakone koji regulišu ovu oblast. Dodatno, kao proizvođač alkohola, trudimo se da kroz različite aktivnosti edukujemo građane o štetnosti prekomerne konzumacije.

Ono što je karakteristično za pivo jeste da njegova umerena konzumacija može pozitivno uticati na zdravlje, ali to je činjenica koju proizvođači piva vrlo retko marketinški eksploatišu.

Birokratija i apsurdni zakoni guše svako, pa i društveno odgovorno poslovanje

"Postoji veoma snažna potreba jačanja saradnje nauke i privrede, čija važna komponenta treba da bude i podizanje nivoa svesti o značaju kontrole uticaja na životnu sredinu, kao i da vodeće firme treba da pomažu obrazovanje kao deo društveno odgovornog poslovanja"

Šta za jednu kompaniju znači društveno odgovorno poslovanje (*corporate social responsibility* – CSR)? Da li je izvodljivo da se od samih početaka pažnja pridaje i CSR-u, ili je neophodno da najpre kompanija "stasa" i poraste? O društveno odgovornom poslovanju za "Vreme" govori Ernst Bode, generalni direktor kompanije Messer Tehnogas.

ERNST BODE: Odgovorno ponašanje je sastavni deo naše Izjave o misiji još od nastanka Messer grupe i uvek je primenjivano u praksi u odnosu sa zaposlenima, poslovnim partnerima, društvenoj sferi, kao i u odnosu prema životnoj sredini. Postavili smo sebi relevantne ciljeve i ocenjujemo naše ponašanje u njihovom ostvarivanju.

Kako se pod terminom društveno odgovornog poslovanja ne podrazumeva samo filantropija, nego i učestvovanje u kreiranju bolje poslovne klime, edukovanje za deficitarna zanimanja, poboljšanje uslova na radu u cilju bolje zaštite na radu, i slično, Messer je pokrenuo svoju kampanju *Safety for Life* na nivou cele korporacije kako bi maksimalno podigao svest o važnosti zaštite na radu, o važnosti poštovanja propisa u cilju zaštite svakog zaposlenog i njihovih porodica. Takođe je koncipiran proces upravljanja koji se odnosi na društvena pitanja i pitanja životne sredine. Izveštavamo o progresu svake godine. Mi sve vreme nastojimo da radimo bolje, ne samo po pitanju naših aktivnosti u vezi sa održivošću i odgovornošću, nego i po pitanju izveštavanja o korporativnoj odgovornostii.

"VREME": Ranijih godina, Messer Tehnogas je posvećivao pažnju obrazovnim, zdravstvenim i sportskim temama kada je reč o CSR-u. Ove godine, kao i kod većine kompanija, fokus je bio na majskim poplavama. Kakvu pomoć je Messer Tehnogas dao područjima stradalim od poplava?

Kompanija Messer Tehnogas je od samog početka uvođenja vanredne situacije u Srbiji, već prvog vikenda, prateći obaveštenja kriznih štabova o potrebama u različitim delovima zemlje, uspela da doveze šleper flaširane vode iz Bugarske i uputi ga za Šabac, kao i iz Makedonije za Smederevsku Palanku. U saradnji sa domaćim proizvođačima, voda je dostavljana i Paraćinu i Svilajncu u više navrata, a pelene za bebe i mleko u prahu Centralnoj apoteci Kliničkog centra Srbije. Kompanija je takođe donirala više boca helijuma i medicinskog kiseonika MUP-u i Centralnoj apoteci.

Zaposleni u Messer Tehnogasu su kao svoj doprinos u pomoći ugroženima dali 10 odsto od jednomesečne plate, dok je sama kompanija uplatila još pet miliona dinara, a sav novac je uplaćen na račun Vlade Republike Srbije.

Nakon apela Messer Tehnogasa Messerovim kompanijama u Evropi za pomoć ugroženima iz poplavljenih područja, otvoren je namenski račun za njihove donacije. Odziv je bio trenutan i Messerove kompanije iz Makedonije, Albanije, Rumunije, Slovenije, Francuske, Hrvatske, Švajcarske su odmah poslale pomoć u novcu, konzerviranoj hrani, sredstvima za dezinfekciju, paročistačima, dok u drugim zemljama i dalje traju akcije prikupljanja. Na lokaciji Messera, u Krefeldu u Nemačkoj, zaposleni su pokrenuli akciju skupljanja pomoći i od građana ovog mesta. Novčane donacije zaposlenih su bile prosleđene Vladi Republike Srbije za dezinfekciju, saniranje i obnovu poplavljenih i porušenih kuća, kao i za podršku mnogim porodicama za njihov novi početak.

Messer Group je takođe donirao značajna sredstva i za pomoć ugroženima u Bosni i Hercegovini. Osim donacija koje su realizovane preko Messer Tehnogasa, od strane Messerovih kompanija širom sveta upućeno je i dosta pomoći direktno na Crveni krst Srbije i Bosne i Hercegovine.

Uz pretpostavku da sledeće godine neće biti tako katastrofalnih nepogoda, imate li plan o društveno odgovornom poslovanju za 2015? Koje će oblasti biti u fokusu?

Messer Tehnogas godinama podržava Mašinski fakultet u Beogradu u vidu donacija, stipendija i sponzorstava. U 2013. godini je na našu inicijativu otvoreno novo odeljenje za zavarivanje i zavarene konstrukcije. Naša kompanija je obezbedila značajne elemente opreme, a dodatno, studenti za svoj rad mogu da koriste našu radionicu za reparaturno zavarivanje i zaštitu metalnih površina – Castolab. Predstavnici kompanije su takođe uzeli učešće u programu obrazovanja držanjem predavanja i prezentacija. Studenti druge godine imaju priliku jednom godišnje da provedu neko vreme u Messerovoj firmi u Srbiji. Zbog ovog

angažovanja smo odlikovani plaketom časti zbog doprinosa fakultetu i svakako ćemo nastaviti sa ovakvom praksom i naredne godine.

Takođe imamo veoma uspešnu saradnju sa Fakultetom za fizičku hemiju u zajedničkim naučnorazvojnim, istraživačkim i stručnim projektima, organizovanju seminara i kurseva inovacije znanja, pružamo podršku studentima Hemijskog fakulteta, a u toku je zajednički projekt razvoja ugljovodoničnih gasnih smeša. Postoji veoma snažna potreba jačanja saradnje nauke i privrede, čija važna komponenta treba da bude i podizanje nivoa svesti o značaju kontrole uticaja na životnu sredinu, kao i da vodeće firme treba da pomažu obrazovanje kao deo društveno odgovornog poslovanja.

Osim toga, zaštita životne sredine i efikasna upotreba energije bitni su ciljevi za Messer. Sa ciljem da održimo izvore i smanjimo troškove, upravljanje energijom je proces koji je u toku, sa našim stalnim fokusom na kontinuiranom poboljšanju energetske efikasnosti.

Da bi se optimizovao ovaj proces u našoj kompaniji, mi takođe pokušavamo da osposobimo naše kupce da rade na održivi način koji je efektivan po pitanju troškova i očuvanja životne sredine.

Kako Messer Tehnogas bira oblasti u društvu kojima treba pomoći?

Messer Tehnogas je 2008. godine, u saradnji sa Ministarstvom prosvete, pokrenuo osnivanje obrazovnog profila u srednjim mašinskim školama: mašinski tehničar za reparaturu u području rada mašinstvo i obrada metala, jer se pokazao deficit ovog kadra. U tu svrhu smo dali donaciju u vrednosti od 30.000 evra za opremanje srednjih mašinskih škola za kvalitetno izvođenje nastave, kao i za opremanje laboratorija za stručnu praksu. Svake godine u saradnji sa Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije i Mašinskim fakultetom Univerziteta u Beogradu držimo stručne seminare i obuke širom Srbije za profesore ovih smerova. Slušamo predloge društvenih zajednica ili našeg poslovnog okruženja i reagujemo u skladu sa vremenom, mogućnostima i potrebama. Često inicijative dolaze i od samih zaposlenih zajedno sa konkretnim predlozima kako u tome učestvovati, kao što je to bio slučaj sa akcijama poput Bitka za bebe.

U januaru ove godine u dnevnom listu "Blic" ubrojani ste među najuticajnijih 30 stranaca u Srbiji. Koliko status kompanije i ljudi koji je vode utiče na društveno odgovorno poslovanje? Koliko se uopšte u medijima daje na značaju ovoj vrsti poslovnih aktivnosti i koliko je CSR rasprostranjen među kompanijama u Srbiji?

Kao član raznih institucija, između ostalog i NALED-a, u čijem sam upravnom odboru, mogu reći da se zaista pridaje mnogo važnosti. NALED je organizacija čije su aktivnosti usmerene na aktivno učešće privrede u pravnim reformama kao i promociju investicija i podršku privredi. U nastojanju da Vladi Republike Srbije damo preporuke sa aspekta privrednika za otklanjanje administrativnih prepreka poslovanju, reformu propisa, ažurnost sprovođenja zakona i ostale postojeće probleme, napravljen je Regulatorni indeks Srbije, kojim su ocenjivana ministarstva za različite oblasti rada.

Takođe, iako u Srbiji ima mnogo kompanija koje su zaista veoma aktivne u oblasti društvene odgovornosti, mislim da mediji ne daju dovoljno značaja vestima iz CSR-a, naprotiv, stiče se utisak da dobre vesti i inspirativni projekti nisu dovoljno zanimljivi da bi bili na naslovnoj strani nekih novina. Dešava se da neki projekat koji je važan za bolju privrednu klimu, za lakše poslovanje, za razvoj lokalne zajednice prođe sasvim neopaženo ili čak bez ijednog osvrta na njega u medijima, jer je naslovnu stranu dobila neka senzacionalno loša vest. Mislim da su takve pojave loše i da veoma unazađuju društvo, nauku, uništavaju kreativnost, perspektivu i dobre ideje za razvoj boljeg, efikasnijeg i društveno korisnijeg poslovanja.

FOTO: Đorđe Popović

Po vašem mišljenju, da li država treba na neki način da se ponaša drugačije prema kompanijama sa izraženom društvenom odgovornošću, u odnosu na one kompanije koje ne posluju odgovorno (ali u skladu sa zakonom)?

Država bi, svakako, trebalo maksimalno da motiviše i podržava svaki oblik društveno-odgovornog poslovanja i da aktivnije uključi privredu i njene predstavnike u donošenje odluka koje doprinose razvoju društvene odgovornosti.

Iako se dosta radilo na usklađivanju podzakonskih akata sa zakonima i iako se situacija u određenim oblastima pomerila nabolje, ostalo je još mnogo toga da se uradi, da bi se omogućilo normalno, ali i društveno odgovorno poslovanje u Srbiji i da se vreme, koje se može utrošiti na stvaranje konkretnih i važnih rezultata, ne troši na zagušujuću birokratiju i nepotrebnu nervozu. Veoma je frustrirajuće kako, kada želite da se krećete napred i kada imate planove za razvoj, često osetite da vas usporavaju potpuno neobjašnjivo ponašanje, nepojmljivi zakoni ili apsurdni i anahroni propisi.

Srbija ipak ima veliki potencijal za budući razvoj koji treba prepoznati i iskoristiti. Već je isuviše vremena utrošeno i dobro je da se po mom mišljenju konačno počelo ozbiljno i profesionalno sa radom. Srbija ima dobru i obrazovanu radnu snagu i potrebno je osloboditi pozitivnu energiju ljudi i stvoriti okruženje gde će i poslovanje i život ljudi uopšte postati lakši i bolji

Intervju: Dr Boban Milojković, strateški menadžer Odeljenja za onkologiju, Pfizer Srbija

U borbi protiv karcinoma svaki čovek je slučaj za sebe

"Nova epoha u lečenju karcinoma se opisuje terminom personalizovana ili ciljana terapija. Uzimajući u obzir određene jedinstvene parametre pacijenta, kao što su genetske karakteristike i biomarkeri, stvara se odgovarajući lek. Obolelom se pruža mogućnost da uzima terapiju od koje ima suštinsku 'individualnu' korist, istovremeno izbegavajući terapije koje, ne samo da nisu neophodne, nego mogu i da štete organizmu"

"Pfizer je jedna od vodećih farmaceutskih kompanija u kojoj je razvoj novih onkoloških lekova jedan od najvažnijih prioriteta. Sanjamo dan kada karcinom neće plašiti ljude na pomen te reči, već će se kod pacijenata ostvarivati bolji rezultati uz pomoć terapije. Medicinska i farmaceutska zajednica danas ulažu ogroman napor da se, na najbolji mogući način, suoče sa ovom opakom bolešću i da još više pomognu pacijentima", kaže za "Vreme" dr Boban Milojković, strateški menadžer Odeljenja za onkologiju kompanije Pfizer Srbija, o optimizmu u vezi sa budućnošću lečenja kancera.

"VREME": Koje vrste karcinoma proučava Pfizer?

DR BOBAN STOJKOVIĆ: Istraživački portfolio Odeljenja za onkologiju Pfizer sadrži više od 20 istraživačkih programa koji su u različitim stadijumima razvoja. Neki od njih se bave retkim vrstama raka za koje do danas postoji malo lekova ili uopšte ne postoji terapija. Kompanija je sada prevashodno posvećena istraživanju karcinoma dojke, pluća, bubrega i čitavog niza hematoloških tumora. Istraživanje karcinoma predstavlja prioritet kompanije Pfizer i hiljade naših naučnika svakodnevno naporno radi na razvoju nove generacije lekova za terapiju raka.

Šta se promenilo u naučnim saznanjima poslednjih godina?

Od osamdesetih godina dvadesetog veka istraživanja na polju molekularne biologije dovela su do znatno boljeg razumevanje biološke osnove kancera. Naučnici su se skoncentrisali na definisanje gena ili genetskih anomalija koje imaju sposobnost da budu okidač ili da intenziviraju razvoj malignog tumora. To je omogućilo razvoj terapija koje ciljaju na određene mutacije, dajući tako onkolozima više ciljanih terapeutskih izbora.

Kako se dolazi do pravog izbora terapije?

Nova epoha u lečenju karcinoma se opisuje terminom personalizovana ili ciljana terapija. Svakom pacijentu se prilazi pojedinačno i drugačije. Uzimajući u obzir određene jedinstvene parametre pacijenta, kao što su genetske karakteristike i biomarkeri, stvara se odgovarajući lek. Obolelom se pruža mogućnost da uzima terapiju od koje ima suštinsku "individualnu" korist, istovremeno izbegavajući terapije koje, ne samo da nisu neophodne, nego mogu i da štete organizmu. Ulaganjem u dostupnost odgovarajućih testova omogućiće se najbolja terapija za pacijente, a lekari će moći bolje da procene moguću korist u odnosu na rizik.

Koliko se danas primenjuje personalizovani terapeutski pristup u onkologiji?

Živimo u vreme značajnih promena u načinu kako pristupamo kanceru. Poslednjih decenija poznavanje te bolesti se promenilo, od pojednostavljene slike o "uniformisanoj" bolesti ka složenoj grupi bolesti različitog porekla, različitih genetskih karakteristika i različitoj kliničkoj slici. Zajednički rezultat koji je usledio jeste individualni terapeutski pristup koji je postao činjenično stanje kada je karcinom u pitanju. Razumevajući procedure koje određuju razvoj različitih vrsta raka i ciljajući na uzroke, možemo mnogo pozitivnije da utičemo na ishod kod mnogih pacijenata.

Primer takvog pristupa je karcinom pluća. U ovoj bolesti postoje već terapije kojima, za primenu, treba da prethode specijalni molekularni pregledi koji otkrivaju prisustvo određenih biomarkera. Samo oni pacijenti koji nose određenu molekularnu anomaliju mogu da imaju pristup određenoj terapiji.

Uvreženo je mišljenje da su lekovi za karcinome skupi?

Ulaganje u lekove od suštinskog je značaja za zdravlje i dobrobit ljudi. Vremenom se višestruko vraća, kako pojedincu tako i društvu u celini. Proces otkrivanja i razvoja novog leka je riskantan i skup. Razvoj jednog leka košta između 800 miliona i 1,6 milijardi dolara, dok je vreme potrebno za taj razvoj između 10 i 15 godina. Zbog toga cena lekova može da bude visoka. Međutim, ove terapije mogu da pruže veliku kliničku korist pacijentima i daju im šansu da imaju kvalitetan život. Verujemo da cene lekova odražavaju njihovu vrednost i obezbeđuju potrebna sredstva za aktuelno istraživanje i razvoj novih preparata. Naš cilj je da kancer pretvorimo u hroničnu bolest koja se kontroliše. Nekada neizlečiva bolest nije nepobediva. Borba sa njom zahteva postojanje vizije, strategije i sredstava.

SIKA

Otvorena fabrika u Šimanovcima

Kompanija Sika otvorila je u Šimanovcima najsavremeniju fabriku za proizvodnju materijala za specijalne namene u građevinarstvu i industriji. U ovu grinfild investiciju uloženo je pet miliona švajcarskih franaka (oko 4,2 miliona evra). Nova fabrika se prostire na više od 4300 m2 i u okviru nje se nalaze proizvodni pogoni za proizvodnju tečnih aditiva za betone i praškastih proizvoda (građevinskih lepkova i maltera), ali i najsavremenije laboratorije. Prema planovima, u fabrici će se, po smeni, godišnje proizvoditi 6000 tona tečnih i 20.000 kg praškastih proizvoda i to u najvećoj meri za tržišta Srbije i Crne Gore. Fabrika Sika Srbija je u potpunosti automatizovana i poseduje najsavremeniju tehnologiju i opremu koja omogućava veću fleksibilnost, brzo prilagođavanje linija za pakovanje u slučaju implementacije novih proizvoda, mogućnost opsluživanja više linija za pakovanje istovremeno i manje zahtevno održavanje.

MEDIGROUP

Potpuni zdravstveni skrining

U cilju prevencije i rane detekcije bolesti, u Opštoj bolnici MediGroup (*www.medigroup.rs*) uveden je program Potpunog zdravstvenog skrininga. Ovaj jedinstveni program podrazumeva kompletne preglede i dijagnostičke procedure koje u jednom danu, za samo šest sati, omogućavaju pacijentu detaljnu kontrolu i preciznu procenu njegovog zdravstvenog stanja. U program su uključeni svi oni pregledi i procedure koje se odnose na brojna ozbiljna zdravstvena stanja, a sa posebnim naglaskom na kardiovaskularni sistem i rano otkrivanje malignih bolesti. Svi pregledi su neinvanzivni i koordinisani tako da čekanja između pregleda nema. Uključuju savremenu laboratorijsku dijagnostiku, ultrazvučne preglede, magnetnu rezonancu i skener, kao i preglede različitih specijalista.

COCA-COLA

Svetska nagrada za inovaciju

Coca-Cola sistem dobitnik je Svetske nagrade za inovacije u industriji napitaka (World Beverage Innovation Award) za projekat obnove vlažnih staništa duž Dunava, koji obuhvata i Specijalni rezervat prirode "Gornje Podunavlje". Priznanje je došlo kao kruna trogodišnje saradnje Coca-Cola sistema i WWF, Svetskog fonda za prirodu, na očuvanju vodenih resursa Srbije. Projekat "Gornje Podunavlje" izborio se za nagradu u velikoj konkurenciji od preko 400 radova pristiglih iz više od 40 zemalja. "Kako je voda glavni sastojak naših proizvoda, zalažemo se za njeno efikasnije korišćenje kroz održivo poslovanje i partnerstvo sa WWF-om. Kroz ovaj projekat Coca-Cola sistem nastoji da ispuni svoj globalni cilj – da do 2020. godine prirodi vratimo svu vodu koju koristimo za proizvodnju širom sveta", izjavila je Milica Stefanović, predstavnica Coca-Cola sistema.

BANCA INTESA

Finalisti Intesa Farmer konkursa

Banca Intesa odabrala je finaliste drugog godišnjeg konkursa Intesa Farmer, izbora za najbolje poljoprivredne proizvođače u oblasti povrtarstva, ratarstva, voćarstva i stočarstva. Za titulu Intesa Ratar i dalje se nadmeću Stipan Štrangar iz Bačkog Monoštora, Atila Almadi iz Mola, i Željko Sefkerinac iz Banatskog Novog Sela, dok su finalisti u kategoriji Intesa Povrtar Milan Tomović iz Koštunića, Ilija Mijić iz Futoga, i Slobodan Nikolić iz Brestača. Stručna komisija na konkursu Intesa Farmer izdvojila je Tatjanu Horvat iz Donjeg Tavankuta, Zoricu Kovačević iz Čerevića, i Sergeja Vujačića iz Vrbasa kao tri najuspešnija kandidata u oblasti voćarstva, odnosno Mikloša Balašu iz Čantavira, Sofiju Vrbaški iz Mola, i Jovana Makitanovića iz Kuzmina u kategoriji Intesa Stočar. Proglašenje pobednika planirano je za decembar, a najuspešnije učesnike konkursa očekuje studijsko putovanje na Međunarodni sajam poljoprivrede SIA u Parizu (*Salon International de'l Agriculture*), koji se održava u februaru 2015. godine, kao i poklon vaučeri u iznosu od 100.000 dinara za kupovinu repromaterijala ili stočne ishrane kod partnerskih prodavaca.

ATLANTIC GRUPA

DEG prodala deo vlasništva Grupe

Nemačka razvojna banka DEG je u procesu ubrzanog upisa otpustila 207.173 akcije Atlantic Grupe, što čini 6,21 odsto vlasničkog kapitala. Nakon transakcije DEG ostaje strateški partner sa 2,28% udela u vlasničkom kapitalu Atlantic Grupe. Ponuda akcija DEG-a generisala je snažan interes investitora, odnosno 1,7 puta veću potražnju. U transakciji ukupne vrednosti 25 miliona evra, 58 odsto učešća je alocirano investicionim fondovima, 39 odsto penzionim fondovima i tri odsto bankama i individualnim investitorima. Ova transakcija će osigurati dodatnu

»

likvidnost akcija Atlantic Grupe, povećavajući udeo akcija koje su distribuirane javnosti (*free-float*) na 35,5 odsto, saopšteno je iz Grupe.

HENKEL SRBIJA

Nova Bref fabrika

Kompanija Henkel Srbija je krajem novembra otvorila novu Bref fabriku u Kruševcu, koja predstavlja investiciju vrednu više od 21 milion evra, a zahvaljujući kojoj će biti otvoreno 220 novih radnih mesta. Nova fabrika namenjena je proizvodnji Bref proizvoda i snabdevaće 22 regionalna i evropska tržišta. "Nova Bref fabrika je projekat od izuzetnog značaja za Henkel, kako u Srbiji tako i na regionalnom i globalnom nivou. Investicija u vrednosti od 21 milion evra u novi pogon ima za cilj da podrži dalji razvoj našeg poslovanja, spajajući svetsku stručnost sa lokalnim znanjem", izjavio je Bruno Pjaćenca (Bruno Piacenza, na slici), član Upravnog odbora kompanije Henkel na globalnom nivou i izvršni direktor sektora Deterdženti i kućna hemija Henkel globalno.

METER&CONTROL

Pametna brojila iz Srbije

Početkom novembra, na sajmu *European Utility Week* u Amsterdamu, kompanija Meter&Control premijerno je evropskoj stručnoj javnosti predstavila pametna brojila proizvedena u Srbiji, koja omogućavaju daljinsko upravljanje i kontrolu potrošnje električne energije. Sistem koji proizvodi kompanija Meter&Control omogućava "humano isključenje" pomoću kojeg se ograničava potrošnja na određeni broj kilovata, tako da potrošač može da ostvari svoje životne potrebe korišćenjem odobrene količine struje. Ovo se uobičajeno može koristiti kod kupaca kod kojih postoji dug za električnu energiju, a da se kupac ne isključuje potpuno sa mreže. Potrošačima je ovim onemogućeno da ulaze u veliku potrošnju i dobijaju visoke račune, koje nisu u mogućnosti da izmire, a snabdevačima pruža priliku da vrše isporuku struje bez prekida ka potrošaču.

GENERALI

Osam godina poslovanja

Prvo društvo za upravljanje dobrovoljnim penzijskim fondom u Srbiji, Generali, obeležilo je osmu godinu poslovanja. Društvo upravlja sa dva dobrovoljna penzijska fonda – Basic i Index. Imovina fondova iznosi više od šest milijardi dinara, što čini više od četvrtine tržišta dobrovoljnih penzijskih fondova. U 2013. godini Fond Generali Basic zabeležio je prinos iznad proseka industrije, a u fondovima Generali Basic i Generali Index štedi gotovo 50.000 članova. "Od početka poslovanja svim članovima preporučujemo da malim uplatama u dugom vremenskom periodu obezbede svoje prihode za penziju. Sa trenutnom fiskalnom konsolidacijom i merama koje se odnose na smanjenje penzija jasno je da će svako morati da preuzme ličnu odgovornost za svoju štednju za treće doba. Štednja u penzijskom fondu nije luksuz nego je neophodnost", izjavila je Nataša Marjanović, izvršni direktor Generali Društva za upravljanje dobrovoljnim penzijskim fondom.

NLB

Nagrada milion dinara

NLB banka Beograd je za najbolji projekat 3. konkursa u oblasti organske proizvodnje i prerade hrane proglasila "Bio baštu Čikoš" Arpada Čikoša iz Totovog Sela kod Kanjiže, kome je uručena nagrada u vrednosti od milion dinara. Konkurs je trajao od maja do septembra, a pravo da učestvuju imali su individualni poljoprivredni proizvođači sa registrovanim poljoprivrednim gazdinstvom. Projekti su morali biti u skladu sa svim načelima sertifikovane organske proizvodnje i prerade hrane. Gazdinstvo Arpada Čikoša prostire se na 17 hektara zemlje, gde se gaji više od trideset vrsta sertifikovanog organski proizvedenog povrća. Od prerađenih proizvoda se proizvodi organska zimnica: pasterizovani karfiol, cvekla, krastavac i paprika, kao i sokovi od cvekle i šargarepe.

PETROL

Najsavremeniji terminal TNG

Slovenačka kompanija Petrol realizovala je u Smederevu grinfild projekat vredan pet miliona evra, koji omogućava skladištenje 3000 kubnih metara tečnog naftnog gasa (TNG) i predstavlja najsavremenije tehnološko postrojenje ove vrste u Republici Srbiji. Ključna prednost novog terminala je njegov geografski položaj, tako da je snabdevanje TNG-om omogućeno vodnim, železničkim i drumskim transportom ili kombinacijom svih tipova transporta prilikom prijema ili ekspedicije proizvoda.

RAIFFEISEN BANKA

Priznanje "Banka godine u Srbiji"

Raiffeisen banka je ovogodišnji dobitnik nagrade "Banka godine u Srbiji", koju dodeljuje ugledni finansijski magazin "The Banker". Ovo je šesto priznanje za najbolju banku koje je ovaj poznati britanski magazin dodelio Raiffeisen banci tokom 13 godina njenog poslovanja u Srbiji. "Ponosni smo na činjenicu da treći put ove godine dobijamo nagradu prestižnih finansijskih magazina za najbolju banku u Srbiji. I u ovim ekonomski turbulentnim godinama mi smo banka izbora za više od pola miliona građana, domaćih i stranih investitora i multinacionalnih korporacija, što je najbolji dokaz da smo prihvaćeni kao odgovoran i profesionalan partner", izjavio je tim povodom Zoran Petrović, predsednik Izvršnog odbora Raiffeisen banke a.d. Beograd.

VREME USPEHA je redovni podlistak nedeljnika "Vreme", izlazi svakog prvog četvrtka u mesecu, uređuju: Aleksandar Aleksić i Radmilo Marković

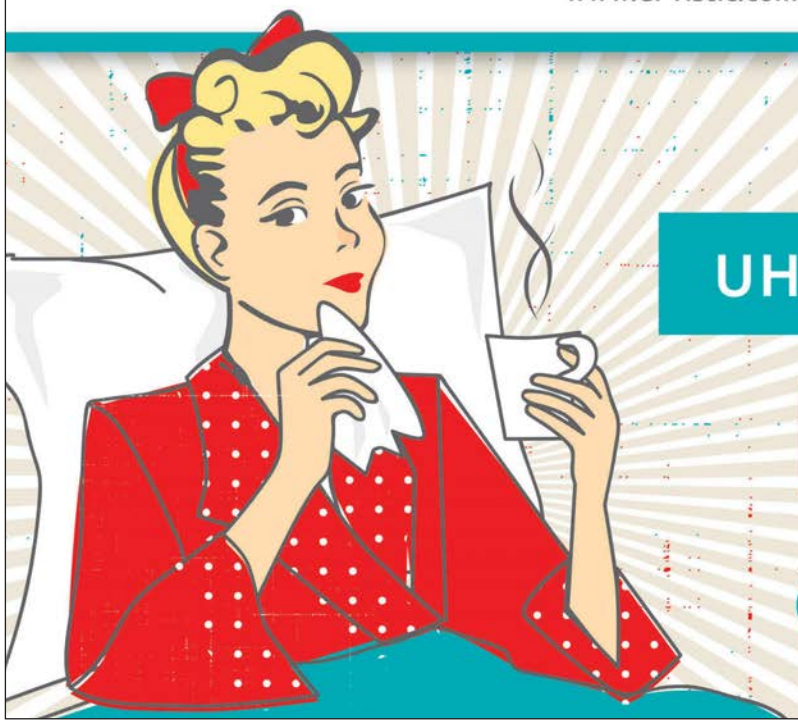
MEDIGROUP

Narodnih heroja 38
Novi Beograd

Visoka 16
Banovo brdo

www.dr-ristic.com

DOM ZDRAVLJA
Dr Ristić
Članica MEDIGROUP

UHO, GRLO I NOS

01.12. - 31.12.

011 2693 287

Noć koju ste čekali!

BUDNI UZ KNJIGU
NOĆ KNJIGE

Noć knjige!

17–24h 12.12.2014.

Popusti na **Lagunina** izdanja:

1 knjiga 25%

2 knjige 30%

3 knjige 35%

4 i više knjiga 40%

Gift program 10%

Strana izdanja 20%

Naslovi domaćih izdavača do 20%

Kompletan spisak knjižara u kojima se održava Noć knjige potražite na sajtovima **www.laguna.rs** i **www.delfi.rs**. Popusti važe i na sajtu www.delfi.rs.

Uz kupovinu mnogo iznenađenja!

Laguna

Laguna RADIO 93.7

DELFI KNJIŽARE

DELFI SKVER

Eurobank Srbija

bioten

STR8

EVELINE

DR COLIĆ

Somat

Nedeljnik

Vojko i Savle u "Vremenu"

"Kratak prilog demistifikaciji"; "Vreme" broj 1247, 27. novembar 2014

U poslednjem broju nedeljnika "Vreme" objavljena je humoreska Dragoljuba Žarkovića u kojoj, slijedeći jezik i stil fantomskog autora Vojka i Savla, glavni urednik "demistifikuje" vodećeg jugoslovenskog advokata druge polovine XX vijeka i osnivača "Vremena" Srđu Popovića. Pročitavši Žarkovićevu humoresku, shvatila sam da svoje tekstove dalje ne mogu da objavljujem u novinama čiji glavni urednik – taj Veliki demistifikator – javnost pokušava da ubijedi u svoju izvrnutu logiku, u svoj poremećeni vrednosni sistem u kome su tajkuni pošteni, progonjeni i čestiti spasioci društva, kao i nedeljnika "Vreme", dok je Srđa Popović – otimač, licemjer, kriminalac i lopuža. Budući da je takva logika – zakićena prijetnjama i najavama nekakvih novih "demistifikacija" – ne samo neshvatljiva, nego i da predstavlja uzurpaciju elementarnih načela novinarske profesije, dozvolite mi da vam zahvalim na dosadašnjoj saradnji i poželim vam puno uspjeha u daljem radu.

Tamara Nikčević

Mineco poštuje zakone

"Ko to tamo gradi", "Vreme" broj 1247, 27. novembar 2014

Mineco Limited deo je Mineco Grupe koja se bavi ulaganjem i razvijanjem rudnika olova, cinka, bakra u zemljama Jugoistočne Evrope i zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza. Od osnivanja Grupe, 2003. godine do danas, zajedno sa svojim partnerima Mineco uspešno posluje na pet kontinenata: u Evropi (Velika Britanija, Švajcarska, Holandija, Rusija, Makedonija, Bosna, Srbija, Kipar), Aziji (Turska i azijske zemlje bivšeg SSSR), Africi (Zambija) i severnoj i južnoj Americi (Kanada, Peru, Čile), a planira se širenje i u Australiji.

Mineco Grupa je samostalno i sa svojim partnerima od 2003. godine u Srbiju, u oblast rudarstva i druge oblasti, investirala preko 30 miliona evra svojih sredstava, bez oslanjanja na bankarski sektor. U ovom trenutku je u pripremi otvaranje još dva rudnika od kojih je jedan u Srbiji. Do otvaranja rudnika kod Bosilegrada, koji je jedna od najnerazvijenijih opština, u narednih nekoliko godina biće neophodno investirati još 15 miliona evra.

Zajedno sa partnerima, samo u Srbiji Mineco zapošljava preko 800 ljudi, a u regionu jugoistočne Evrope ukupno 1400 ljudi, i redovno plaća sve poreze i doprinose. Primanja naših rudara ne što su uvek redovna, nego i iznad proseka za tu privrednu granu jer dostižu 1500 dolara bruto zarade. Ako se tome dodaju i porodice zaposlenih, kao i svi oni koji su zaposleni kod kooperanata naših rudnika, dolazi se do ozbiljnog broja stanovnika koji uživaju pozitivne efekte poslovanja Mineco Grupe.

Mineco je pre par godina doneo odluku da investira u obnovljive izvore energije, pre svega u jugoistočnoj Evropi. Smatramo da ćemo time dati doprinos ne samo ekonomiji regiona, kroz razvoj potencijalnih resursa, već i doprineti da se na globalnom nivou smanji emisija štetnih gasova. Izgradnja malih hidroelektrana je infrastrukturna dugoročna investicija. Ambicija nam je da u narednom periodu izgradimo oko 40mW proizvodnih kapaciteta.

Učestvovali smo na Drugom javnom pozivu Ministarstva rudarstva i energetike, dostavili u roku sva potrebna dokumenta, ispunili sve tražene uslove i dobili smo četiri lokacije. Tek nam predstoje izrada detaljnih planova i konačna odluka da li ćemo i koju lokaciju razvijati.

Mineco nije učestvovao u privatizaciji Fidelinke i Navipa. Manje pakete akcija Fidelinke i Navipa, koje su u to vreme već bile privatizovane, Mineco grupa kupila je na berzi, od akcionara – akcije Fidelinke 2005. odnosno akcije Navipa tokom 2007 i 2008. godine. Mineco je jedini akcionar Fidelinke koji je, nakon što je ova kompanija upala u finansijske probleme, podneo plan za njenu reorganizaciju. Mi smo u stečajnom postupku koji se vodio jedni od oštećenih akcionara. Jedina privatizacija u kojoj je Mineco sa partnerima učestvovao u Srbiji je u oblasti rudarstva i to u Rudnik olova i cinka Rudnik kod Gornjeg Milanovca. Ovu privatizaciju Agencija za privatizaciju i druge nadležne institucije proglasile su jednom od najuspešnijih. To je potvrđeno i nedavnom studijom NALED-a i USAID-a, koja je privatizaciju rudnika Rudnik uvrstila u pet najboljih privatizacija u Srbiji.

Pored ovog rudnika, Mineco samostalno ili sa partnerima upravlja i rudnicima u Srbiji, Velikim Majdanom kod Ljubovije i Bosil Metalom kod Bosilegrada. Revitalizacija rudnika olova i cinka Veliki Majdan, koji je Mineco 2006. godine preuzeo iz stečaja, Agencija za stečaj Republike Srbije istakla je kao primer uspešnog preuzimanja i daljeg upravljanja privrednim društvom.

Mineco grupa u potpunosti poštuje zakone zemalja u kojima posluje i neguje principe dobre poslovne etike. Filozofija poslovanja zasniva se na etičkom pristupu, koji podrazumeva zakonsko poslovanje, očuvanje životne sredine, industrijski i komercijalni rast uz pomoć zajednici.

Mineco Limited

ZORAN STANOJEVIĆ

Manifest internet komunalizma

Doba je godine kada svi razmišljamo o paketićima te je možda umesno pitanje da li pred Deda Mrazom svi treba da budemo jednaki, ako smo tokom godine bili (uglavnom) dobri ili makar dobronamerni? Da li oni kojima su namenjeni skuplji pokloni treba da ih dobiju po posebnoj proceduri, brže nego oni kojima će stići nešto mnogo skromnije? Treba li Deda Mraz da se ponaša tržišno ili smo mu svi podjednako dragi i bitni?

Deda Mrazove paketiće dobijamo jednom godišnje za razliku od paketića informacija koji čine internet saobraćaj. Njih primamo dnevno, na milione. Ali je pitanje isto. Treba li neki od njih da imaju prvenstvo prolaza, takoreći da se kreću "pod rotacijom" zato što je neko procenio da su bitniji od drugih ili zato što je neko spreman da plati da budu bitniji od drugih?

To je suština aktuelne debate o neutralnosti interneta koja mesecima unazad trese svet, a poslednjih nedelja se o njoj izjašnjavao i američki predsednik. S jedne strane su oni, brojniji, koji smatraju da je suština interneta u ravnopravnosti i slobodi protoka informacija. Svaki paketić informacija, po njima, treba tretirati isto. Nema posebnog markiranja, nema privilegija. Mejl koji šalje predsednik države treba da ima isti tretman kao i onaj koji šalje predsednik odeljenske zajednice, da se kreće istom brzinom i da ga muče iste gužve i zastoji na mreži. Tako je sada.

Problem se pojavio kada su neki provajderi počeli da nude poseban tretman klijentima spremnim da to plate. Na primer, distributerima onlajn filmova. Reč je o velikim fajlovima koji bi bili znatno primamljiviji kada bi stizali ubrzanom procedurom bez obzira na trenutnu gustinu saobraćaja na mreži. Jer, čak i kada ste zakupili brz link kod provajdera, ta brzina je ograničena ponašanjem ostalih korisnika. Tako da važni poslovi mogu da trpe zbog povećane aktivnosti tinejdžera na društvenim medijima. Obama i Tim Berners-Li (tvorac *weba*) smatraju da je to suština internet ravnopravnosti i da tako mora da ostane.

Neki drugi, međutim, misle da u takvom "svi smo isti" sistemu nema takmičenja, a bez toga nema ni razvoja. Ako nema zahteva za osetljivijom opremom, niko je neće ni stvarati, tako da će se internet baviti samo ubrzavanjem sadašnjih paketića. Taj stav brani druga internet legenda, tvorac TCP protokola Vint Kerf. Zagovornici ovog pristupa ukazuju na vodovod i prenos električne energije. Budući da je zahtev samo stabilna protočnost, nikakvog drugog razvoja u tim oblastima nema niti ko o tome razmišlja. Zagovornici promena kažu da bi svrstavanje interneta u komunalije bila tragedija.

Ako vam je duša na levoj strani tela, svakako ste bliži onima koji su za to da svaki paketić ima isti tretman, da provajder ne može neke paketiće da protura brže i sigurnije po vladinom nalogu ili zato što je neko platio više. Svi u isti red!

Za one koji pretežu u desno mogućnost izbora važnija je od svega drugog, ko hoće to da plati treba da sedi u biznis klasi umesto da ga društvo izjednačava sa onima kojima je svejedno. Po njima neutralnost odgovara onima koji prave veliku gužvu (popularni sajtovi), a njihove troškove svi ravnopravno delimo.

Imajte u vidu da su ovi prvi u prednosti jer "neutralnost" po prirodi stvari bolje zvuči. ¶

PRODAJA & PRETPLATA

ŠTAMPANO IZDANJE

	Beograd [kurirom]	Srbija [poštom]	kontinentalna Evropa [površinskom poštom]	ceo svet [avionom]
6 meseci	4650 din	4400 din	75 EUR/99 USD	115 EUR/149 USD
12 meseci	9300 din	8800 din	150 EUR/199 USD	230 EUR/299 USD

INTERNET IZDANJE

6 meseci	bez PDF-a	sa PDF-om
Srbija	950 din	1500 din
svet	16 USD	24 USD

Opcija PDF podrazumeva i mogućnost preuzimanja fajla u obliku identičnom štampanom izdanju. Zabranjeno je da više lica upotrebljava isti nalog. PDF fajl se daje na ličnu upotrebu registrovanom pretplatniku, fizičkom licu, i **ZABRANJENO JE DISTRIBUIRATI CEO ILI DELOVE FAJLA** bez prethodne pisane saglasnosti NP Vreme doo, Beograd. U sve dinarske cene je uračunat PDV. U sve cene pretplate na štampana izdanja uračunata je poštarina.

Potvrdu o uplati zajedno sa svojim podacima pošaljite na adresu **VREME, Trg Republike 5, Beograd,** ili faksom na broj 011/3238-662, sa naznakom za šta je uplata izvršena (pretplata za štampano/internet izdanje ili knjiga). **Za internet pretplatu obavezno navesti e-mail za kontakt.** Vašu e-mail adresu ne ustupamo trećim licima. Sve dinarske uplate treba izvršiti u korist NP VREME **isključivo na račun 160-302538-91**. Za dostavu u inostranstvu, uplata u zemlji se naplaćuje u dinarskoj protivvrednosti prema srednjem kursu NBS. Iz inostranstva možete izvršiti uplate za sva naša izdanja na internet adresi **http://www.vreme.com/pretplata** pomoću kreditne kartice, (cena u USD), kojom prilikom će se stanovnicima zemalja članica EU zaračunati i dodati odgovarajući PDV ili direktno na naš devizni račun – podatke možete naći na internetu na *www.vreme.com/pretplata*. Šestomesečna pretplata na štampano izdanje podrazumeva 26, a godišnja 52 broja. Trajanje pretplate na internet izdanje određuje se datumski od dana otvaranja naloga.

DOSTUPNO U DIGITALNOM FORMATU
www.novinarnica.net

Dodatne informacije u vezi s prodajom i pretplatom: telefonom, radnim danom od 9 do 15h: 011/3234-774 ili e-mailom na prodaja@vreme.com

Tramvaj

Tamo negde u naponu poleta njihove mladosti dok su se nadležni drugovi svim silama trudili, iz petnih žila i do krajnjih mogućnosti, oko izgradnje Čoveka Novog Kova, listom se čudom iščuđavajući kako da taj komunizam još nikako ne dolazi, kao ilustraciju poraznog stanja stvari najčešće su isticali rečenicu: "Zar ćemo s tramvajem ući u 21. vek?!"

Taj opominjući i preteći datum izgledao je nestvarno daleko kada nam je učiteljica održala predavanje kako ljude koji žive na selu ne treba zvati seljacima, a posebno im se ne treba smejati kada, došavši na njima strani prostor, umesto "tramvaj" kažu "trambaj". Đavo će ga znati zašto je za poentu priče izabran baš ovaj vid gradskog transporta. Mi smo imali svoj poseban, nepogrešivi lakmus test i pouzdani indikator raspoznavanja: seljaci su bili oni koji bi, oprezno bacajući pogled prvo na levu, a potom i na desnu stranu, nesvikli na tramvajske šine bojažljivo preskakali preko njih, sve se pazeći da ih ne ubije struja. Na svu sreću, slučajevi pogibije prilikom običnog prelaska ulice nisu poznati javnosti. Što će reći da su se ovi dobro čuvali, naravno.

U razvijenom svetu, polako se prelazilo na modernije i ekonomičnije vidove gradskog saobraćaja, kao što su autobusi, privatni automobili ili podzemna železnica, tzv. metro, koji su putnike, pre svega brže od tramvaja, prevozili s mesta A na mesto B. A ovaj se još masovnije koristi uglavnom sa desne strane nekadašnje gvozdene zavese i to ne samo kao kulturno-istorijski artefakt nego i kakvo-takvo prevozno sredstvo. Na prostorima naše sadašnje države, njime se možete provozati samo u metropoli Singidunumu, mada ni na nešto širim prostorima jedne od prethodnih država izbor nije bio mnogo veći. I tamo je knjiga spala tek na četiri slova: Beograd, Zagreb, Osijek, Sarajevo. Istine radi, postoje i oni gradovi, poput Novog Sada ili Ljubljane na primer, koji su se u jednom trenutku nepromišljeno odrekli korišćenja ove urbane privilegije, a čiji stanovnici i dan-danas gorko pate zbog toga. S razlogom.

Zato nedavni tako popularni protesti oko načina (i opravdanosti) plaćanja ovog vida prevoza "promašuju ceo fudbal", kao da su razmaženi žitelji metropole već zaboravili kako je to samo do pre neku godinu izgledalo, pa ćemo ih ljubazno podsetiti na dotadašnje lokalizovano uputstvo za upotrebu. Valja vam ustati rano sabajle kako biste mogli zauzeti što bolju startnu pol-poziciju pred početak trke. Ona vam može doneti relativno brzi ulazak u Tramvaj Zvani Čežnja kada se ovaj napokon pojavi na obzorju. Iako vam ni to ništa ne garantuje ukoliko se neposredno pored vas zadesi junak temeljno upoznat s japanskim borilačkim veštinama ili vaš sugrađanin – redovni korisnik usluga GSB-a – koji poseduje redak atletski talenat tzv. uletanja u pucanj ili pak naprosto osoba obdarena širokim gabaritima, što joj u odnosu na vas već u startu donosi nesumnjivo privilegovani položaj.

Ako ste uporno praktikovali ovu veštinu kroz duži niz godina i decenija, velika je verovatnoća da se na kraju ipak pojavite u željenom vozilu. A tamo, taman kada ste pomislili kako ipak ima nekakve pravde zato što ćete na vreme stići s mesta A na mesto B, umesto toga iznenađeno otkrivate kako vrcavost duha ne napušta Našeg Čoveka ni u najtežim trenucima. Posebno ne tada. Neće proteći mnogo vremena do trenutka kada će se iz dubine narodne duše snažno zaoriti – po mogućnosti dubokim baritonom – krik dežurnog šaljivdžije: "Karte na pregled, molim!" Na to bi, ne lezi vraže, spremno poletele čitave bujice nepatentiranih pučkih umotvorina koje bi vam na malom prostoru ubedljivo dokazale svo bogatstvo našeg jezika i njemu pripadajućih brojnih dijalekata.

Foto: Emil Vaš

Bez obzira na to da li su beli, crveni, plavi ili šareni, s reklamama ili bez njih, udobni ili neudobni, niskopodni ili visokopodni, proizvedeni u domaćoj radinosti, donacija japanske vlade, novi španski ili polovni pokloni gradova-prijatelja. Da li su dvostruki ili jednodelni. Poluprazni, prazni ili krcati. U vreme globalne invazije Novih Varvara koji će vam umesto tako dosadnih i prevaziđenih knjižara i galerija gorljivo zagovarati potrebu za postavljanjem novih super-hiper-turbosega-mega-giga marketa, monumentalnih vodenih gradova ili sličnih mesta za distribuciju firmiranog, a nadasve brendiranog trange-frange ničega i još mnogo takvog različitog istoga, možda baš na mestu gde ste nekada i sami preskakali šine, biće dovoljan samo jedan umilni zvuk ovog tandrk-kloparajućeg prometala koji će se prolomiti kroz vrelu beogradsku noć, da vam stavi do znanja da se svet još nalazi na svom mestu. Mirno spavajte. ¶

DEJAN PETROVIĆ

AKCIJA

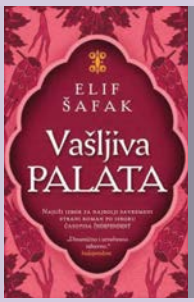
NEDELJNIKA **VREME** I IZDAVAČKE KUĆE Laguna

Knjige za 299 dinara!

U SVIM KNJIŽARAMA „DELFI" U SRBIJI
Ponesite ovaj primerak „Vremena" u neku od knjižara „Delfi" i kupite jedan od dvadeset naslova sa ovog spiska po specijalnoj ceni od 299 dinara.
Akcija traje od 21. novembra do 21. decembra 2014.

En Brešers
ZOVEM SE SEĆANJE
On se seća svojih prošlih života, ona ne. U svakom od prethodnih života, od Male Azije 552. godine do Virdžinije 1972, bili su zaljubljeni jedno u drugo, ali je njihova ljubav bila osujećena. Sada imaju još jednu šansu

Elif Šafak
VAŠLJIVA PALATA
Priča o jednoj staroj zgradi u centru Istanbula i njenim živopisnim stanarima, iz pera jedne od najboljih turskih spisateljica. Knjiga za koju je Orhan Pamuk rekao da predstavlja očaravajuću i duhovitu kombinaciju saosećajnosti i okrutnosti

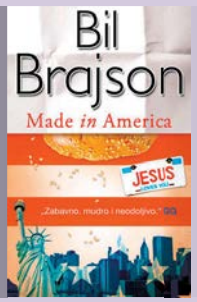

Stiv Harvi i Denen Milner
POTPUNO OTVORENO I BEZ UVIJANJA
Komičar Stiv Harvi objašnjava suprotnom polu kako pronaći, zadržati i razumeti muškarca, kako od njega izvući istinu, kako prestati sa zvocanjem i postići sklad u kući, uz poučne savete za zabavljanje, po decenijama

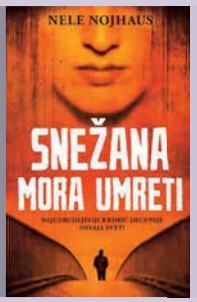
Folker Kučer
JEDAN NEREŠEN SLUČAJ
Berlin 1929, poslednji dani Vajmarske republike, nacistička partija postaje sve moćnija. Inspektor Gereon Rat istražuje misteriozni slučaj ubistva. Majstorski napisan krimić i izvrsno dočarana epoha

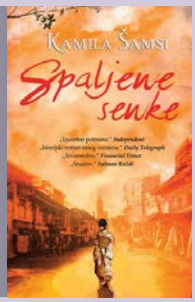
Bil Brajson
MADE IN AMERICA
Zabavan vodič kroz američku istoriju. Bil Brajson objašnjava šta Ameriku čini takvom kakva jeste, od Divljeg zapada, Holivuda i atomske bombe do akcenta, bejzbola i kukuruznih pahuljica

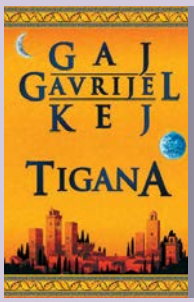
Nele Nojhaus
SNEŽANA MORA UMRETI
Najbolji krimić „nemačke Agate Kristi". Detektivi Oliver fon Bodenštajn i Pia Kirhof u vrtlogu zlokobnih tajni, spletki i narasvetljenih zločina u malom provincijskom mestu

Kamila Šamsi
SPALJENE SENKE
Roman o Japanki koja je preživela udar atomske bombe u Hirošimi da bi je sudbina potom odvela u Indiju, Pakistan i Ameriku; knjiga o drugačijim kulturama, ljubavi i istoriji

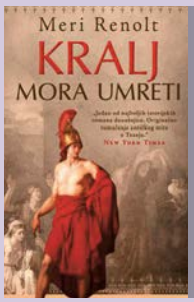
Gaj Gavrijel Kej
TIGANA
Remek-delo epske fantastike. Izmišljeni svet, fantastična bića, mitska borba dobra i zla, rat, magija i ljubav. Zbog ove knjige su Gaja Gavrijela Keja proglasili Tolkinovim naslednikom

Volfgang Jetke
KĆI STEPE
Istorijski roman o Skitima i Sarmatima. Nakon napada Skita, mlada Manja dospeva među Sarmate, narod kojim gospodare žene, da bi se potom vratila u svoje pleme kao ratnica u pratnji vučice

Meri Renolt
KRALJ MORA UMRETI
Klasičan istorijski roman o atinskom kralju Tezeju, ubici Minotaura. Fascinantno rekonstruisan svet antičke Grčke u njenom mitskom razdoblju; obavezno štivo za sve koje zanimaju koreni evropske civilizacije

Spisak knjižara u kojima ovaj popust važi:

Delfi knjižare d.o.o. "Kod Vuka" (Bulevar kralja Aleksandra 92, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "SKC" (Kralja Milana 48, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Terazije" (Terazije 38, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Zemun" (Glavna br. 20, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna" (Makedonska 12, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna Kragujevac" (Kralja Petra I 12, Kragujevac)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna Niš" (Voždova 4, Niš)
Delfi knjižare d.o.o. "Super Vero" (Milutina Milankovića 86a, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Kalča" (TC Kalča, lamela E, lokal 11, Niš)
Delfi knjižare d.o.o. "Kod sata" (Kneza Miloša 33, Valjevo)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna Čačak" (Gradsko šetalište bb, Čačak)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna Novi Sad" (Kralja Aleksandra 3, Novi Sad)
Delfi knjižare d.o.o. "Laguna" (Omladinska 16/1, Kraljevo)
Delfi knjižare d.o.o. "Pančevo" (Miloša Obrenovića 12, Pančevo)
Delfi knjižare d.o.o. "Rodić" (TC Rodić, Sremska Mitrovica)
Delfi knjižare d.o.o. "Zira" (Ruzveltova 33, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "KNEZ" (Knez Mihailova 40, Beograd)
MNV Vemex d.o.o. "Bulevar" (Bulevar kralja Aleksandra 146, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Immo" (Gandijeva 21, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Subotica" (Korzo 8, Subotica)
Laguna Klub Čitalaca (Resavska 33, Beograd)
Delfi knjižare d.o.o. "Miljakovac" (Vareška 4, Miljakovac)
Delfi knjižare d.o.o. "Banovo Brdo" (Požeška 118 a, Banovo Brdo)
Delfi knjžare d.o.o. "27. mart" (Stanoja Glavaša 1, Beograd)
Knjižara Delfi NS (Big Shopping Center, Sentandrejski put 11, Novi Sad)
Knjižara Delfi Požarevac (Stari korzo 2, Požarevac)
Delfi knjžare d.o.o. "Jagodina" (Vivo shopping park, Jagodina)

32% VIŠE GUARANE PO SUPER CENI

VREME

Copyright © NP Vreme, Beograd

Upotreba materijala iz ovog fajla u bilo koje svrhe osim za
ličnu arhivu dozvoljena je samo uz pisano odobrenje NP Vreme

PDF IZDANJE RAZVILI: Saša Marković i Ivan Hrašovec

OBRADA: Marjana Hrašovec